

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 3

**Одеса
2019**

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Заступник головного редактора:

Музиченко Г. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Відповідальний секретар:

Ростецька С. І. – к.політ.н., доц., доцент кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Члени редакційної колегії:

Арабаджиев Д. Ю. – д.політ.н., доц., професор кафедри соціальної роботи
(Запорізький національний технічний університет)

Аркадіуш Адамчик – проф. д-р габ. політології (Університет імені Яна Кохановського в Келцах, РП)

Бабкіна О. В. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)

Гедікова Н. П. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Горбатенко В. П. – д.політ.н., проф., заступник директора (Інститут держави і права НАН України імені В. М. Корецького Національної академії наук України)

Долженков О. О. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Залевські Єжи – проф. д-р габ. політології (Варшавський університет, РП)

Монолатій І. С. – д.політ.н., проф., професор кафедри політології (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»)

Парух Вальдемар – проф. д-р габ. політології (Університет імені Марії Склодовської-Кюрі в Любліні, РП)

Романюк А. С. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політології (Львівський національний університет імені Івана Франка)

Яковлев Д. В. – д.політ.н., проф., декан факультету правової політології та соціології
(Національний університет «Одеська юридична академія»)

Ярова Л. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Науковий журнал «Politicus» є фаховим виданням на підставі

Наказу МОН України № 241 від 09.03.2016 року (додаток № 9)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази

Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету

імені К. Д. Ушинського, протокол 10 від 30 травня 2019 року

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21499-11299Р від 18.08.2015 р.)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Ганбарли Мирсеймур Мирсалам оглу Энергетическая политика Азербайджанской Республики как основа государственной безопасности.....	5
---	----------

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Білоусов О. С. Наслідки процесу масовізації соціального буття в сучасних соціумах.....	10
Дерев'яно С. П. Політико-правове забезпечення публічної безпеки в Україні.....	16
Жигайло В. М. Пріоритети новітньої політики Дональда Трампа.....	23
Кадук Н. І. Особливості розвитку дефектних демократій у контексті євроінтеграційних процесів.....	27
Костельнюк М. М. Політична участь як визначальний чинник демократизації політичного процесу.....	32
Кушерець Т. В. До питання про релевантність марксизму в сучасному ідеологічному дискурсі.....	37
Моцик О. Ф. Базові засади правового регулювання міжнародної співпраці України в гуманітарній сфері.....	44
Самуйлік М. М. Політична відповідальність громадянського суспільства та її гібридні деформації в сучасних умовах.....	50
Скриль С. А. Розвиток місцевого самоврядування в країнах Вишеградської групи.....	55
Шедяков В. Е. Политическая самоорганизация как направление творческой активности народа.....	61

**РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Милов И. С. Технологии формирования персональных ареалов обусловленного интереса: политический аспект.....	68
---	-----------

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Hanbarli Mirseimur Mirsalam oglu
Energy policy of the Azerbaijan Republic as a basis of state security.....5

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Bilousov O. S.
Consequences of massivization of social life in modern societies..... 10

Derevianko S. P.
Political and legal provision of public security in Ukraine.....16

Zhyhailo V. M.
Priorities for Donald Trump's latest Policy..... 23

Kaduk N. I.
Features of the development of defective democracies
in the context of European integration processes.....27

Kostelniuk M. M.
Political participation as a determining factor in the democratization of the political process.....32

Kusherets T. V.
The relevance of Marxism in modern ideological discourse..... 37

Mocyk O. F.
The basic principles of legal regulation
of international cooperation of Ukraine in the humanitarian sphere.....44

Samuilik M. M.
Political responsibility of the civil society and its hybrid deformation in modern conditions.....50

Skryl S. A.
Development of local self-government in the Visegrad countries..... 55

Shediakov V. Ye.
Political self-organization as a direction of creative activity of the people.....61

**SECTION 3. POLITICAL PROBLEMS
OF INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT**

Milov I. S.
Technologies of formation of personal areas of conditional interest: the political aspect.....68

РОЗДІЛ 1. ТЕОРИЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Ганбарли Мирсеймур
Мирсалам оглу

Энергетическая политика Азербайджанской Республики как основа государственной безопасности

УДК 94(479.24)
DOI <https://doi.org/>

Ганбарли Мирсеймур Мирсалам оглу
докторант
Западного университета Каспи
ул. Истигалият, 31, Баку,
Азербайджанская Республика

В статье рассматривается значение работ, выполненных в разных регионах с целью энергоснабжения. Разъясняется эффективность проектов, выполняемых с целью увеличения эффективности энергетической инфраструктуры. Также указаны внутренние и внешние приоритеты энергетической политики, а также цель и позиции внешней энергетической политики нашей страны. В то же время, энергетическая стратегия Азербайджана, успех разумно осуществляемой энергетической политики, избирательность соответствующих трубопроводов и проектов с первого дня определены в качестве основного фактора диверсификации линий в энергетической политике страны. Рассмотрены вопросы разработки «Государственной программы развития топливно-энергетического комплекса Азербайджанской Республики», которая будет охватывать 2018–2025 годы. Наряду с поддержанием двусторонних отношений с государствами мира, Азербайджанская Республика постоянно укрепляет стратегическую энергетическую безопасность через приоритетные национальные интересы во внешней политике. Именно поэтому укрепление стратегической энергетической системы республики и поддержка системы европейской безопасности, а также последовательные энергетические проекты, всегда приветствуются. Помимо поставок своих энергоресурсов на мировые рынки, Азербайджан выступает в роли главной транзитной страны в регионе. С помощью Транскаспийского трубопровода Азербайджан еще больше расширяет свои возможности в качестве транзитной страны. То, что энергетические ресурсы Каспийского моря считаются основным источником альтернативной энергии для Европы, еще больше укрепляет позиции Азербайджана и сотрудничество с Западом. Сотрудничество Европейских государств, в том числе Румынии, Польши и стран Балтии, с Азербайджаном стремительно развивается. Азербайджан также инвестирует в создание нефтегазовых комплексов в таких странах, как Турция, Грузия и Молдова. Основная цель исследования – проанализировать целесообразность перехода от Каспийского моря к европейским рынкам через Азербайджан, Грузию, Украину и Польшу.

Ключевые слова: энергетика, инфраструктура, топливно-энергетические источники, маршруты транспортировки энергии, новая нефтяная стратегия, трубопровод Транс-Хазар, южный газопровод.

Введение. В современном мире уровень экономического развития стран мира напрямую зависит от политических факторов. Кроме того, внешнеполитические факторы как результат деятельности некоторых стран мира характеризуются рядом негативных последствий для экономики и общего уровня жизни других стран, в том числе и Азербайджана.

В XXI веке борьба за мировые источники энергоносителей и возникший в результате этого хаос является реалиями мира. Существенная доля в возникновении этого процесса и сложившейся сложной ситуации выпадает на долю крупных государств. Не случайно, что владение источниками энергии приводит к политическим и военным столкновениям и имеет большое значение на международном уровне. Рассматривая политические конфликты и военные интервенции и анализируя их результаты в хронологическом порядке, мы видим, что все эти события направлены на освоение энергетических ресурсов. Внедрение на междуна-

родном уровне эффективной и безопасной энергетической политики в сложных условиях требует, конечно, больших навыков и дальновидной внешней политики. Международные и региональные проекты, реализуемые Азербайджанской Республикой в этом направлении, создают широкий спектр возможностей маневра для будущих перспектив развития и безопасности страны.

Рассматривая общую ситуацию развития экономики за последние годы, можно сказать, что новые интеграционные тенденции в мире шли по восходящей линии. Этот процесс, в свою очередь, показывает бесперспективность роста производительных сил вне внешних экономических факторов. Успехи современной экономики формируются на основе соблюдения международных стандартов различных экономических механизмов.

Факторы, укрепляющие нефтяную отрасль Азербайджанской Республики. Сегодня факторы, укрепляющие нефтяную отрасль Азербайджанской Республики, основаны на возрождении

национальной нефтяной промышленности. Известно, что в бытность СССР, в результате развития на основе пятилетних планов был создан большой промышленный, сельскохозяйственный и транспортный потенциал. Можно также отметить, что в 1970-1980-х годах Азербайджанская Республика по валовому внутреннему продукту на душу населения была на уровне Турции. Однако хаос, возникший в первые годы независимости, разрушительные тенденции бесхозяйственности, конфликты и другие политические и экономические факторы привели к серьезному удару по развитию экономики страны. Кроме того, негативные тенденции, имевшие место в последние годы существования Советского Союза, создали в независимом Азербайджане проблемы во многих отраслях. Метаморфозы переходной эпохи, новые политические и экономические тенденции проявили себя при становлении государственности. В сложившейся ситуации территориальная целостность Азербайджана, проблема Нагорного Карабаха, раздоры внутри государства из-за власти, а также ряд внешних факторов привели к серьезным проблемам в управлении экономикой. Обеспечение государственной безопасности в сложившейся сложной ситуации и одновременно устранение экономических проблем должны были сформировать основную внешнеполитическую стратегию страны.

Одной из важных проблем, стоящих перед Азербайджаном после подписания «Контракта Века», был вопрос о том, по каким нефтепроводам и в каких условиях должна экспортироваться добываемая нефть. В качестве первого соглашения SOCAR подписала контракт с США, Великобританией, Россией, Норвегией, Турцией и Саудовской Аравией («Amoco», «Pennzoil», «Unocal», «Exxon», «Remoco», «McDermott», «Lukoil», «BP», «Statoil» и «The Turkish petroleum Delta»), с крупными нефтяными компаниями с большим опытом работы в области добычи углеводородов сроком на 25 лет. Условия соглашения были впоследствии отражены в названии «Контракт века». Согласно первоначальному контракту, в течение 25 лет с месторождений «Чираг» и «Азери» в азербайджанском секторе Каспийского моря было добыто 500-520 миллионов тонн нефти.

Азербайджан подписал контракт с 11 компаниями из 6 стран на совместную разработку глубоководных зон месторождений «Азери», «Чираг» и «Гюнешли» и подразделения по добыче нефти до 2050 года. Это неожиданное событие, конечно, имеет глубокие и исторические корни. Также упрочилась политическая основа продолжения долгосрочного сотрудничества между правительством Азербайджана и крупнейшими энергетическими компаниями Великобритании, возглавляемыми BP. Опыт, накопленный за последние 23 года, показывает, что стороны уверены друг в друге

и заинтересованы в продолжении сотрудничества. С этой точки зрения подписанное новое соглашение придаст импульс развитию геополитического авторитета Азербайджанской Республики на международной арене, развитию процесса независимого государственного строительства по восходящей линии, а также всестороннему развитию государства в экономической сфере. Необходимо подойти к этой проблеме, проанализировать ее и сделать прогнозы на основе ряда сравнений.

12 декабря 1994 года это соглашение вступило в силу в соответствии с законами Азербайджанской Республики сразу после того, как Милли Меджлис Азербайджанской Республики утвердил «Контракт века» на основании Указа Президента Гейдара Алиева. Оглядываясь назад, можно сказать, что «Контракт века» сыграл особую роль в обеспечении тысяч людей работой и создал огромные возможности трудоустройства для граждан Азербайджанской Республики. Отметим слова общенационального лидера Азербайджанской Республики Гейдара Алиева: «Мы успешно создали эту нефтяную стратегию и пытаемся реализовать ее с помощью долгосрочной стратегии. Мы подготовили направления развития этой нефтяной стратегии. Мы знаем, что эта стратегия сыграет решающую роль в повышении безопасности и международного авторитета нашего государства. Мы знаем, что нужно нашей современной и молодой стране.

9 октября 1995 года на встрече нефтяных компаний и партий Азербайджанской Республики Гейдар Алиев оценил необходимость и важность этих соглашений следующим образом: «когда соглашение было подготовлено и в ходе переговорного процесса, как президент страны, я подумал о текущем и будущих периодах Азербайджанской Республики. Каждый должен знать, что мы собираемся запустить это соглашение во имя будущего. Для нашей страны очень важно выполнить Контракт в течение нескольких лет. Также реализация Контракта является важным фактором для будущего перспективного развития. Закрывая эту сделку, мы думали о будущем, о последующих поколениях».

В качестве первого этапа плана соглашение «Контракт Века» создал условия для международной интеграции независимого государства в мировую экономику. В то же время применение современных технологий высокого уровня, оживление и реконструкция нефтяной промышленности сыграли важную роль в развитии других сфер промышленности, не позволяя экономике страны попасть в сложную ситуацию.

После обретения независимости 20 сентября 1994 года Азербайджанская Республика во время подписания «Контракта века», была бедной страной, и валютные резервы нашего государства были близки к нулю. Сегодня валютные резервы

Азербайджанской Республики оцениваются в более чем 41 миллиард долларов. Бюджет государства за последние годы увеличился в 20 раз по сравнению с 1990-ми годами. Уровень бедности населения снизился с 45% до 6%. Все это свидетельствует о том, что доходы нашей нефтяной промышленности являются прибыльными и играют важную роль в обеспечении развития других областей социальной жизни. Прежде всего, эти факты свидетельствуют о том, что нефтяная стратегия общенационального лидера Гейдара Алиева осуществляется с учетом национальных интересов страны.

Достижения новой нефтяной стратегии.

Подводя итог успешным достижениям новой нефтяной стратегии Азербайджанской Республики, мы можем отметить следующее:

1. Наша страна стала важным фактором в нефтегазовых проектах на мировом рынке энергоносителей благодаря крупным инвестиционным вложениям международных нефтяных компаний и корпораций, деловых кругов;

В целом, с тех пор как был подписан «Контракт века», начался процесс подписания соглашений с более чем 25 иностранными нефтяными компаниями. В результате этих соглашений планируется инвестировать около 65 миллиардов долларов в нефтегазовую отрасль Азербайджана, что является настоящим гарантом будущего развития страны во многих сферах.

2. Успешное строительство и эксплуатация трубопроводов для обеспечения свободного и быстрого экспорта углеводородных ресурсов, принадлежащих Азербайджанской Республике по нескольким маршрутам на ряд мировых рынков;

Нефть, добываемая из азербайджанского сектора Каспийского моря, в течение последних нескольких лет экспортируется из страны по трем маршрутам: Баку – Новороссийск (через город Новороссийск на черноморском побережье Российской Федерации); Баку – Супса (через грузинский порт Супса) и Баку – Тбилиси – Джейхан (от Каспийского моря до порта Джейхан в Турции, а затем – на европейские рынки через Средиземное море). Реализация начального нефтяного проекта и его экспорт на мировой рынок привели к интенсификации работ на месторождениях Азери, Чираг и Гюнешли, а также к привлечению новых инвестиций в разработку углеводородных ресурсов в Азербайджане.

После подписания межправительственного соглашения между президентами США, Турции, Азербайджана, Грузии, Казахстана и Туркменистана о строительстве «Основного Экспортного Нефтепровода» Баку – Тбилиси – Джейхан (БТД) на саммите ОБСЕ в Стамбуле (Турция) в ноябре 1999 года Турция, Азербайджан и Грузия ратифицировали это соглашение. В сентябре 2002 года

на Сангачальском терминале в Баку с участием президентов Азербайджана, Турции и Грузии состоялась церемония закладки фундамента экспортного нефтепровода Баку – Тбилиси – Джейхан, и впоследствии началась работа по реализации проекта. Интеграция азербайджанской части Баку – Тбилиси – Джейхан с грузинской частью была проведена в октябре 2004 года.

3. Передача доходов от углеводородных ресурсов будущим поколениям в результате проводимой Азербайджанской Республикой энергетической политики, а также использование этих доходов в направлении социальных потребностей нашей страны, для сегодняшних и будущих поколений с учетом экономического прогресса и потребностей развития.

Для достижения вышеуказанных целей 29 декабря 1999 года общенациональный лидер Гейдар Алиев издал указ «О создании Государственного нефтяного фонда Азербайджанской Республики». С момента создания Государственного Нефтяного Фонда Азербайджанская Республика вложила в этот фонд несколько миллиардов долларов США [7, с. 18-19].

4. Одним из положительных аспектов нефтяной стратегии нашей страны стало внедрение и применение современных, передовых технологий;

В связи с этим хотелось бы особо подчеркнуть, что новые технологии и оборудование, используемые при разработке, бурении и эксплуатации в структурах и при разработке месторождений, положительно повлияли на многие области нефтяной промышленности.

Одним из наиболее важных вопросов для нас является роль нефтяной стратегии в формировании национальной безопасности Азербайджанской Республики. Если рассматривать проблемы международной безопасности, то одним из ключевых факторов современной геополитической карты является процесс безопасной транспортировки углеводородных ресурсов на мировые рынки. Направления транспортировки углеводородных ресурсов – нефти и газа, принадлежащих азербайджанскому сектору Каспийского моря, по территориям каких стран они будут экспортироваться, все это находится в центре исследования современных геополитических проблем.

Интересы государств региона и нефтяная политика Азербайджана. Интересы государств региона – России, Ирана, Турции, Азербайджана, Грузии, Украины, а также Соединенных Штатов Америки, стран Европейского Союза, Китая, Японии, основных нефтедобывающих государств – стран Персидского залива, Норвегии, Венесуэлы и других, безусловно, должны быть представлены на международной арене. В то время как некоторые из этих стран удовлетворяли свои транзитные интересы путем проведения нефтепроводов

по своей территории, другая часть была заинтересована в конкуренции на рынке сбыта, возникшем впоследствии выяснения, по какому маршруту будет происходить их перекачивание, а третья группа – в том, как будет дешевле, безопаснее и стабильнее обеспечить энергетические интересы своих стран, что важно при решении национальных интересов и финансовых проблем.

С точки зрения национальной государственности следует сохранять бдительность в отношении вышеупомянутых политических моментов, которые составляют основную линию «Контракта века». Один из главных вопросов заключается в том, что, как отметил президент Ильхам Гейдар Алиев, высокие запасы нефти в нашей стране не означают, что страна в целом богата. Сегодня, в наше время, гегемонистские устремления отдельных государств могут превратить богатство этого выигрыша в проблему из-за неправильного шага, предпринятого из-за небрежности и безразличия. Примером этого являются процессы, происходящие в ряде арабских стран, богатых залежами углеводородов. В этих государствах войны и вооруженные конфликты не кончаются. Их государственность также находится под серьезной угрозой.

Следует уделить особое внимание геоэкономическим и геополитическим аспектам развития нашей страны. Многие ведущие мировые аналитические центры мира предоставляют долгосрочные прогнозы развития, в том числе прогнозы на 2050 год, а также рейтинговые показатели некоторых стран и пытаются их ранжировать. Эти прогнозы предполагают, что такие страны, как Россия, Турция, Китай, Бразилия и Мексика, будут быстро развиваться. В то же время в вышеупомянутых странах нет проектов, которые могли бы работать до 2050-го года. Правда, у России есть долгосрочные программы с Китаем, также у Турции с Россией и Китаем. Тем не менее, нет никаких сведений о конкретных шагах, о том, какую поэтапную работу необходимо проделать, и какую прибыль можно получить от нее.

Конкретная сбалансированная внешнеполитическая стратегия Азербайджанской Республики может оказать положительное влияние на экономическое развитие в нынешних политических условиях. Сохранение общественно-политической стабильности в стране сегодня важно для того, чтобы создать возможности для дальнейшего процветания нашей страны. Азербайджан сохраняет свою позицию надежного партнера с государствами мира. Сбалансированная успешная внешняя политика в этом направлении может создать благоприятную среду для расширения многосторонних и взаимовыгодных экономических отношений.

С точки зрения производства энергии на Азербайджане сконцентрировалось внимание не только региона, но и ряда ведущих мировых

держав. Разнообразие и альтернативность нефти и газопроводов, которые имеют международное значение и являются архиважными с точки зрения энергетической безопасности, дают нам возможность утверждать, что наша независимая внешняя политика играет неопределимую роль в поддержании национальных интересов страны.

В результате Вильнюсского энергетического саммита был создан новый консорциум для создания коридора для транспортировки углеводородных ресурсов.

Выводы. Энергетическая безопасность является одним из основных принципов концепции внешней политики президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева. Темпы экономического роста в стране также показывают, что не только в целом Южный Кавказ, но Азербайджан в особенности занимает одно из важных мест в странах СНГ и других европейских странах. Передача энергоресурсов по нескольким направлениям и параллельное развитие вспомогательных отраслей являются показателями политики энергетической безопасности Азербайджана.

Успешная реализация проекта Южного Газового Коридора стала реальностью благодаря воле Азербайджанской Республики. С другой стороны, реализация проекта TANAP с точки зрения добычи газа также позволила реализовать Южный Газовый Коридор, соединив месторождение Шах-Дениз с южной Италией.

12 июня 2011 года было проведено мероприятие, посвященное Трансанатолийскому газопроводу в регионе Эскишехир в Турции. Согласно плану, завершение проекта TAP к 2020 году обеспечит безопасную и диверсифицированную доставку богатых запасов газа Азербайджана в секторе Каспийского моря на европейские рынки.

Кроме того, основанный в 2011 году в городе Измир (Турция) нефтеперерабатывающий завод «Star» является одним из важных шагов, принятых Азербайджаном в области энергетической безопасности. Создание нового перерабатывающего завода в Турции для удовлетворения спроса Турции на топливо с точки зрения производства энергии укрепит экономические и политические отношения между двумя дружественными странами и даст значительный импульс внешней политике страны. Эта компания играет важную роль в производстве стратегических продуктов, способствуя развитию экономики и промышленности в Турции. Это позволит сэкономить около 1,5 миллиарда долларов дополнительных доходов для экономики страны за счет снижения зависимости от импорта из Турции.

По словам президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева, «этот проект является одним из выдающихся проектов в истории турецко-азербайджанских дружественных отношений».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алиева Л., Валиев С. Энергетическая безопасность Азербайджана: идеи и взгляды разных заинтересованных сторон. Баку : МВАМ, 2016
2. Гасанов А. Основы национальной политики развития и безопасности Азербайджанской Республики. Баку : "Zərdabi LTD" MMC, 2014. 672 с.
3. US Energy Information Administration from Oil and Gas Journal 2010–2011
4. Мирзаджанзаде А., Султанов Ч. Этюды нефтяной концепции Азербайджана. Баку : 1994, 100 с.
5. Алиев И. Каспийская нефть Азербайджана. Москва : Известия, 2003, 798 с.
6. Грей Форест. Добыча нефти. Москва : ЗАО Олимп-бизнес, 2004, 416 с.
7. Colin J. Campbell. The Coming Oil Crisis. Multi-Science Publishing Co. Ltd. 297 с.
8. Colin J. Campbell, The Essence of Oil & Gas Depletion, 2004 ş.
9. Максимов В.А., Аношин В.В., Чернов И.Л. Исследования рынков основных энергоносителей, Уфа : БГУ, 2000, 561 с.
10. «Азери», «Чираг» и глубоководная часть «Гюнешли», как новый объект мировой политики. *Нефть и капитал*, 1995, № 1.

REFERENCES:

1. Alieva, L., Valiev, S. (2016) Energeticheskaya bezopasnost Azerbajdzhana: idei i vzglyady raznyh zainteresovannyh storon [Energy security of Azerbaijan:

ideas and views of various stakeholders]. Baku : MBAM. [in Russian].

2. Gasanov, A. (2014) Osnovy nacionalnoj politiki razvitiya i bezopasnosti Azerbajdzhanskoj Respubliki [Osnovy national development policy and security of the Republic of Azerbaijan]. Baku : "Zərdabi LTD" MMC. 672 pp. [in Russian].

3. US Energy Information Administration from the Oil and Gas Journal 2010–2011 – ABŞ-in neft və qaz jurnalı.

4. Mirzadzhanzade, A., Sultanov, Ch. (1994) Etyudy neftyanoy koncepcii Azerbajdzhana [Etudes of the oil concept of Azerbaijan]. Baku, 100 p. [in Russian].

5. Aliev, I. (2003). Kaspijskaya neft Azerbajdzhana [Caspian oil of Azerbaijan]. Moscow : Izvestia, 798 p. [in Russian].

6. Gray Forest (2004). Oil production. Moscow : ZAO Olimp-business, , 416 p. [in English].

7. Colin, J. Campbell. (2004). The Coming Oil Crisis. Multi-Science Publishing Co. Ltd. 297 с. [in English].

8. Colin, J. Campbell (2004). The Essence of Oil & Gas Depletion. [in English].

9. Maksimov, V.A., Anoshin, V.V., Chernov, I.L. (2000) Issledovaniya ryнков osnovnyh energonositelej [Market research of major energy sources] Ufa, BSU, 561 p. [in Russian].

10. "Azeri", "Chirag" i glubokovodnaya chast "Gyuneshli", kak novyj obekt mirovoj politiki ["Azeri", "Chirag" and the deep-sea part "Gunashli", as a new object of world politics]. *Oil and Capital*, 1995, №1 [in English].

Energy policy of the Azerbaijan Republic as a basis of state security

Hanbarli Mirseimur Mirsalam oglu

Western Caspian University
Istiglaliyyet, 31, Baku,
Republic of Azerbaijan

The article discusses the importance of work performed in different regions for the purpose of energy supply. Explains the effectiveness of projects implemented to increase the efficiency of the energy infrastructure. Also indicated are the internal and external priorities of the energy policy, as well as the goal and position of our country's foreign energy policy. At the same time, the energy strategy of Azerbaijan, the success of a reasonably implemented energy policy, the selectivity of the relevant pipelines and projects since day one have been identified as the main factor for diversifying lines in the country's energy policy. The development of the "State Program for the Development of the Fuel and Energy Complex of the Republic of Azerbaijan", which will cover 2018–2025 years, has been considered. Along with maintaining bilateral relations with the states of the world, the Republic of Azerbaijan constantly strengthens strategic energy security through priority national interests in foreign policy. That is why the strengthening of the republic's strategic energy system and the support of the European security system, as well as consistent energy projects are always welcome. In addition to supplying its energy resources to world markets, Azerbaijan acts as the main transit country in the region. With the help of the Trans-Caspian pipeline, Azerbaijan further expands its capabilities as a transit country. The fact that the energy resources of the Caspian Sea are considered to be the main source of alternative energy for Europe further strengthens the position of Azerbaijan and cooperation with the West. The cooperation of European states, including Romania, Poland and the Baltic countries with Azerbaijan is developing rapidly. Azerbaijan is also investing in the creation of oil and gas complexes in countries such as Turkey, Georgia and Moldova. The main objective of the study is to analyze the feasibility of the transition from the Caspian Sea to the European markets through Azerbaijan, Georgia, Ukraine and Poland.

Key words: energy, infrastructure, fuel-energy sources, energy transportation routes, new oil strategy, Trans-Khazar pipeline, south-gas pipeline.

Білоусов
Олександр Сергійович

Наслідки процесу масовізації соціального буття в сучасних соціумах

УДК 316.334.3:327.3
DOI <https://doi.org/>

Білоусов Олександр Сергійович
доктор політичних наук,
професор кафедри правознавства
Одеського національного
політехнічного університету
просп. Шевченка, 1, Одеса, Україна

Домінування трансперсональної символічної інформації в інформаційному просторі, а через нього – відповідне укорінення у масовій свідомості та доповнення процесів масовізації соціального буття віртуальним складником дало підстави представникам постмодернізму вести мову про докорінне змінення самої природи соціального простору, руйнування його онтологічного кола у традиційному розумінні. Це знайшло своє відображення як «кінець соціального» навіть у назві книги одного з найвідоміших представників постмодернізму Ж. Бодрійяра «У тіні мовчазної більшості, чи Кінець соціального». Цей аспект є важливим як у теоретичному, так і в практичному аспекті, враховуючи його поширення, докорінне змінення природи соціально-політичного простору, перехід на шляху гармонізації інтересів індивідів з інтересами соціуму. І тому зазначений аспект є актуальним напрямом теоретичного дослідження і практичного втілення як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Метою цієї статті є обґрунтування позитивних і негативних наслідків процесів масовізації соціального буття як докорінного змінення природи соціально-політичного простору. У статті проаналізовано та співставлено визначення ключових понять «соціальне» і «маса» класиками політичної, філософської та психологічної науками та розглянуті їх прояви в сучасній соціально-політичній практиці. Розглянуто наслідки процесів масовізації у сучасних соціумах та визначено умови і перешкоди гармонізації інтересів індивідів з інтересами соціуму. Зазначено, що домінування трансперсональної символічної інформації в інформаційному просторі, а через нього відповідне укорінення у масовій свідомості та доповнення процесів масовізації соціального буття віртуальним складником дало підстави представникам постмодернізму вести мову про докорінне змінення самої природи соціального простору, руйнування його онтологічного кола у традиційному розумінні. Показано, що розвиток комунікаційних технологій створює умови для надання вільного доступу до всієї інформації, дозволяє організувати накопичення людством знань таким чином, щоб ними можна було ефективно і своєчасно користуватися. Тільки суспільство, в якому ні в кого не буде ексклюзивних прав на інформацію, в якому кожен громадянин буде мати доступ до всіх знань людства, а їх використання буде зручним настільки, наскільки це дозволяють технології, можна з повним правом назвати інформаційним. Обґрунтовано, що характер політичних комунікацій визначається передусім інформаційно-технологічною своєрідністю епохи. Тому цілком закономірно, що специфіка технологій політичних комунікацій початку XXI ст. як періоду інтенсивного становлення глобального інформаційного суспільства, в якому співвіднесення понять «соціальне» і «маси» набуває іншого значення, визначається передусім стрімким розвитком та розширенням сфер впливу політичних комунікацій на всі сфери життєдіяльності сучасного соціуму.

Ключові слова: соціальне, маси, масовізація соціального буття, соціум, постмодерн, символічна інформація, інформаційний простір.

Вступ. Домінування трансперсональної символічної інформації в інформаційному просторі, а через нього відповідне укорінення у масовій свідомості та доповнення процесів масовізації соціального буття віртуальним складником дало підстави представникам постмодернізму вести мову про докорінне змінення самої природи соціального простору, руйнування його онтологічного кола у традиційному розумінні. Це знайшло своє відображення як «кінець соціального» навіть у назві книги одного з найвідоміших представників постмодернізму Ж. Бодрійяра «У тіні мовчазної більшості, чи Кінець соціального» [2]. Цей аспект є важливим як у теоретичному, так і в практичному аспекті, враховуючи його поширення, докорінне змінення природи соціально-політичного простору, перехід на шляху гармонізації інтересів індивідів

з інтересами соціуму. І тому зазначений аспект є актуальним напрямом теоретичного дослідження і практичного втілення як на національному, так і на наднаціональному рівнях.

Метою цієї статті є обґрунтування позитивних і негативних наслідків процесу масовізації соціального буття як докорінного змінення природи соціально-політичного простору.

Виходячи із зазначеної мети і задля її вирішення, варто визначити такі завдання:

- проаналізувати та співставити визначення ключових понять «соціальне» і «маса» класиками політичної, філософської та психологічної науками та розглянути їх прояви в сучасній соціально-політичній практиці;
- розглянути наслідки процесів масовізації у сучасних соціумах;

– визначити умови і перешкоди гармонізації інтересів індивідів з інтересами соціуму.

Одним із перших дослідників, який звернув значну увагу на поняття «соціальне» і ретельно проаналізував його у співвідношенні з поняттям «маси» був вже згаданий дослідник Ж. Бодрійяр, який вважає, що все соціальне обертається навколо мас – мас як множини, чи більшої кількості людей, що уособлюють собою «могутність інерції, владу нейтрального», імплізивне поглинання «всього випромінювання периферичних сузір'їв Держави, Історії, Культури, Сенсу» [2, с. 7]. Маси, за Бодрійяром, – люмпенізований ворог соціального, це «чорна діра, куди провалюється соціальне» [2, с. 8]. Історичне існування мас суцільно актуальне, воно не знає ані минулого, ані майбутнього – тільки теперішнє, тільки «тут-і-зараз буття». Їхня сила є силою мовчання («мовчазної більшості») та байдужості (до сенсу та ідеалів життя передусім). Вона перевершує всі зовнішні впливи і детермінації, «всі сили, що впливають на маси». Ось саме ця сила – сила мовчання – більше за все й турбує французького мислителя: «Мовчання мас, безмовність мовчазної більшості – ось єдина дійсна проблема сучасності» [2, с. 30].

Маса, на переконання Ж. Бодрійяра, радикально невизначена, емульсійна й анонімна. Її не можна ототожнювати ані з населенням, ані з корпорацією, ані з будь-яким іншим соціальним співтовариством. Позначається вона завжди дотично, ніби певний статистичний (і статичний) осад, як ефект зондування (соціологічного заміру: опитування, інтерв'ю) та тестування. Справжнього референта в неї ніколи не було й немає. Особливо помітно це сьогодні, коли соціальне та соціальність «вже нічого не описують і нічого не позначають».

Сучасну соціальність Ж. Бодрійяр пов'язує передусім з інституціями (урбанізація, навчання в школі, соціальне забезпечення, страхування тощо), що виникають «на руїнах попередніх символічних та ритуальних суспільств» [2, с. 73]. У останніх соціального, а так само й історії, не було взагалі. Є свої етапи й у сучасної соціальності. Так, соціальність епохи модерну будувалася на основі раціональності й суспільного договору (контракту). Сьогодні, в епоху постмодерну, вона «поступається місцем соціальності контакту, множині тимчасових зв'язків», потрапляючи у простір симуляції, тобто «місце змішування реального і моделі» [2, с. 92]. На відміну від контракту, контакт не знає дистанції, відстані. І це перетворює реальність на гіперреальність, яка кваліфікується Ж. Бодрійяром, як «відмова від переконання у можливості хоча б якоїсь реальності» [2, с. 93]. Найбільш переконливий приклад такого перетворення – «наїзд камери на об'єкт», який «робить для нас реальним те, що реальністю ніколи не було» [2, с. 93].

Таким чином, Ж. Бодрійяр на новому, сучасному етапі історичного розвитку світової цивілізації, що визначається ним як постмодерн, доводить до логічного завершення (хоча й на іншій методологічній основі) деякі концептуальні ідеї, сформульовані свого часу Х. Ортегою-і-Гасетом щодо процесів масовізації в його найвідомішій роботі «Повстання мас» [8].

У зазначеній праці Х. Ортегою-і-Гасетом була запропонована цілісна концепція масовізації західного суспільства першої половини ХХ ст. «Маса» в його іншій праці «Повстання мас» інтерпретується переважно як юрба, представники якої захоплюють панівні позиції в ієрархії суспільних структур, нав'язуючи власні люмпенські псевдоцінності іншим соціальним рухам. Основна властивість репрезентанта маси полягає не стільки в її стандартності, скільки у фізичній інертності. «Маса», за Х. Ортегою-і-Гасетом, існує на засадах певної соціальної верстви. Йдеться про такий «спосіб бути людиною», в рамках якого здійснюються насильницькі спроби змінити соціальний устрій, ігноруючи економічні закономірності його функціонування. Репрезентанти «маси» живуть без певного «життєвого простору», знаходячи сенс свого існування в досягненні граничної ідентичності з іншими. Вони не усвідомлюють, що демократичні культурні інститути вимагають постійної взаємної підтримки й пильності людей, тобто «людина маси» є соціально безвідповідальною, своє життя вона ладна передовірити державній владі. «Людина маси» не відчуває себе особистістю, від неї ніщо не залежить. Міра належності людини до маси залежить від неї самої. На противагу їм, за вченням Х. Ортеги-і-Гасета, є тип людей, які багато беруть на себе й чимало від себе вимагають. Вони прагнуть виділитися з юрби, виявити свою індивідуальність. Інший тип людей, що ототожнюється з масою, нічого не вимагає від себе й пливе за течією, легко пристосовуючись до обставин.

Ідеї Х. Ортеги-і-Гасета своєю чергою перекликаються з думками С. Московічі, висловленими в «Історичному трактаті із психології масовості». Останній підкреслював, що «...розрив соціальних зв'язків, швидкість передачі інформації, безперервна міграція населення, прискорений розвиток міського життя руйнівню впливали на тамтешні верстви» [7, с. 37]. Оскільки вони були розрізненими, то відтворюються у формі численних непостійних юрб. За таких умов людина остаточно знеособлювалася, розчиняючись у натовпі, юрбі.

Загалом об'єднання такого типу характеризується нівелюванням відмінностей. Як зазначав з цього приводу ще О. Богданов, об'єднати натовп можна за нижчими реакціями, оскільки вони єдині, бо вищі – у всіх різні [1].

Дослідженню питань формування маси та її взаємодії з владними структурами присвячений

найвідоміший твір у соціологічному доробку Еліаса Канетті «Маса і влада», де автор, виходячи за межі власне соціологічної студії, вдало використовує елементи психології, методи етнології та паралелі з зоології. Безпосереднім приводом до написання цієї праці стали його особисті враження від масових заворушень 1927 року у Відні, свідком яких він був. У своїй книзі Е. Канетті намагається відповісти на питання, що таке маса, як вона утворюється, чим вона захоплюється та яка її роль у сучасному для нього суспільстві. Головна теза автора багато в чому перекликається з висновками Х. Ортеги-і-Гасета, С. Московічі та О. Богданова – індивід у масі позбувається суспільних обмежень через те, що соціальні відмінності у масі знівельовуються, й індивід немов би знову повертає свою особисту свободу. Відкрита маса, на думку Е. Канетті, наділена потягом до руйнування, а її метою має бути зростання. Дослідник вважає, що маса потребує напруги, мети, що лежить за межами індивідуального, та ритму, який забезпечує її цілісність. Для утворення маси необхідне певне ядро, так званий «масовий кристал» – міцна активна група, навколо якої наростає маса. Е. Канетті класифікує маси за «рушійним афектом» на наступні типи: цькувальна маса, що скерована на вбивство; біженська маса, що скерована на втечу; заборонна маса, що скерована проти наявних правил; обернена маса, що скерована проти недавніх правителів; святкова маса.

Отже, Е. Канетті виводить свою класифікацію, аналізуючи психологію маси, проникаючи в глибинні кола свідомості та підсвідомі пориви, які, на його думку (тут, безумовно, відчувається вплив ідей З. Фрейда), відіграють чи не головну роль у мотиваційних та поведінкових актах, здійснюваних масою. Як вже було зазначено, основною властивістю маси, як він вважав, є її нестримне бажання рости та розширювати свої межі. З огляду на останню властивість Е. Канетті поділяє маси на відкриті та закриті. Відкрита маса – це маса, зростання якої не має меж. Основним прагненням цього типу є проникнення всюди і захоплення всіх. Той, хто намагатиметься уникнути цього захоплення, викличе підозри цієї відкритої маси і стане першочерговим об'єктом її знищення, навіть якщо до того він був її частиною. Відкрита маса живе доти, доки вона зростає; керована передчуттям розпаду, вона підбирає всіх з метою розширення. Саме тому з цієї причини розкол її є неминучим. Протилежністю їй є маса закрити, основною ціллю якої є збереження цілісності. Все в ній спрямоване на збереження чітких меж. Це обмеження дає можливість зайняти саме той простір і ту нішу, що створені для неї.

Крім вже наведених вище, Е. Канетті запропонував ще одну класифікацію мас: ритмічна та завмерла. Критеріями для такої класифікації стали такі властивості маси, як рівність та щіль-

ність. Згідно з Е. Канетті, завмерла маса – «це та маса, яка в своєму існуванні наближається до розрядки» [4, с. 37]. Основною рисою такої маси є зтягування моменту розрядки з метою ущільнення. Ритмічна маса пов'язана насамперед із рухом, в такій масі будь-яка дія, висловлювання, сприймається як заклик, і реакція відбувається миттєво.

Розрізняють також маси повільні та швидкі, різниця між якими полягає насамперед у меті та засобах її досягнення. Маси, які завжди в центрі уваги, що становлять частину суспільного життя, зазвичай є рухомими. Метою такого типу є повернення до себе якнайбільшої уваги. Протилежністю таким масам є маси релігійні, діяльність яких можна прослідкувати лише зрідка, не кажучи вже про мету цієї діяльності, зрозумілу і відкриту лише для віруючих.

Далекоглядною слід визнати в даному аспекті і думку М. Гайдеггера, яку він сформулював у роботі «Питання про техніку», що була опублікована у 1953 р., щодо небезпеки надто швидкого розвитку технічної цивілізації, оскільки це неминуче завдає шкоди душевному стану людини. Зокрема, М. Гайдеггер наголосив на небезпеці в результаті цих процесів руйнування здатності людини мислити, яка є запорукою її душевного здоров'я [11, с. 110].

Якщо у Х. Ортеги-і-Гасета «повстання мас» – це процес, що відбувається, певною мірою навіть лише тенденція суспільного розвитку, яка має і альтернативи, то соціальна реальність, проаналізована Ж. Бодрійяром, скоріше виглядає вже як результат цього процесу.

Практика застосування сучасних ЗМІ переконливо доводить, що людьми масового суспільства управляти набагато легше, ніж людьми суспільств, що йому передували. Адже, якщо раніше предметом ефективного регулювання (з боку суспільства та його інститутів) була лише поведінка людини, то зараз, додатково й передусім, – його свідомість і воля, або, як стверджують представники постмодернізму, «вся людина». Так, наприклад, французький філософ М. Фуко переконливо показав це зміщення як перехід від дисциплінарного суспільства (суспільства дисципліни) до суспільства контролю [10, с. 316].

Водночас, беручи до уваги всі негативні соціально-політичні наслідки масовізації, зазначені вказаними вище та цілою низкою інших авторів, існує й більш оптимістичний погляд на їх сутність та перспективи. Його свого часу сформулював К. Ясперс. На його переконання, принаймні значна частина гострих проблем, породжених масовізацією, будуть вирішуватися під впливом позитивних чинників, породжених також процесами масовізації. Хоча К. Ясперс відомий своєю позицією як критик мас та неістинності буття масового суспільства, він одночасно виражає надію на відродження «буття людини із надр масового буття». «Шлях історії,

за К. Ясперсом, неминуче веде тепер через маси... Народна освіта може привести маси на шлях, який веде до аристократії духу, – постійно фактично здійснюваний відбір може завершитися створенням справжньої аристократії без спадкових прав і привілеїв; зі зникненням соціального гніту й політичного терору може зникнути і мислення, переповнене обуренням і негативністю, властиве масам раніше. Школи, які здійснюють у вільному змаганні відбір, постійне усунення несправедливості в умовах життя, що все ще зберігається, створення більшої соціальної справедливості – все це здатне, переборовши постійно виникаючу напруженість, прокласти шлях до росту свободи» [12, с. 144].

Ще в середині ХХ ст. П. Лазерфельд та Р. Мертон прогнозували, що вплив масової комунікації можна буде порівняти з впливом на суспільство автомобіля, винайдення якого змінило погляди та спосіб життя людей. Мас-медіа шляхом інформування суспільства роблять престижним та посилюють владу індивідів та груп, легітимізуючи, тобто визнаючи законним, їх соціальний статус. Їхня увага до певного об'єкта чи події свідчить, що цей об'єкт гідний бути виокремленим з анонімної маси, його поведінка та думка достатньо вагомими для всіх. Вони можуть ініціювати організовану соціальну дію, зокрема, кампанію за або проти чогось (корупції, злочинності, наркоманії тощо), чи безпосередньо впливати на громадськість. Успішна інформаційна кампанія може посилити владу і престиж масових каналів, роблячи їх можливості більш вагомими для наступних кампаній. У разі успіху це своєю чергою спричиняє подальше посилення їх влади та престижу [5, с. 141-143].

Таким чином, процеси масовізації, і як можливість, і як загроза, тісно пов'язані зі зміною характеру і природи політичних комунікацій, що особливо чітко корелює саме з унаочненням параметрів інформаційного суспільства. У будь-якій політичній системі центральне місце відводиться комунікації між структурами, що управляють суспільством, та громадянами й спільнотами, з яких воно складається. У руслі усталеної демократичної традиції політична комунікація є ключовим елементом для формування і відтворення суспільства, де громадяни і держава усвідомлюють свій взаємозв'язок та взаємну відповідальність [Див. детал.: 6].

Не можна не погодитися з тими дослідниками, які підкреслюють, що політичні комунікації завжди історично конкретні. Фактично вже сьогодні значною мірою збулися пророцтва, які відомий теоретик демократії Р. Даль давав у 1989 р. Осмислюючи роль і місце сучасних інформаційних комунікацій у політичному житті, він писав, що традиційні демократичні інститути «...в майбутньому повинні бути збагаченими новими методами, що сприяють розвитку громадянської

самосвідомості, участю громадян у політичному житті, отриманню інформації, обговоренню проблем, причому все це буде зроблено на основі тих досягнень техніки і технології, котрі з'являться у наступному столітті. Ми ледве почали всерйоз обдумувати можливості, що відкриваються ними, і провели у мізерних масштабах перші, неспіліві проби [3, с. 179].

Прогнозуючи майбутнє розвитку комунікаційних технологій та його соціально-політичні наслідки, Б. Славін пише: «Обмеження доступу і маніпуляція інформацією не можуть бути ефективними з точки зору довгострокового розвитку людства, але неминучі, поки не створені умови, що дозволяють гармонізувати інтереси індивідів з інтересами соціуму. До тих пір, поки управління діяльністю людства загалом інформаційно не прозоро, поки є можливості поділу й обману людей, інформація буде використовуватися в корисливих цілях, а демократичні принципи управління залишаться лише ширмою для прикриття системи глобальної соціальної маніпуляції. І все-таки ми стаємо свідками того, як останнім часом стрімко закладаються технологічні можливості глобального «розкріпачення» інформації. Розвиток комунікаційних технологій створює умови для надання вільного доступу до всієї інформації, дозволяє організувати накопичення людством знань таким чином, щоб ними можна було ефективно і своєчасно користуватися. Тільки суспільство, в якому ні в кого не буде ексклюзивних прав на інформацію, в якому кожен громадянин буде мати доступ до всіх знань людства, а їх використання буде зручним настільки, наскільки це дозволяють технології, можна з повним правом назвати інформаційним» [9].

Характер політичних комунікацій визначається передусім інформаційно-технологічною своєрідністю епохи. Тому цілком закономірно, що специфіка технологій політичних комунікацій початку ХХІ ст., як періоду інтенсивного становлення глобального інформаційного суспільства, в якому співвіднесення понять «соціальне» і «маси» набуває іншого значення, визначається передусім стрімким розвитком та розширенням сфер впливу політичних комунікацій на всі сфери життєдіяльності сучасного соціуму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богданов А.А. Тектология. Всеобщая организационная наука. В двух книгах. Книга 2. Москва : Экономика, 1989. 304 с.
2. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального / Перевод с фр. Н.В. Сулова. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2000. 96 с.
3. Даль Р. О демократии. Москва : Аспект Пресс, 2000. 208 с.
4. Канетті Еліас. Маса і влада. Київ : Вид. дім «Альтернативи», 2001. 416 с.

5. Лазерфельд П., Мертон Р. Массовая коммуникация, массовые вкусы и организованное социальное действие / Назаров М.М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследования. Москва, 2002. С. 141-143.

6. Лиллекер Д. Дж. Политическая коммуникация: ключевые концепты / Пер. с англ. С. И. Остнек. Харьков : Гуманитар. центр, 2010. 300 с.

7. Московичи С. Век толп: Исторический трактат по психологии масс. Москва : Центр психологии и психотерапии, 1998. 480 с.

8. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. Москва : АСТ, 2008. 352 с.

9. Славин Б.Б. На пути к информационному обществу. URL: <http://journal.itmane.ru/node/285>.

10. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / Пер. с фр. В. Наумова под ред. И. Борисовой. Москва : Ad Marginem, 1999. 480 с.

11. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге : Сборник; [пер. с нем., под ред. А. Л. Доброхотов]. Москва : Высш. шк., 1991. 192 с.

12. Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. Москва : Политиздат, 1991. 527 с.

REFERENCES:

1. Bogdanov, A.A. (1989). *Tektologiya. Vseobshchaya organizatsionnaya nauka. V dvuh knigah. Kniga 2.* [Technology. General Organizational Science. In two books. Book 2]. Moscow : Ekonomika. 304 pp. [in Russian].

2. Bodriyyar, Zh. (2000). *V teni molchalivogo bolshinstva, ili konec socialnogo* [In the shadow of the silent majority, or the end of the social]. (N.V. Suslova, Trans.). Ekaterinburg : Izdatelstvo Uralskogo universiteta, 96 pp. [in Russian].

3. Dal, R. (2000). *O demokratii* [About democracy]. Moscow : Aspekt Press, 208 pp. [in Russian].

4. Kanetti Elias. (2001). *Masa i vlada.* [Mass and power]. Kiev : Vyd. dim "Alternativi", 416 pp. [in Ukrainian].

5. Lazerfeld, P., Merton, R. (2002). *Massovaya kommunikaciya, massovye vkusy i organizovannoe socialnoe deystvie* [Mass communication, mass tastes and organized social action]. Nazarov M.M. (Ed.) *Massovaya kommunikaciya v sovremennom mire: metodologiya analiza i praktika issledovaniya.* [Mass communication in the modern world: analysis methodology and research practice]. Moscow, P. 141-143. [in Russian].

6. Lilleker, D. Dzh. (2010). *Politicheskaya kommunikaciya: klyuchevye koncepty* [Political communication: key concepts]. (S.I. Ostnek, Trans.). Harkov : Gumanitar. centr, 300 pp. [in Russian].

7. Moskovichi, S. (1998). *Vek tolp: Istoricheskiy traktat po psihologii mass* [Century of crowds: A historical treatise on the psychology of the masses]. Moscow : Centr psihologii i psihoterapii. 480 pp. [in Russian].

8. Ortega-i-Gasset, H. (2008). *Vosstanie mass.* [Rise of the masses]. Moscow : AST, 352 pp. [in Russian].

9. Slavin, B.B. *Na puti k informacionnomu obschestvu.* [On the way to the information society]. Retrieved from: <http://journal.itmane.ru/node/285> [in Russian].

10. Fuko, M. (1999). *Nadzirat i nakazyvat. Rozhdenie tyurmy* [Supervise and punish. The birth of the prison]. I. Borisovoy (Ed.). (V. Naumova, Trans.). Moscow : Ad Marginem. 480 pp. [in Russian].

11. Haydegger, M. (1991). *Razgovor na proselochnoy doroge* [Talking on a country road]. A compilation. A.L. Dobrohotov (Ed.). (Translate from German). Moscow : Vyssh. shk. 192 pp. [in Russian].

12. Yaspers, K. (1991). *Smysl i naznachenie istorii.* [The meaning and purpose of the story]. Translate from German. Moscow : Politizdat. 527 pp. [in Russian].

Consequences of massivization of social life in modern societies

Bilousov Oleksandr Serhiiiovych

Doctor of Political Sciences,
Professor of the Department of Law
of the Odessa National
Polytechnic University
Shevchenko av., 1, Odessa, Ukraine

The domination of transpersonal symbolic information in the information space, and through it the corresponding rooting in the mass consciousness and the complementary processes of massivization of social existence to the virtual component, gave rise to the representatives of postmodernism to speak about the radical change of the very nature of social space, the destruction of its ontological circle in the traditional sense. This was reflected as the «end of social», even in the title of one of the most famous representatives of postmodernism J. Baudrillard "In the shadow of the silent majority, or the end of the social". This aspect is important both in theoretical and practical aspects, including its distribution, a radical change of nature of socio-political space, obstacles to harmonize the interests of individuals with those of society. Therefore, this aspect is an actual direction of theoretical research and practical implementation at both the national and supranational levels. The purpose of this article is to justify the positive and negative consequences of the massivization of social life as a radical change in the nature of socio-political space. The article analyzes and compares the definition of key concepts "social" and "mass" with the classics of political, philosophical and psychological sciences, and examines their manifestations in contemporary socio-political practice. The consequences of massivization processes in contemporary societies are considered, and the conditions and obstacles to harmonizing the interests of individuals with the interests of society are determined. It is noted that the dominance of transpersonal symbolic information in the information space, and through it the corresponding rooting in the mass consciousness and complementing the processes of massivization of social existence as a virtual component, gave rise to the representatives of postmodernism to speak about the radical change of the very nature of the social space, the destruction of its ontological circle in the traditional sense. It is shown that the development of communication technologies creates conditions for providing free access to all information, allows organizing knowledge accumulation of humanity in such a way that they can be used effectively and in a timely manner. Only a society in

which no one will be exclusive rights to information, in which every citizen will have access to all human knowledge, and their use is convenient as far as allowing technology can justifiably call information. It is substantiated that the nature of political communications is determined primarily by the informational and technological peculiarity of the era. It is therefore logical that the specificity of the technologies of political communications at the beginning of the twenty-first century, as a period of intensive formation of a global information society, in which the correlation of the concepts of "social" and "mass" acquires a different meaning, is determined, first of all, by the rapid development and expansion of the spheres of influence of the political communications on all spheres of life of modern society.

Key words: *social, mass, massivation of social being, socium, postmodern, symbolic information, information space.*

Дерев'янюк
Світлана Петрівна

Політико-правове забезпечення публічної безпеки в Україні

УДК 321:342.72/.73(477)
DOI <https://doi.org/>

Дерев'янюк Світлана Петрівна
магістр публічного управління та адміністрування,
магістр з фінансів,
головний спеціаліст –
державний інспектор
Державної інспекції
ядерного регулювання України
вул. Арсенальна, 9/11, Київ, Україна

Сучасний стан політичних, соціально-економічних процесів характеризується плінністю як на світовому глобальному, так і на національному рівнях. Ефективна міжсекторальна взаємодія – це передусім вчасні адекватні відповіді на зовнішні й внутрішні загрози. В таких умовах державні інститути України часто виявляються не готовими до необхідних трансформацій, не завжди вчасно встигають реагувати на новітні гібридні виклики, а отже, ефективно виконувати покладені на них функції та обов'язки. Зовнішня агресія проти України кардинально змінила її безпекове середовище та продемонструвала недосконалість глобальної та регіональних систем безпеки. Водночас анексія Криму та події на сході України призвели до суттєвої активізації як держави загалом, так і організацій громадянського суспільства зокрема щодо створення ефективної та дієвої політики держави у сфері публічної безпеки й правопорядку. В таких умовах великого значення набувають стратегічні комунікативні можливості держави, а саме публічна дипломатія, зв'язки із громадськістю, військові зв'язки, інформаційні операції, тобто використання заходів, спрямованих на просування цілей держави. Невіддільними складниками ефективних та стабільних взаємовідносин держави та інститутів громадянського суспільства є: досконалість нормативно-правової бази; відкритість та прозорість діяльності владних структур; врахування громадської думки під час застосування нових форм і технологій роботи з громадськістю; залучення громадян до участі в реалізації програм управління справами суспільства. Стаття присвячена визначенню та характеристиці особливостей та проблем політико-правового забезпечення міжсекторальної взаємодії (держави та громадянського суспільства) під час забезпечення публічної безпеки в Україні. З цією метою проаналізовано основні юридичні документи політико-правового забезпечення публічної безпеки в Україні, дослідницькі підходи до визначення сутності терміну «публічна безпека», його співвідношення із дотичними поняттями.

Ключові слова: громадянське суспільство, організації громадянського суспільства, публічна безпека, громадська безпека, система публічної безпеки, громадський порядок.

Вступ. Вивчення, адаптація та запровадження в Україні підходів, покликаних підвищити рівень забезпечення публічної безпеки, завжди мало не лише суто практичне значення, а й виступало невіддільним складником розвитку вітчизняної науки у галузі національної безпеки.

Громадська безпека виступає визначальним атрибутом сформованості та цілісності суспільства та поряд з іншими складниками національної безпеки характеризує надійність існування та стійкість розвитку соціально-політичної системи держави.

Питанням особливостей забезпечення громадської безпеки присвятили свої праці О. Довгань, М. Кравчук, С. Осипян, В. Пантін, О. Проневич, О. Скакун, Ю. Тихомиров, В. Ткаченко, В. Фатхутдінов, О. Фісун, М. Цвік, П. Шляхтун та інші.

В Україні до цього часу комплексно не досліджували недержавну систему безпеки як дієвий механізм, а громадські об'єднання – як суб'єктів забезпечення національної безпеки держави. Діяльність різноманітних громадських об'єднань не пов'язувалася з державною стратегією забезпечення національної безпеки.

Актуальність та необхідність таких наукових праць значною мірою зумовлена необхідністю розробки нових підходів щодо забезпечення захищеності громадян в умовах зовнішньої агресії, запобігання загрозам їхньому життю і здоров'ю, збереження життєдіяльності суспільства. Імпле-

ментація в Україні загальноприйнятих демократичних методів щодо забезпечення громадської безпеки дасть змогу не лише більш ефективно протистояти іноземному втручанням у внутрішні справи, а й дозволить зробити реальні кроки на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз особливостей та проблем політико-правового забезпечення взаємодії держави та громадянського суспільства в сфері публічної безпеки. Завдання статті – дослідити нормативне забезпечення діяльності громадських організацій як фактору забезпечення національної безпеки України та визначити правові засади та форми участі громадськості в сфері публічної безпеки.

Методи дослідження. Під час написання статті були використані загальні методи аналізу, синтезу, узагальнення, аналогії. Порівняльно-правовий метод використовувався в процесі аналізу забезпечення державою публічної безпеки і порядку в Україні. Застосування аналітичного методу надало змогу виявити недоліки і колізії в чинному законодавстві, запропонувати шляхи його вдосконалення, виявити можливості використання зарубіжного досвіду.

Результати. Однією із фундаментальних проблем нормативно-правової бази України в сфері публічної безпеки є відсутність чіткого визначення та розмежування понять-термінів «публічна

безпека» і «публічний порядок», «громадська безпека» та «громадський порядок», що зумовлює термінологічні колізії та призводить до підміни понять.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що термін «громадський порядок» вживається у багатьох значеннях, вчені дають йому різні визначення. Терміни «громадський порядок», «публічний порядок» та «правопорядок» вживаються у низці законодавчих актів держави і, зокрема, в Конституції України (статті 34, 35, 39).

Закон України «Про національну безпеку України» дає таке визначення громадській безпеці та порядку – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз. Чіткого визначення поняття «публічна безпека» нині законодавство України не дає, хоча з 2014 року активно його використовує. Також у публічному просторі, на офіційних промах посадовців, у різноманітних публікаціях на офіційних медіа-сторінках відомств все частіше використовуються терміни «публічна безпека» та «публічний порядок» [7].

Проте у нормативно-правовій базі чітко визначений та використовується частіше термін «громадська безпека», хоча і застосовується паралельно із поняттям «публічна безпека».

Очевидно, що для створення стабільно ефективних взаємовідносин держави та громадянського суспільства необхідна досконала правова база. Сьогодні маємо певні термінологічні колізії. Наприклад, у Положенні про патрульну службу МВС хаотично, в різних контекстах застосовуються поняття «публічний порядок», «громадський порядок», «громадська безпека». Крім того, серед основних завдань патрульної служби називається «забезпечення публічного порядку і громадської безпеки», а потім у третьому і шостому розділах йдеться про громадський порядок. При цьому зазначається, що основу діяльності патрульної служби МВС становить концепція «міліція та громада». Варто зазначити, що сутність терміну «міліція» – позначення мілітаризованого, тобто озброєного, підрозділу. Тоді як «поліція» – це полінаправлена структура, яка має в своїх завданнях та повноваженнях набагато ширший арсенал функцій.

Тобто маємо підстави турбуватися щодо заміни одного терміну його синонімічним відповідником, адже це не просто механічна заміна. Подібна практика веде до підміни сутності самого поняття. Домінантою у розумінні прикметників «публічний» і «громадський» є те, що перший асоціюється із поняттями «відкритий, прилюдний, гласний», а другий базується на суспільних, соціальних відносинах [1, с. 1003].

Варто зазначити, що навіть на рівні статистики порівняння йде на користь терміну «громадський», а не лексичній одиниці «публічний». Усе це йде всупереч новітнім тенденціям у сфері правовідносин. Нині опора йде на громади, які є первинною одиницею у системі адміністративно-територіального устрою України. Тенденції подальшого розвитку України бачаться у світлі зростання питомої ваги місцевого самоврядування, ролі громадськості у вирішенні проблемних питань на усіх рівнях [8].

Тому необхідно якнайшвидше привести у відповідність термінологічні поняття, визначені у законодавстві України.

Серед фундаментальних національних інтересів України в безпековій сфері є сталий розвиток громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення.

У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» вектор безпеки особливу увагу зосереджує на безпеці життя та здоров'я людини, а головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Зокрема, держава має забезпечити баланс інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом; бізнес – підтримувати та розвивати державу, бізнес-середовище та громадянське суспільство; а відповідальність громадянського суспільства полягає у контролюванні влади.

Ефективне практичне впровадження декларованих заходів наблизить стан взаємодії держави та громадськості до зарубіжних стандартів, забезпечить вирішення багатьох проблем «третього сектору», що, безумовно, є позитивним для розвитку громадських організацій в Україні. Проте цей документ має часові обмеження і є ризик недовиконання та/або зміни норм і механізмів взаємодії, що матиме негативний ефект.

Сучасне безпекове середовище України складне й мінливе, а в таких умовах великого значення набувають стратегічні комунікації. В правовому полі їх визначають як скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави, а саме публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю тощо, спрямованих на просування цілей держави.

Прикладом таких комунікацій може бути активне використання потенціалу організацій громадянського суспільства (далі – ОГС) для розробки стратегічних правових документів держави, зокрема, актуальним є питання Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України.

Це документ довгострокового планування, що визначає напрями державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз.

Згідно із Законом України «Про національну безпеку України» Міністерство внутрішніх справ має розробити, Кабінет Міністрів – розглянути, Рада національної безпеки і оборони – схвалити, а Президент – затвердити Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України.

Для забезпечення підготовки проекту Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України залучаються інститути громадянського суспільства, державні органи, які входять до системи Міністерства внутрішніх справ України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, наукові, аналітичні та експертні установи України, а також можуть бути залучені іноземні експерти.

Залучення ОГС до розробки таких концептуальних документів держави частково подібно до урядових програм США, коли уряд взаємодіє із громадськістю для отримання нових ідей, спрямованих на оптимізацію реалізації державних програм, що безумовно є позитивним й новим для України.

На запит Громадської організації «Інформаційно-аналітичний центр «Громадський Простір»» до Міністерства внутрішніх справ України, який був зроблений у грудні 2018 року, Міністерством було повідомлено, що на даний час проходять організаційні процедури щодо розроблення проекту Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України» із залученням фахівців центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Урядом через Міністра внутрішніх справ України [9].

Враховуючи надзвичайну актуальність створення адекватної внутрішнім й зовнішнім загрозам держави Стратегії, така позиція видається не логічною, оскільки відповідальним державним органом не використовується потенціал громадянського суспільства, наукових установ, експертного середовища, не залучаються іноземні фахівці. Маємо сподівання, що шляхом активного обговорення та пильного контролю ОГС, окремих громадян, політиків, наукових і експертних установ громадськість спонукає Міністерство внутрішніх справ України покладатися не тільки на власні сили, а й якісно взаємодіяти із громадським суспільством на благо держави.

Зважаючи на те, що громадський порядок та публічна безпека є важливими складовими елементами національної безпеки країни, актуальним завданням для України є наявність адекватної загрозам Стратегії національної безпеки України, яка є основним документом довгострокового планування і якою визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Слід звернути увагу, що чинна Стратегія національної безпеки України розрахована на реалізацію до 2020 року. Таким чином, процес підготовки нової редакції цього важливого документа довгострокового планування має розпочатися вже у 2019 році.

Доцільно запровадити практику підготовки Реєстру загроз як складника Стратегії національної безпеки України. Цей реєстр мав би сприяти формуванню спільного бачення ризиків, їх рівнів, порядку взаємодії державного, приватного секторів та громадянського суспільства. Частково це завдання вирішено Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, проте слід зауважити, що перелік можливих кризових ситуації є не вичерпним, а крім того, документ не передбачає необхідності залучення до відповідних процесів інших суб'єктів, у тому числі громадянського суспільства [5].

Закон України «Про національну безпеку України» містить імперативну норму, якою встановлено, що «Стратегія національної безпеки України розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост» (стаття 26), а отже, варто прогнозувати, що схвалення рішенням Ради національної безпеки і оборони України та затвердження указом новообраного Президента України згаданої нової Стратегії може відбутися, за песимістичними прогнозам та з урахуванням тривалості процесу її розробки, лише у листопаді – грудні 2019 року.

Варто привернути увагу до певної колізії через такий імперативний характер згаданої норми Закону.

Стратегія національної безпеки є документом довгострокового планування, а отже, тривалість її дії має становити понад п'ятирічний термін. Проте кожні п'ять років черговий новообраний Президент повинен відповідно до Закону надавати доручення щодо розроблення протягом шести місяців після його вступу на пост нової Стратегії, затверджувати її і «запустити» процес чергової розробки нових безпекових стратегій, зокрема, і Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України.

При цьому не враховується, зокрема, те, що чинний Президент може бути переобраний на другий п'ятирічний термін, або актуальна потреба в концептуальних змінах норм документу відсутня.

Враховуючи це, доцільно внести певні зміни до статті 26 Закону, виклавши її, наприклад, наступним чином: «Стратегія національної безпеки України розробляється у разі необхідності за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост».

Приділяти увагу стратегічним безпековим документам вкрай важливо, особливо враховуючи те, що рівень тероризму у світі постійно зростає. При цьому невпинно розширюється географія тероризму, збільшується кількість жертв і збитків, діяльність терористичних організацій призводить до зростання відчуття незахищеності серед населення. Все це в сукупності призводить до зниження рівня громадської безпеки як елементу безпеки національної. З початку зовнішньої агресії проти України та підтримки терористичної діяльності

незаконних збройних формувань на території України ця проблема набула значної актуальності і для нашої країни.

Як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, задіяння у загальнодержавній системі протидії тероризму лише спеціальних служб та правоохоронних органів не є ефективним.

У цій ситуації доцільним є залучення інститутів громадянського суспільства не лише до розробки комплексних концепцій протидії тероризму, але й до безпосередньої участі у проведенні антитерористичних заходів (надання допомоги спеціальним службам і правоохоронним органам у виявленні ознак підготовки терористичних актів, охороні громадського порядку тощо). Громадянське суспільство має бути головною опорою наявної влади, а взаємодія між ними – запорукою забезпечення принципів демократії, пріоритету прав і свобод людини і громадянина.

Необхідним є відкритий діалог політиків, правозахисників, представників ОГС для обговорення усіх проблем і протиріч, які гальмують боротьбу з тероризмом. За зростання терористичної загрози держава і громадянське суспільство повинні дійти згоди для досягнення оптимального співвідношення між безпекою та демократичними свободами.

Досвід таких країн, як США та Ізраїль, доводить, що залучення громадянського суспільства до діяльності у загальнодержавній системі протидії тероризму є одним із важливих елементів забезпечення стійкості держави і суспільства до загрози тероризму. У цьому контексті прикладом дієвої співпраці держави та громадянського суспільства є організація добровільних помічників поліції Ізраїлю «Мішмар Езрахі» [4].

Ще одним із дієвих засобів конструктивного впливу громадян та їх об'єднань на процес прийняття рішень і діяльність органів державної влади в цілому є наявність комунікативного зв'язку. Взаємодія та співпраця депутатів ВР України з громадськими організаціями, окремими громадянами є важливою умовою ефективності діяльності парламентарів. Зокрема, на інформації громадськості базується більшість депутатських запитів. Фактично аналіз таких звернень є зрізом загроз громадській безпеки та суспільної стабільності країни. Тому депутатам доцільно поглибити співпрацю з ОГС з метою кращого використання їхньої інформації щодо проблемних питань суспільства і держави [2].

Також О. Резнікова та С. Сьомін звертають увагу, що у розвинених демократичних країнах у сфері публічної безпеки як складника національної безпеки важлива роль відводиться комунікаціям із громадськістю. Такий підхід сприяє оптимізації розподілу відповідальності, підвищує рівень довіри населення до влади.

Проте, на їх думку, в Україні поки що не створено ефективний механізм управління сектором

безпеки як цілісною функціональною системою. Актуальність комплексного підходу до недержавного забезпечення безпеки України підсилюють складність і взаємовплив національних інтересів (серед пріоритетів – розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів), а також значний масив наявних та поява нових викликів і загроз політичній та соціальній стабільності [6].

Конституція надає громадянам України право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, соціальних та інших інтересів.

Відповідно до Закону України «Про органи самоорганізації населення» орган самоорганізації населення у межах території його діяльності може сприяти відповідно до законодавства правоохоронним органам у забезпеченні ними охорони громадського порядку.

Законом України «Про громадські об'єднання» забороняється лише утворення і діяльність громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані, зокрема, на порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрич її безпеки, посягання на права і свободи людини. Крім того, громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Будь-яка заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

Важливо, що умисне перешкоджання законній діяльності громадських організацій, а також погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, згідно із статтями 170, 350 Кримінального кодексу України карається досить суворо. Такий підхід до захищеності громадян, громадських інституцій, їх правозахисної діяльності на території держави дає можливість прояву суспільних прагнень й інтересів, унеможлиблює певною мірою застосування тиску з боку інших інституцій та зменшує корупційні прояви, зокрема, у взаємовідносинах із державними органами, що безперечно є стратегічно позитивним для країни.

Згідно із статтею 38 Закону України «Про місце самоврядування в Україні» органи сільських, селищних, міських рад щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян мають:

- серед власних (самоврядних) повноважень: підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо створення міліції, що утримується за рахунок коштів місцевого самоврядування, вирішення питань про чисельність працівників такої міліції, про витрати на їх утримання; здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності; створення для них необхідних житлово-побутових умов;
- серед делегованих повноважень: вжиття у разі надзвичайних ситуацій необхідних заходів

відповідно до закону щодо забезпечення державного і громадського порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій; врятування життя людей, захисту їх здоров'я; збереження матеріальних цінностей.

Основний Закон дозволяє громадянам України, фізичним та юридичним особам все, що не заборонено законами та Конституцією України, а державним органам заборонено все, що не дозволено (не передбачено, не визначено). Бачимо, що законодавчо ОГС мають більше прав і можливостей для провадження своєї діяльності, в тому числі й у сфері публічної безпеки.

Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» надає право створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння правоохоронним органам, прикордонній службі у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Такі громадські організації створюються і діють у взаємодії з державними органами, додержуючись принципів гуманізму, законності, гласності, добровільності, додержання прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, рівноправності членів цих формувань.

Основними завданнями громадських формувань у сфері охорони громадського порядку є:

- надання допомоги поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам;
- інформування поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань;
- сприяння поліції у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх.

Повсякденна (оперативна) діяльність таких формувань організовується, спрямовується і контролюється відповідними органами Національної поліції, підрозділами Державної прикордонної служби України тощо.

Державні органи мають право забезпечувати діяльність громадських формувань – надавати їм службові приміщення, необхідний інвентар та засоби зв'язку. Також громадські формування на договірних засадах можуть користуватися майном юридичних та фізичних осіб.

Проте не достатньо визначеним в законодавстві є механізм відшкодування збитків, втраченого та/або пошкодженого майна, спеціальних засобів тощо.

Урядові установи надають всіляку допомогу та підтримку у створенні громадських формувань, але дієвих місцевих механізмів надання такої допомоги сьогодні не визначено, що призводить до неврегульованості, низької обізнаності спеціалістів у цій сфері й ненадання такої допомоги в реальності.

Серйозною проблемою видається низька поінформованість громадян, керівників підприємств, правоохоронців й інших державних службовців, державних установ загалом про діяльність громадських об'єднань та недостатній рівень довіри до них. При цьому, за результатами різних соціологічних досліджень, громадські організації користуються відносно вищим рівнем довіри у населення, порівняно з органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними партіями і профспілками.

Важливо зазначити, що довіра і позитивне ставлення до громадських об'єднань безпосередньо залежать від рівня поінформованості громадян про їх діяльність. Так, за даними соціологічного дослідження Центру Разумкова, лише кожен четвертий громадянин щось знає про існування (діяльність) громадських організацій у його місті чи селі, тоді як більшість опитаних громадян (70%) взагалі нічого не можуть сказати з цього приводу [3].

Вирішення питання низького рівня обізнаності щодо можливостей діяльності ОГС задля громадського порядку в цілому однозначно покращить ситуацію в державі й наблизить стан участі громадськості в державних справах до зарубіжного.

Важливо, що оцінка рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами. А сам рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності поліції.

На законодавчому рівні чітко зазначено, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Така правова норма є підґрунтям для довіри у взаємовідносинах «суспільство – поліція» та з огляду на перспективи розвитку демократичного суспільства в Україні має дати позитивний результат.

Можна стверджувати, що за допомогою організації взаємодії ОГС із державними, зокрема, правоохоронними органами можна досягти більш ефективного використання можливостей кожної зі сторін, у розпорядженні яких є різні засоби й методи вирішення завдань, що стоять перед ними.

Висновки. Правове поле України містить достатню кількість норм, реалізація яких створює передумови формування громадянського суспільства та його реалізації в системі публічної безпеки. А отже, маємо достатнє правове підґрунтя для забезпечення ефективних та стабільних взаємовідносин держави та інститутів громадянського суспільства.

У нормотворчих актах поняття громадської та публічної безпеки тісно переплітаються між собою. Термін «громадський» використовується в законодавстві набагато частіше, ніж «публічний». Це іде всупереч новітнім тенденціям у сфері правовідносин, оскільки категорія «публічна безпека» більш точно відображає сучасні тенденції суспільного та державного розвитку в напрямку, що відповідає пріоритетності життя, здоров'я та особистої безпеки людини та громадянина, її благополуччя та добробуту.

Проте чіткого визначення терміну «публічна безпека» у законодавстві поки що не має, що безперечно необхідно унормувати.

На основі проведеного дослідження можемо визначити такі основні шляхи удосконалення взаємодії держави та громадянського суспільства в сфері публічної безпеки в Україні:

– виключення імперативної норми Закону України «Про національну безпеку України» та забезпечення дії Стратегії національної безпеки як документу дійсно довгострокового планування;

– запровадження практики підготовки Реєстру загроз як складника Стратегії національної безпеки України;

– розробити адекватну зовнішнім та внутрішнім загрозам Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України з обов'язковим активним залученням громадських організацій, науковців та експертів до співпраці із профільними державними органами;

– нівелювати проблему низької поінформованості щодо законодавчо визначених в Україні та успішно реалізованих у зарубіжних країнах можливостей правозахисних організацій, доцільності їх створення й розвитку, необхідності об'єднання зусиль із уповноваженими державними органами у забезпеченні правопорядку на території громад й країни в цілому шляхом проведення широкої навчально-просвітницької діяльності; роз'яснювальної роботи; спільних тренувань та навчальних програм;

– залучення ОГС до розробки комплексних концепцій протидії тероризму, до безпосередньої участі у проведенні антитерористичних заходів, надання посильної допомоги спеціальним службам.

Проаналізувавши політико-правові аспекти забезпечення публічної безпеки можна стверджувати, що максимально позитивний прояв потенціалу та взаємодії апарату держави та ОГС отримуємо винятково у поєднанні їхніх зусиль й можливостей, спільної діяльності на засадах партнерства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

2. Держалюк О.М. Запити народних депутатів України як інструмент підтримки та реалізації громадських ініціатив. URL: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/5-1443529656.pdf>.

3. Опалько Ю.В. Відкритість і прозорість у діяльності громадських об'єднань: стан, проблеми, перспективи вирішення. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2132/>.

4. Паливода В.О. Іноземний досвід залучення громадянського суспільства до загальнодержавних систем протидії тероризму. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/1_AZ-2-zaluch-gromad2_1-49451.pdf.

5. Резнікова О.О., Місюра А.О. Шляхи модернізації системи забезпечення національної безпеки у контексті розбудови національної стійкості. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/111AZ_NatRes-fd32c.pdf.

6. Резнікова О.О., Сьомін С.В. Забезпечення безперервності процесу управління у сфері національної безпеки. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/111AZ-governance-continuity-1_1_2-928b5.pdf.

7. Тютюнник В., Горovenko В. Як імплементувати Закон України «Про національну безпеку України». URL: <http://opk.com.ua/>.

8. Фатхутдінов В.Г. Громадський vs публічний у дзеркалі правничої герменевтики. URL: <http://goal-int.org/gromadskij-vs-publichnij-u-dzerkali-pravnichoi-germenevtiki>.

9. Офіційний сайт Порталу «Громадський Простір». URL: <https://www.prostir.ua/?news=yakoyu-bude-stratehiya-hromadskoj-bezpeky>.

REFERENCES:

1. Busel, V.T. (Ed.). (2003). *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [The great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Irpin : VTF Perun, 1440 pp. [in Ukrainian]

2. Dergaliuk, O.M. *Zapyty narodnykh deputativ Ukrainy yak instrument pidtrymky ta realizacii hromadskyyh initsiatyv* [Requests of people's deputies of Ukraine as an instrument of support and implementation of public initiatives]. Retrieved from: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/5-1443529656.pdf>. [in Ukrainian].

3. Opalko, U.V. *Vidkrytist i prozorist u dialnosti hromadskyyh obednan: stan, problem, perspektyvy vyrishennia* [Openness and transparency in the activities of public associations: state, problems, prospects for resolution]. [Online]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/2132/>. [in Ukrainian].

4. Palyvoda, V.O. *Inozemnyi dosvid zaluchennia hromadianskoho suspilstva do zahalnodergavnykh system protydii teroryzmu* [Foreign experience of engaging civil society in national anti-terrorism systems]. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/1_AZ-2-zaluch-gromad2_1-49451.pdf. [in Ukrainian].

5. Reznikova, O.O., Misyura, A.O. *Shliahy modernizacii systemy zabezpechennia nacionalnoi bezpeky u konteksti rozbudovy nacionalnoi stiikosti* [Ways of modernization of the system of ensuring national security in the context of building up national stability]. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/111AZ_NatRes-fd32c.pdf [in Ukrainian].

6. Reznikova, O.O, S`omin, S.V. *Zabezpechennia bezperernovnosti procesy upravlinnia u sferi nacionalnoi bezpeky* [Providing of continuity of management process is in the field of national safety]. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/111AZ-governance-continuity-1_1_2-928b5.pdf [in Ukrainian].

7. Tiutiunnyk, V., Horovenko, V. *Iak implementuvaty Zakon Ukrainy "Pro nacionalnu bezpeku Ukrainy"* [How implement Law of Ukraine "On national safety

of Ukraine"]. Retrieved from: <http://opk.com.ua/> [in Ukrainian].

8. Fathutdinov, V.H., *Hromadskiy vs publichnyi u dzerkali pravnychoi hermenevtiki* [Civil vs public in the mirror of legislative hermenevtiki]. Retrieved from: <http://goal-int.org/gromadskij-vs-publichniij-u-dzerkali-pravni-choi-germenevtiki> [in Ukrainian].

9. The official site of the Portal "Hromadskiy Prostir". Retrieved from: <https://www.prostir.ua/?news=yakoyu-bude-stratehiya-hromadskoj-bezpeky> [in Ukrainian and English].

Political and legal provision of public security in Ukraine

Derevianko Svitlana Petrivna

Master of Public Administration
and Administration,
Master of Finance,
Chief Specialist
State Nuclear Regulatory
Inspectorate of Ukraine
Arsenalna str., 9/11, Kyiv, Ukraine

The current state of political, socio-economic processes, both globally and globally, is characterized by fluidity, effective inter-sectoral interaction - timely and adequate responses to external and internal threats. In such conditions, state institutions of Ukraine are often not ready for the necessary transformations, they are not always able to react in a timely manner to the latest hybrid challenges and, therefore, effectively perform their functions and responsibilities. The external aggression against Ukraine radically changed its security environment and demonstrated the imperfection of global and regional security systems. At the same time, the annexation of the Crimea and events in the east of Ukraine have led to a significant boost to both the state as a whole and civil society organizations on the establishment of an effective and effective state policy in the field of public security and law and order. In such circumstances, the strategic communication capabilities of the state, namely public diplomacy, public relations, military relations, information operations, that is, the use of measures aimed at promoting the goals of the state, are of great importance. The indispensable components of an effective and stable relationship between the state and civil society institutions are the perfection of the regulatory framework, the openness and transparency of the power structures, the consideration of public opinion in applying new forms and technologies of working with the public, and involving citizens in the implementation of programs for managing the affairs of society. Therefore, the article is devoted to the definition and characterization of the peculiarities and problems of political and legal provision of intersectoral interaction (state and civil society) with the provision of public security in Ukraine. To this end, the main legal documents of the political and legal security of public security in Ukraine are analyzed, research approaches to the definition of the term "public security", its relation with tangible concepts.

Key words: civil society, civil society organizations, public safety, public safety, public safety system, public order.

Жигайло
Володимир Миколайович

Пріоритети новітньої політики Дональда Трампа

УДК 327.56(73)+327.8
DOI <https://doi.org/>

Жигайло Володимир Миколайович
аспірант кафедри міжнародних відносин
Національного університету
«Острозька академія»
вул. Семінарська, 2, Острог,
Рівненська область, Україна

Проблематика статті є вельми актуальною, адже представляє пріоритети новітньої політики Дональда Трампа та описує провідні принципи зовнішньополітичної діяльності США як єдиної наддержави XXI століття. У статті надано характеристику провідним сферам, через які США чинить вплив на більшість країн світу, аналізується перспектива майбутньої ролі Сполучених Штатів Америки на міжнародній арені, адже від того, яким буде глобальне правління Америки в умовах багатополярності, безпосередньо залежить безпека й економічний розвиток усіх країн світу, включаючи й Україну. Тому дослідження є актуальним і з наукової, і з практичної точки зору. У зв'язку з цим мета і завдання дослідження полягають у вивченні пріоритетів новітньої політики Дональда Трампа та головних принципів зовнішньополітичної діяльності США як впливової держави XXI століття. У статті розглянуто особливості політики Дональда Трампа, основні засади його лідерства, моральні устої. Проведено аналіз діяльності президента та їх наслідки. Розкрито пріоритети у політиці Дональда Трампа, такі як створення робочих місць, посилення дієвості міграційного законодавства в країні і реформа системи охорони здоров'я. Представлено нову стратегію національної безпеки президента США, в якій окреслено основи та пріоритети зовнішньої політики країни на час перебування його адміністрації при владі. Наголошено на стратегії Дональда Трампа щодо важливості управління навколишнім середовищем та охорони кордонів. Він проголосив ідею побудувати стіну на кордоні з Мексикою та пообіцяв покласти край «ланцюговій міграції» родичів іммігрантів і закрити «лазівки, що підривають зміцнення імміграційних обмежень». Найбільший наголос здійснено на економічній безпеці як національній безпеці, в якій Америка понад усе. Таким чином, у праці з'ясовано пріоритети новітньої політики Дональда Трампа; виявлено чинники, що впливали на розвиток зовнішньополітичної діяльності США та вивчено сфери найбільшого розвитку зовнішньополітичної діяльності США як впливової держави XXI століття.
Ключові слова: політика Дональда Трампа, лідерство, моральні устої, міграційне законодавство, реформа системи охорони здоров'я, економічна безпека, національна безпека.

Актуальність теми. Пріоритети новітньої політики Дональда Трампа та провідні принципи зовнішньополітичної діяльності США як єдиної наддержави XXI століття чинять вплив на більшість країн світу, включаючи й Україну. З'ясування перспектив майбутньої ролі Сполучених Штатів Америки на міжнародній арені є на цей час дуже важливим, оскільки від того, яким буде глобальне правління Америки в умовах багатополярності безпосередньо залежить безпека й економічний розвиток усіх країн світу. Тому дослідження є актуальним і з наукової, і з практичної точки зору.

Постановка проблеми. Дональд Джон Трамп – американський державний діяч, політик. Президент США з 20 січня 2017 року. Власник однієї з найбільших будівельних компаній США, продюсер і телеведучий. Народився в заможній сім'ї власника будівельних компаній Фреда Трампа, після закінчення університету працював у батьковій компанії, пізніше розбудовував свою власну. Із часом створив одну з найуспішніших будівельних компаній, звів будинки в престижних районах Нью-Йорка та інших американських містах. Також є власником транспортної компанії та низки казино у США. Негаразди в приватному житті та успіх у бізнесі зробили Дональда Трампа однією з найвідоміших особистостей США. Заснував свою власну розважальну програму наживо «Кандидат», де сам брав участь як ведучий. Був одружений тричі, має п'ятьох дітей, троє з яких теж працюють у його компанії [1].

Мета і завдання дослідження – вивчити пріоритети новітньої політики Дональда Трампа; описати провідні принципи зовнішньополітичної діяльності США як впливової держави XXI століття.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення таких завдань:

- з'ясувати пріоритети новітньої політики Дональда Трампа;
- виявити чинники, що впливали на розвиток зовнішньополітичної діяльності США;
- виявити сфери найбільшого розвитку зовнішньополітичної діяльності США.

Виклад основного матеріалу. 16 червня 2015 року Дональд Трамп оголосив, що вступає в боротьбу за посаду Президента США. На голосуванні, що відбулося 8 листопада 2016 року, він здобув перемогу, і його було обрано президентом США. Дональд Трамп став найстаршим за віком президентом, який вступив на посаду.

20 січня 2017 року о 12:00 закінчилося президентство Барака Обами, і на посаду вступив новообраний президент США Дональд Трамп. Під час своєї інавгураційної промови він пообіцяв працювати на благо простих американців, заявив, що Америка знову стане сильною і «викоринить радикальний ісламський тероризм». Перед інавгурацією рейтинг довіри до Дональда Трампа становив лише 40%, тоді як рівень підтримки його попередника Обами перед вступом на посаду становив 78%, рейтинг популярності Джорджа Буша-молодшого перед інавгурацією був на рівні 62%, Білла Клінтона – 66%.

Вже в перший день свого президентства Трамп почав виконувати одну із основних своїх передвиборчих обіцянок – підписав указ, що починає процес скасування реформи системи охорони здоров'я свого попередника, відомої як "Obamacare", яку завжди критикували республіканці. Водночас під час передвиборчої компанії Дональд Трамп не представив альтернативної реформи і після перемоги заявив, що окремі елементи реформи залишаться чинними. Ця реформа почала запроваджуватися з 2010 року і була головним досягненням президентства Обами. Головною метою реформи було зробити медичне страхування більш якісним і доступним. Якщо до впровадження реформи медичного страхування не мали 16% американців, то після її впровадження незастрахованих лишилося лише 8,9%. Також реформа передбачала обов'язкове медичне страхування громадян. У разі відмови від купівлі поліса американці повинні платити штраф у розмірі 2,7% від свого доходу. Виняток становили лише бідняки, чий дохід на 4 членів родини становить не більше \$88 тис. на рік, гарантувавши їм майже 90 відсоткове покриття вартості страхового поліса. Однак Конгрес та частина республіканців не підтримали скасування реформи [4].

13 жовтня того ж року Трамп підписав указ про зменшення впливу програми "Obamacare" та заявив, що цей крок «був лише початком», і його адміністрація зробить усе можливе, щоб скасувати "Obamacare" раз і назавжди. У відповідь представники «Демократичної партії» заявили про готовність оскаржити це рішення у суді.

23 січня 2017 року президент Трамп виконав іншу свою передвиборчу обіцянку – підписав указ про формальний вихід країни з угоди про Транстихоокеанське партнерство. Угода про Транстихоокеанське партнерство була підписана Бараком Обамою в 2015 році. Зона партнерства мала охопити 40% світової торгівлі і 12 країн регіону. Також Угода передбачала повне скасування мит на товари у послуги в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

26 січня Дональд Трамп підписав указ про будівництво стіни на південному кордоні США з Мексикою, яку обіцяв спорудити під час виборів. Головною метою зведення стіни є зупинення потоку наркотиків, злочинності й нелегальної міграції до США. Президент Мексики Енріке Пенья Ньето у відповідь висловив жаль і засудив підписання указу. Також Трамп підписав указ про «екстремальний відбір» іммігрантів, який на невизначений термін зупиняє прийом біженців з Сирії, та заморозив на 120 днів програму прийому біженців з таких країн, як Іран, Ірак, Ємен, Лівія, Сомалі та Судан. В указі зазначалося, що США приймуть у 2017 році не більше ніж 50 тисяч біженців, при цьому пріоритет надаватимуть біженцям,

переслідуваним за релігійними мотивами. Указ Трампа викликав багатотисячні протести та засудження від інших світових лідерів, серед яких був генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш, канцлер Німеччини Ангела Меркель, прем'єр Великої Британії Тереза Мей та попередник Трампа Барак Обама. Федеральний суд Нью-Йорка дозволив біженцям, що мають американську візу, не виконувати наказ президента Трампа щодо негайного виселення з країни. Рішення суду розповсюджується на всю територію США та забороняє депортувати осіб, які отримали статус біженців.

За перші сто днів президентства Дональд Трамп підписав рекордну кількість указів – більше 30 документів. Частина цих указів була спрямована на збереження та створення нових робочих місць та полегшення ведення бізнесу. Соціологічні дослідження показували, що близько 73% американців підтримують політику Трампа зі збереження робочих місць та більше 60% підтримували рішення нанесення ударів ракетами по Сирії [3].

Пріоритетами політики Дональда Трампа є створення робочих місць «по-серйозному» (big league – улюблений вислів Трампа для позначення високого результату), посилення дієвості міграційного законодавства в країні і реформа системи охорони здоров'я. Також перед виборами Трамп заявляв, що його команда буде потужно працювати над питаннями міграції, охорони здоров'я, займатиметься створенням робочих місць.

Варто зазначити, що Америка проголосувала не так за зміну партії, як за зміну режиму. Дональд Трамп прийшов до влади на тлі суспільного невдоволення. Частково його посилює те, що прості американці не відчують багатства своєї країни на собі.

На перший погляд може здатись, що Дональд Трамп відкинув позицію «Америка понад усе» і почав активно втручатися у світові події, особливо після таких подій, як авіа-удари по Сирії та воєнні вчення біля Корейського півострова. Американський президент заявляв: «Я не є і не хочу бути президентом світу. Я президент США, і відтепер Америка буде на першому місці».

З того часу світові події випробовували концепцію «Америка понад усе». У Сирії після хімічної атаки проти цивільного населення Дональд Трамп дав наказ знищити урядову авіабазу, а це ще більше втягнуло Вашингтон у кровопролитну громадянську війну, що триває вже 6 років. У Білому домі пояснили, що доктрина зовнішньої політики президента Трампа – захист національних інтересів – залишається незмінною, а факт військового втручання у Сирії після застосування там хімічної зброї не суперечить принципу «Америка понад усе».

В Азії Дональд Трамп відправив американський авіаносець посилити безпеку біля Корейського півострова на тлі провокацій з боку КНДР. Це була

відповідь Кім Чен Ину на випробування балістичних ракет та продовження ядерної програми.

Ще одна подія у Вашингтоні має вплив на зовнішню політику чинної адміністрації. Зі складу Ради національної безпеки відійшов головний стратег Білого дому Стів Беннон. Вважається, що саме він найбільше наполягав на концепції «Америка понад усе».

Закордонна політика перестала бути орієнтована на активне втручання. Президент продемонстрував прагнення втручатись лише тоді, коли виникає загроза інтересам США.

Нова адміністрація є цілковитою протилежністю уряду Барака Обами, який неохоче вдавався до застосування сили у світі, а також уряду Джорджа Буша молодшого, якого навпаки звинувачували у надмірному втручанні.

Президента Дональда Трампа обрали, щоб вирішувати проблеми в Америці, а не в Сирії. Тому Білий дім, вочевидь, дає сигнал, що попри бажання президента вдаватись до військових дій, він і надалі скептично ставитиметься до суттєвого втручання Сполучених Штатів у громадянську війну, для якої немає силового вирішення.

Президент США представив нову стратегію національної безпеки, в якій окреслив основи та пріоритети зовнішньої політики країни на час перебування його адміністрації при владі. «За допомогою цієї стратегії ми закликаємо до великого відродження Америки, відродження довіри, патріотизму, процвітання та гордості», – так описав документ глава Білого Дому.

Стратегія переформулюється з передвиборчим гаслом Дональда Трампа «Америка понад усе». «Ми усвідомлюємо, що слабкість – це найнадійніший шлях до конфлікту, а неперевершена сила – це найнадійніший засіб для захисту», – наголосив глава держави.

Сам документ складається з чотирьох частин: захист батьківщини, американців і американського способу життя; сприяння процвітанню Америки; збереження миру через силу; просування американського впливу.

Такі проблеми та їхні рішення були запропоновані командою діючого президента.

Під час виступу Дональд Трамп назвав Росію та Китай конкуруючими силами. Ці дві країни називаються такими, що «кидають виклик американській владі, впливу, інтересам, намагаючись зруйнувати американську безпеку та процвітання». «Своїм вторгненням до Грузії та України Росія продемонструвала готовність порушувати суверенітет держав регіону», – зазначається в стратегії. Також у документі привертається увага до спроб Росії втрутитися в американські вибори в 2016 році. Проте американський президент під час виступу підкреслив, що з обома країнами треба налагоджувати «чудове партнерство» [5].

Окрім цього, Дональд Трамп згадав про «шахрайські режими правління у Північній Кореї та Ірані. Як пише «Голос Америки», Трамп назвав виклик з боку КНДР проблемою, яку буде розв'язано.

Глава держави також зазначив, що вперше в подібному документі економічна безпека стає складником національної безпеки. Як пише CNN, документ дає зрозуміти, що гасло «Америка понад усе» – це більше, ніж просто слоган, це керуюча сила в міжнародній політиці. У стратегії зазначається: «США більше не будуть закривати очі на порушення, шахрайство й економічну агресію».

ЗМІ також помітили, що попередня оборонна стратегія экс-президента США Барака Обами від 2015 року називала зміни клімату «терміновою і зростаючою загрозою національній безпеці». Водночас у стратегії Трампа про «важливість управління навколишнім середовищем» йдеться тільки в главі щодо «енергетичного домінування».

Також президент звернувся до теми охорони кордонів, підтвердивши свою ідею побудувати стіну на кордоні з Мексикою та пообіцявши покласти край «ланцюговій міграції» родичів іммігрантів і закрити «лазівки, що підривають зміцнення імміграційних обмежень» [6].

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити деякі висновки щодо пріоритетів новітньої політики Дональда Трампа за останні роки:

Адміністрація президента Дональда Трампа дотримується позиції «Америка понад усе». Вона будується на ідеології «принципового реалізму» – визнання фактору сили у міжнародній політиці, ствердження суверенітету держави – кращому базисі мирного розвитку світу і просування національних інтересів.

Слова та обіцянки Дональда Трампа можуть ніколи не перетворитися на конкретні дії. Хоча документ національної безпекової стратегії згадує Росію майже 20 разів, критикуючи її втручання в справи інших країн та спроби підірвати США, Дональд Трамп згадав про Росію лише раз, коли називав Росію та Китай «конкуруючими силами».

Розходження між промовами президента й аналізом стратегії свідчать про більші виклики, з якими зустрілися радники з нацбезпеки, оскільки вони намагалися розробити інтелектуальну основу, яка охоплює непередбачуваний, внутрішньо-орієнтований підхід президента Дональда Трампа до зовнішньої політики.

Перспективами дослідження є здійснення наукової розвідки економічної безпеки США як національної безпеки світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Американський президенціалізм: інститут глави держави в США у персоналіях від зародження до сьогодення. Біографічна енциклопедія / О.В. Бабкіна, С.М. Дерев'яноко, М.П. Требін та ін.; за наук. ред. Н.М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 369 с.

2. Худолій А. Американсько-турецькі відносини на початку XXI століття *Американська історія та політика*. 2017. № 3. С. 103-113.

3. США: стратегія в XXI столітті – лідерство через гегемонію. URL: http://www.tinlib.ru/politika/mir_bez_rossii/p3.php.

4. URL: <https://day.kyiv.ua>.

5. URL: <http://geostrategy.ua>.

6. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Дональд_Трамп.

7. URL: <https://ukrainian.voanews.com>.

8. URL: <https://www.bbc.com>.

REFERENCES:

1. American presidentialism: the institution of the head of state in the United States in personalities from

birth to the present. *Biographical Encyclopedia* / O. Babkin, S.M. Derevyanko, M.P. Trebin, and others; for sciences edit N.M. Khomi. Lviv: New World-2000, 2018. 369 p.

2. Khudolii A. American-Turkish Relations at the Beginning of the 21st Century. *American History and Politics*. 2017. No. 3. P. 103-113.

3. USA: A Strategy in the 21st Century – Leadership Through Hegemony. URL: http://www.tinlib.ru/politika/mir_bez_rossii/p3.php.

4. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua>

5. Retrieved from: <http://geostrategy.ua>

6. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Donald_Tramp

7. Retrieved from: <https://ukrainian.voanews.com>

8. Retrieved from: <https://www.bbc.com>

Priorities for Donald Trump's latest Policy

Zhyhailo Volodymyr Mykolaiovych

Postgraduate Student
at the Department
of International Relations
National University of Ostroh Academy
Seminarska str., 2, Ostroh,
Rivne region, Ukraine

The issue of the article is very relevant, since it presents the priorities of Donald Trump's latest policy; describes the guiding principles of US foreign policy as the only superpower of the 21st century, describes the leading spheres through which the United States influences most countries of the world, analyzes the prospect of the future role of the United States in the international arena, as the prospects of the global governance of America in multipolarity directly affects the security and economic development of all countries of the world, including Ukraine. Therefore, the research is relevant both from a scientific point of view and from a practical point of view. In this regard, the purpose and objectives of the study are to study the priorities of Donald Trump's latest policy and the main principles of US foreign policy as an influential 21st-century state. The article deals with the features of Donald Trump's policy, the basic principles of his leadership, moral foundations. The analysis of the president's activity and its consequences is carried out. Priorities in Donald Trump's policy are revealed, in particular, the creation of jobs; strengthening the effectiveness of migration legislation in the country and reforming the health care system, etc. A new strategy of national security presented by the president of the United States, outlining the principles and priorities of the country's foreign policy during the time of its administration in power. Donald Trump's strategy on the importance of environmental management has been emphasized; border security, reiterating its idea of building a wall on the border with Mexico and promising to put an end to the "chain migration" of immigrant relatives and to close "loopholes that undermine the strengthening of immigration restrictions". The greatest emphasis is placed on economic security as a national security, in which America is above all else. Thus, the work identifies the priorities of Donald Trump's latest policy; The factors influencing the development of US foreign policy and the sphere of the largest development of US foreign policy as an influential state of the 21st century have been identified.

Key words: Donald Trump's policy, leadership, moral principles, migration legislation, health care reform, economic security, national security.

Кадук
Наталя Іванівна

Особливості розвитку дефектних демократій у контексті євроінтеграційних процесів

УДК 321.7:329.1/6]:327.39-061.1ЄС
DOI <https://doi.org/>

Кадук Наталя Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління
національною безпекою
Одеського регіонального інституту
державного управління
Національної академії державного
управління при Президенті України
вул. Генуезька, 22, Одеса, Україна

Стаття присвячена висвітленню особливостей розвитку дефектних демократій в контексті процесів європейської інтеграції. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення поняття «дефектна демократія». Охарактеризовано Ініціативу «Східне партнерство» з точки зору сприяння процесам демократизації в 6 країнах – сусідах ЄС (Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан). Досліджено взаємовідносини між Україною та ЄС в контексті виконання Угоди про асоціацію, яка розглядається як дороговказ реформ на шляху реалізації зовнішньополітичного курсу нашої держави на європейську інтеграцію. Крім того, в статті розглянуто прояви дефектів демократії в «нових» країнах – членах ЄС в умовах сьогодення. Зазначено, що європейську інтеграцію необхідно розглядати як процес добровільного об'єднання країн на засадах спільних цінностей та цілей. Водночас «трансформуючий вплив» ЄС, сприяючи процесам демократизації, розповсюджується не лише на його країни-члени та країни-кандидати, а й на країни-сусіди та ґрунтується на партнерських засадах, передбачаючи спільні дії та зобов'язання. Зазначено, що, розглядаючи вплив євроінтеграційних процесів на становлення демократії в Україні, варто враховувати, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС виступає як дороговказ реформ в нашій державі, що знайшло своє відображення в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Зроблено висновок, що досвід Польщі, Чехії та Угорщини на сучасному етапі розвитку свідчить, що питання усунення дефектів демократії – це завдання кожної окремої держави, і членство в ЄС не забезпечує від «відкатів» на шляху демократизації та автоматично не виправляє дефекти демократії. Обґрунтовано висновок про те, що з метою ствердження демократії Європейський Союз здійснює «трансформуючий» вплив на країни, які вже є його членами або заявляють про свої євроінтеграційні прагнення, але кожна країна сама повинна докладати зусиль для подолання дефектів демократії.
Ключові слова: демократія, дефектна демократія, демократизація, європейська інтеграція, Європейський Союз, «нові» країни – члени ЄС, Ініціатива ЄС «Східне партнерство», Україна.

Вступ. Інтеграційні процеси в Європі викликають значну кількість цікавих для дослідження питань, вивчення яких може допомогти кращому розумінню особливостей світової політики та процесів демократизації в умовах сьогодення. Одним з таких питань, на наш погляд, є проблема особливостей розвитку дефектних демократій в контексті процесів європейської інтеграції.

Європейська інтеграція є яскравим проявом процесу глобалізації, яку слід розглядати у двох площинах: поглиблення (сьогодні ЄС досяг найвищого рівня економічної інтеграції, сформувавши економічний та монетарний союз і перейшовши до формування спільної зовнішньої політики і політики безпеки) та розширення (збільшення кількості країн за рахунок вступу нових членів). Набуття членства в ЄС вимагає від країни-кандидата, серед іншого, відданості цінностям та принципам демократичного врядування.

У поточному, 2019 році, виповнюється 15 років з моменту п'ятого, наймасштабнішого, розширення ЄС, коли до нього, разом з Мальтою та Кіпром, приєдналися такі посткомуністичні країни, як Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Литва, Латвія, Естонія; а також 10 років Ініціативі ЄС «Східне партнерство», яка розрахована на 6 країн-сусідів (Україна, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Білорусь). Всі ці держави тією або іншою мірою можна розглядати з позицій

концепції «дефектних демократій». Крім того, актуальності цьому питанню додає і той факт, що цього року зовнішньополітичний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію було офіційно закріплено в Конституції нашої держави (Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» № 2680-VIII від 07.02.2019 р.) [1].

Мета та завдання. Метою статті є дослідження особливостей розвитку дефектних демократій в контексті євроінтеграційних процесів. Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення таких дослідних завдань:

- проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття «дефектні демократії»;
- дослідити формат «трансформуючого впливу» ЄС на інші країни з точки зору процесів демократизації;
- вивчити особливості взаємовідносин між Україною та ЄС в контексті Ініціативи ЄС «Східне партнерство» та реалізації Угоди про асоціацію;
- розглянути прояви «дефектів демократії» в «нових» країнах – членах ЄС в умовах сьогодення.

Результати. Трансформаційні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століть призвели до того, що саме демократія розглядається як основна модель суспільно-політичного устрою в світовому масштабі. Більшість

країн, якщо ще не стали демократичними, то розпочали рух у напрямку розбудови демократії. Розуміння демократії як сукупності представницьких органів влади, вільних виборів, ідейно-політичного плюралізму, змінюваності суб'єктів влади під впливом волі громадян часто призводить до простого копіювання практики консолідованих демократій без урахування історичних особливостей, національних традицій та, найголовніше, без укорінення в свідомості політичних еліт та населення ліберально-демократичних цінностей. Така ситуація викликає появу у різних країнах дефектних демократій.

Користуючись визначенням В. Меркеля та А. Круассана, слід зазначити, що дефектні демократії – це системи врядування, що характеризуються наявністю значимого та дієвого виборчого режиму, який регулює доступ до влади (вільні, таємні, рівні та загальні вибори), проте вони мають суттєві функціональні обмеження інститутів, що забезпечують політичну участь та захист базових політичних прав і громадянських свобод, а також неефективний горизонтальний контроль над демократично легітимною владою [6, с. 4].

Сьогодні, в умовах формування багатополярного світу, Європейський Союз як «нестандартний» учасник міжнародних відносин демонструє новий тип впливу – «трансформуючий вплив», який працює у масштабі досить тривалих часових періодів і спрямований більше на демократичну перебудову світу, ніж на досягнення «миттєвих» успіхів. Інструментами цього впливу є не військова сила та примус, а угоди й закони, які поєднують держави спільними стандартами. Добровільний характер участі та об'єднання зусиль навколо спільних цілей щодо забезпечення безпеки та стабільності союзного простору, процвітання країн-членів та добробуту громадян є основними ознаками сучасного Європейського Союзу. Незважаючи на виклики часу, ЄС демонструє свою життєздатність шляхом адаптації до нових обставин та узгодження інтересів найширшого кола зацікавлених сторін. Саме це призводить до збільшення кількості країн, які заявляють про свої євроінтеграційні прагнення.

Країни, які виявляють бажання приєднатися до ЄС, повинні відповідати трьом Копенгагенським критеріям (1993 р.):

1) країни-кандидати повинні мати стабільні інститути, що гарантують демократію, владу закону, права людини, повагу і захист меншин;

2) країни-кандидати повинні мати дієздатну ринкову економіку та бути в змозі існувати в умовах тиску конкуренції та ринкових сил у межах Союзу;

3) країни-кандидати повинні мати здатність брати на себе зобов'язання членства в ЄС та бути відданими цілям політичного, економічного та валютного союзу. Це означає, що країни-кандидати мають прийняти всю сукупність правових норм ЄС, відому як *acquis communautaire*.

Консолідація політичних еліт та громадян навколо ідеї вступу до Європейського Союзу на засадах виконання Копенгагенських критеріїв стала потужним чинником демократизації в країнах Центрально-Східної Європи, які достатньо швидко (у 2004 р.) змогли набути членства в ЄС. Демократичні перетворення суспільно-політичного життя разом з перебудовою економіки на засадах ринкових відносин та істотною допомогою з боку ЄС дозволили Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині та іншим країнам п'ятої хвилі розширення продемонструвати достатньо високі темпи економічного розвитку та зайняти гідне місце серед інших країн ЄС. Крім того, повноправне членство дозволило цим державам долучитися до творення європейської політики та вироблення спільних стандартів ЄС у різних сферах.

Розширення ЄС 2004 року зумовило Європейську політику сусідства, метою якої було створення на півдні і сході від нових кордонів ЄС зони стабільності, миру і добробуту шляхом налагодження тісних довготривалих відносин із 16 новими країнами-сусідами.

У 2009 році одним з напрямів розвитку цієї політики стала Ініціатива ЄС «Східне партнерство», розрахована на 6 країн (Україна, Азербайджан, Молдова, Грузія, Вірменія, Білорусь), головною ідеєю якої є посилення процесів демократизації в країнах Східної Європи і Південного Кавказу, надання їм допомоги в здійснюваних ними процесах модернізації і встановлення верховенства права. Елементами «Східного партнерства» є Угоди про асоціацію, договори вільної торгівлі, безвізовий режим, структура багатосторонньої співпраці та збільшення фінансової допомоги.

13 травня 2019 року на зустрічі з нагоди 10-річного ювілею цієї ініціативи було зазначено, що «Східне Партнерство» – це унікальна політика, яка спирається на засадничі цінності та спільні зобов'язання щодо принципів і норм міжнародного права, прав людини, включаючи права меншин, демократії, верховенства права, підзвітності та належного врядування, зокрема, боротьби з корупцією, сталого розвитку та ринкової економіки. Ініціатива керується принципами спільного володіння, спільної відповідальності, інклюзивності, диференціації та дотримання умов, що ґрунтуються на спільних пріоритетах [5].

Крім того, слід зазначити, що пошук шляхів вдосконалення механізмів співпраці ЄС із своїми сусідами продовжується відповідно до викликів часу. Свідченням цього є підсумки п'ятого саміту «Східного партнерства», що відбувся 24 листопада 2017 року у Брюсселі, у підсумковій декларації якого були визначені конкретні результати, які мають бути досягнуті в рамках «Східного партнерства» до 2020 року: посилення взаємодії з організаціями громадянського суспільства; посилення гендерної рівності та недискримінації, посилення

стратегічних комунікацій та підтримування плюралізму й незалежності засобів масової інформації; посилення механізмів верховенства права та антикорупційних механізмів; підтримування реалізації основних судових реформ; підтримування реалізації реформи державного управління; посилення співпраці в галузі безпеки; створення Європейської школи Східного партнерства тощо [4].

Щодо України, то сьогодні, відповідно до змісту Угоди про асоціацію, її взаємовідносини з ЄС ґрунтуються на засадах спільних цінностей, до яких належать: повага до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінація осіб, які належать до меншин, і повага до різноманітності, людської гідності та відданість принципам вільної ринкової економіки [3].

Враховуючи необхідність докорінних перетворень у всіх сферах суспільно-політичного та соціально-економічного життя нашої держави в умовах сьогодення, саме положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (підписана в 2014 р., набула чинності в 2017 р.) було покладено в основу Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка визначає напрями реформування нашої держави на шляху до європейського політичного та економічного простору.

Стратегія передбачає реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави, які призвані сприяти виконанню Україною Копенгагенських критеріїв та ствердженню демократії в нашій країні. Зокрема, серед таких реформ слід відмітити наступні: реформа державної служби та оптимізація системи державних органів; судова реформа; оновлення влади та антикорупційна реформа; програма електронного урядування; реформа правоохоронної системи; децентралізація та реформа державного управління; програма національної єдності та підтримки національних меншин; Конституційна реформа; реформа виборчого законодавства; розвиток інформаційного суспільства та медіа тощо [2].

Наприклад, метою судової реформи є реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом. Реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини.

Своєю чергою метою реформи державного управління є побудова прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності, а результатом впровадження цієї реформи має стати створення ефективною, прозорою, відкритою та

гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), яка здатна виробляти й реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики [2].

Слід також зазначити, що, розуміючи неможливість існування консолідованої демократії без наявності сильного інституту громадянського суспільства, Європейський Союз усіляко сприяє його розвитку, як всередині, так і поза своїми межами. Наприклад, інституційне забезпечення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає наявність платформи громадянського суспільства (стаття 469), яка складається з представників громадянського суспільства України, з однієї сторони, і членів Європейського економічного і соціального комітету, з іншої сторони, як форуму для проведення ними засідань та обміну думками [3].

Крім того, в межах «Східного партнерства» функціонує Форум громадянського суспільства – це багатонаціональна платформа організацій громадянського суспільства з країн Східного Партнерства, країн – членів ЄС, європейських та міжнародних мереж, створена для участі громадянського суспільства в розробці, впровадженні та оцінці «Східного партнерства».

Розглядаючи особливості розвитку «нових» країн – членів ЄС на сучасному етапі, слід зазначити, що в деяких з них, наприклад в Польщі, Угорщині, Чехії, спостерігається поява проявів дефектних демократій, коли демократичні інститути наповнюються недемократичним змістом. Значну кількість голосів на виборах у цих державах отримують популісти, виникають проблеми із забезпеченням верховенства права та принципу розподілу влад, громадянське суспільство не залучається до процесу прийняття політичних рішень і не може належним чином контролювати дії влади, має місце порушення прав і свобод людини, зокрема свободи слова, тощо. Така ситуація є свідченням того, що ці держави є країнами, в яких немає достатнього досвіду існування в межах демократичних процедур, а цінності демократії недостатньо укорінені у політичній та правовій культурі еліт та мас, що вкупі з історичними та національними особливостями поки заважає консолідації демократії. Незважаючи на це, зазначені країни залишаються демократіями і мають потенціал для подолання цих дефектів.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що європейську інтеграцію необхідно розглядати як процес добровільного об'єднання країн на засадах спільних цінностей та цілей. Водночас «трансформуючий вплив» ЄС, сприяючи процесам демократизації, розповсюджується не лише на його країни-члени та країни-кандидати, а й на країни-сусіди та ґрунтується на партнерських засадах, передбачаючи спільні дії та зобов'язання.

Розглядаючи вплив євроінтеграційних процесів на становлення демократії в Україні, слід зазначити, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС виступає як дороговказ реформ в нашій державі, що знайшло своє відображення в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Досвід Польщі, Чехії та Угорщини на сучасному етапі розвитку свідчить, що питання усунення дефектів демократії – це завдання кожної окремої держави і членство в ЄС не забезпечує від «відкатів» на шляху демократизації та автоматично не виправляє дефекти демократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19> (дата звернення: 23 лютого 2019 р.).

2. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 6 березня 2019 р.).

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 6 березня 2019).

4. Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results. Joint Staff Working Document SWD (2017) 300 final Brussels, 9.6.2017. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/eap_20_deliverables_for_2020.pdf (дата звернення: 6 лютого 2019 р.).

5. Eastern Partnership foreign ministers' meeting: Chair's conclusions on the occasion of the Eastern Partnership

10th Anniversary. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/13/eastern-partnership-foreign-ministers-meeting-chair-s-conclusions-on-the-occasion-of-the-eastern-partnership-10th-anniversary/> (дата звернення: 11 березня 2019 р.).

6. Merkel W. (2000). Formale Institution und informale Regein in defecten Demokratien. Politische Vierteljahresschrift. Bd. 41. № 1. S. 3-30.

REFERENCES:

1. Zakon Ukraini «Pro vnesennya zmin do Konstitucii Ukraini (schodo strategichnogo kursu derzhavi na nabuttya povnopravnogo chlenstva Ukraini v Evropeyskomu Soyuzi ta v Organizacii Pivnichnoatlantichnogo dogovoru)» vid 07.02.2019 r. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19>.

2. Strategiya stalogo rozvitku «Ukraina – 2020», shvaleno Ukazom Prezidenta Ukraini vid 12 sichnya 2015 roku № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

3. Uгода pro asociaciyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storoni, ta Yevropeyskim Soyuzom, Yevropeyskim spivtovaristvom z atomnoi energii i yihnimi derzhavami-chlenami, z inshoi storoni, ratifikovana Zakonom Ukraini vid 16.09.2014 r. № 1678-VII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

4. Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results. Joint Staff Working Document SWD (2017) 300 final Brussels, 9.6.2017. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/eap_20_deliverables_for_2020.pdf.

5. Eastern Partnership foreign ministers' meeting: Chair's conclusions on the occasion of the Eastern Partnership 10th Anniversary. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/13/eastern-partnership-foreign-ministers-meeting-chair-s-conclusions-on-the-occasion-of-the-eastern-partnership-10th-anniversary/>.

6. Merkel W. (2000). Formale Institution und informale Regein in defecten Demokratien. Politische Vierteljahresschrift. Bd. 41. № 1. S. 3-30.

Features of the development of defective democracies in the context of European integration processes

Kaduk Natalia Ivanivna

PhD in Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
of the Department of Globalistics,
European Integration
and National Security Management
Odessa Regional Institute
for Public Administration
of the National Academy
for Public Administration
under the President of Ukraine
Genuevka str., 22, Odessa, Ukraine

The article is devoted to highlighting the peculiarities of the development of defective democracies in the context of the processes of European integration. The theoretical approaches to defining the concept of "defective democracy" are analyzed. The Eastern Partnership Initiative was characterized in terms of promoting democratization processes in 6 EU neighboring countries (Ukraine, Moldova, Belarus, Georgia, Armenia, Azerbaijan). The relationship between Ukraine and the EU in the context of the implementation of the Association Agreement, which is considered as a guide to reforms in the way of implementing the foreign policy of our state towards European integration, is researched. In addition, the article examines the manifestations of democracy defects in the "new" EU member states in the present. It is noted that European integration should be considered as a process of voluntary association of countries on the basis of common values and goals. At the same time, the "transforming influence" of the EU, contributing to the processes of democratization, extends not only to its member countries and candidate countries, but also to its neighboring countries and is based on partnerships, providing for joint actions and commitments. It is noted that considering the impact of Euro-integration processes on the establishment of democracy in Ukraine, it should be borne in mind that the Association Agreement between Ukraine and the EU serves as a guideline for reforms in our country, which is reflected in the Strategy for Sustainable Development "Ukraine 2020". It is concluded that the experience of Poland, the Czech Republic and

Hungary at the present stage of development shows that the problem of eliminating defects of democracy is the task of each individual state and EU membership does not guarantee "retreat" on the path of democratization and automatically does not correct the defects of democracy. The conclusion is made that in order to establish democracy, the European Union has a "transforming" effect on countries that are already members or declare their European aspirations, but each country itself must make efforts to overcome the defects of democracy.

Key words: *democracy, defective democracy, democratization, European integration, European Union, "new" EU member states, EU Initiative "Eastern Partnership", Ukraine.*

Костельнюк
Марина Михайлівна

Політична участь як визначальний чинник демократизації політичного процесу

УДК 323.21:321.7
DOI <https://doi.org/>

Костельнюк Марина Михайлівна
старший викладач кафедри соціології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68-Десанників, 10,
м. Миколаїв, Україна

Специфіка сучасного політичного процесу в Україні, одним з проявів якого є характер взаємодії між владою та громадянами, актуалізує проблему політико-правового й інституційного забезпечення участі громадян у політичному житті суспільства. Адже сьогодні представники державної влади фактично не визнають політичної суб'єктності громадян у позаелекторальній ситуації, що не сприяє засвоєнню останніми усього комплексу автономної за суттю та конвенційної за формою політичної участі. До того ж факт перетворення громадян на ресурс влади спонукає до пошуку оптимальної моделі політичної участі громадян. Метою статті є розгляд питань феномену політичної участі, факторів та умов її формування, впливу громадянської активності на процес формування демократичного політичного режиму. Методологічну основу наукової статті становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, політичної, соціологічної і споріднених з ними наук. Наголошено, що участь громадян у політичному процесі має базуватися на наступних принципових положеннях: участь шляхом збору та передачі поглядів різних членів громадських організацій та зацікавлених громадян через громадські організації з метою впливу на процес прийняття політичних рішень; довіра як чесна взаємодія між політичними силами та суспільством; відповідальність та прозорість як з боку громадськості, так і з боку державних органів на всіх етапах діяльності; незалежність громадських організацій; принцип прозорості, в тому числі своєчасний доступ громадськості до всіх документів, проектів, рішень та висновків, які мають значення для процесу участі; принцип неупередженості, особливо з боку громадських організацій, оскільки вони мають право діяти самостійно та відстоювати різні позиції перед органами влади; принципи відкритості та доступності, оскільки процеси участі повинні бути відкритими та доступними для всіх на основі узгоджених меж участі; принципи відповідальності та ефективності, за яких участь повинна бути зорієнтованою на результат, щоб мати реальний вплив на зміст, а також органи повинні нести відповідальність перед суспільством за плин консультаційних процесів та доповідати про результати; принципи відсутності дискримінації, рівного ставлення та відкритості, а саме рівного доступу для всіх, у тому числі задоволення потреб меншин, осіб, які перебувають у несприятливих умовах, вразливих чи соціально відчужених осіб або груп осіб, які бажають взяти участь; принцип незалежності об'єднань, у тому числі відмови від нав'язування зобов'язань громадських організацій щодо участі в процесах прийняття рішень або відстоювання певних позицій.

Ключові слова: політична участь, політичний процес, демократичні перетворення, громадська участь, демократичні громадяни, політична суб'єктність громадян, політичний простір.

Вступ. Проголосивши незалежність, Україна задекларувала намір побудувати демократичний політичний режим. Одним з важливих складників демократії є активна позиція індивідів щодо політичних процесів, яка проявляється, зокрема, в політичній участі громадян. Участь особи в політичному житті суспільства показує насамперед рівень демократизації соціуму, свідомості громадян, рівень дієвості впливу особи на розвиток держави та реалізацію людиною своїх прав. Політична участь також може бути індикатором, що засвідчує рівень легітимності влади.

Найбільш повно теоретичне та методологічне підґрунтя політичної участі розроблено у працях зарубіжних вчених, що пояснюється наявністю сталої традиції масової участі населення в політичному процесі. В Україні, яка була на довгий час виключеною із загальноєвропейського контексту, проблема участі населення у процесах демократичного реформування перебуває на початковому етапі наукової розробки. В роботах демонструється комплексний підхід до розробки теорії політичної участі, розглядається феномен політичного

життя як визначальний чинник демократичної трансформації українського суспільства. Однак водночас у вітчизняній політичній науці відчувається нестача комплексного компаративного аналізу практики реалізації політичної участі як прояву політичної активності громадян. Вищезазначене й зумовлює актуальність даної статті.

Мета та завдання. Метою статті є комплексне дослідження феномену політичної участі як визначального чинника демократизації політичного процесу. Реалізація цієї мети зумовила постановку та вирішення таких взаємопов'язаних завдань:

- здійснити системний аналіз ефективності впливу громадянської участі на процеси демократизації суспільства;
- визначити перешкоди залученню громадян до політичного процесу;
- сформулювати умови підвищення громадянської активності в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу наукової статті становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах

управлінської, політичної, соціологічної і споріднених з ними наук. У статті використано наступні методи: аналіз політичної літератури, наукових вітчизняних та зарубіжних першоджерел, законодавчо-нормативних документів та матеріалів щодо політичного процесу; порівняльний аналіз та синтез, прогнозування, що дозволило з'ясувати принципи політичної участі та сформулювати умови підвищення громадянської активності в Україні.

Результати. Процеси демократизації суспільно-владних відносин супроводжуються трансформацією всієї політичної системи, яка для самозбереження створює соціальний фундамент для втілюваної політики в особі громадян через ідеологію і за допомогою надання впливу на процес політичної соціалізації. Політична участь своєю чергою модифікує політичну систему і може розглядатися як один з основних факторів демократизації політичного процесу. Особливістю просування України до демократії є провідна роль держави у становленні форм політичної участі і умов розвитку нової соціально-політичної системи.

Є різні підходи до трактування дефініції «політична участь»:

- вільна активність громадян, спрямована на прямий чи опосередкований вплив на ухвалення тих чи інших варіантів або альтернатив на різних рівнях політичної системи (М. Каазе та А. Марш) [3];

- механізм «політичної машини», за допомогою якого забезпечується демократія, пов'язана із наданням максимально широкого доступу до структури прийняття рішень для різноманітних груп (теоретики структурного функціоналізму);

- прояв суперництва, боротьби, конфліктності як загальних характеристик соціуму, а отже, цей феномен вважається одним із джерел суспільного розвитку (представники теорії конфлікту);

- більш-менш регулярне і насамперед інструментальне застосування акторами різних форм політичної діяльності, засобом, за допомогою якого громадяни намагаються впливати на процес прийняття політичних рішень (О. Мелешкіна);

- одна з категорій теорії політичної соціалізації, конкретизується як форма залученості особистості до політики (І. Дембіцька) [2];

- різновид професійної політичної діяльності, спосіб самоствердження людини й формування культури спілкування, навичок управлінської і самоуправлінської діяльності, практичний рівень залучення індивіда у політичне життя, що змушує його реалізовувати конкретні соціально значимі дії (І. Воронова).

Отже, поняття «політична участь» характеризує індивідуальну практичну дію громадянина у політичній сфері і є ключовим компонентом механізмів функціонування демократичної системи. Характерними рисами політичної участі є: свідомий характер, тобто це не будь-яка дія у політичному

просторі, а така, що передбачає вибір суб'єктом діяльності у межах конструкції діяльність-бездіяльність, серед напрямів, засобів діяльності тощо; спрямування на досягнення певної мети або отримання певних результатів; повторюваність у часі, тобто до такої категорії ми не можемо зараховувати одноразові дії [3].

Процес участі громадян у прийнятті владних рішень можна розуміти як безперервну взаємодію влади і громадян, яка стосується всього циклу прийняття та реалізації рішення – від визначення сутності проблеми, вивчення громадської думки, шляхів та етапів переведення рішення у практичну площину до оцінки наслідків рішення та трансформації політики. Очевидно, що передумовою такої участі виступає високий рівень самоорганізації членів громадянського суспільства.

При цьому зауважимо, що громадська участь виступає однією із форм функціонування громадянського суспільства, побудованого на демократичних засадах, яка спирається на реальну можливість та здатність громадян отримувати інформацію щодо владного рішення, публічно та аргументовано її обговорювати, формувати шляхом компромісів консолідовану позицію та відстоювати її.

В контексті розгляду даної проблематики зауважимо, що існує ще така дефініція, як демократичні громадяни, – люди, які не тільки беруть активну участь у суспільно-політичному житті під час виборів, а й здійснюють постійний контроль дій влади [2]. Таким громадянам притаманна культура громадянськості – це ставлення людини до держави і дій влади, що проявляється у законслухняності та критичній вимогливості. Культура громадянськості врегульовує взаємодію громадян з владою, а не протистояння окремих верств суспільства одна одній. Вона характеризується сприйняттям влади не як предмета боротьби й завоювання, а як об'єкта впливу у процесі захисту інтересів і прав громадян. Культура громадянськості виражається у знанні й визнанні громадянами суспільних норм, готовності їх дотримуватися. Вона базується на знанні людей про їхні права й обов'язки, про те, як влаштована держава, про те, якими є політична система й головні конституційні та законодавчі процедури політичного процесу [1]. В результаті цілеспрямованої освіти і різнобічного виховання, формується свідомий, небайдужий, активний та відповідальний громадянин, достатньо самостійний, незалежний у судженнях і здатний чинити зворотний вплив на державу і суспільство, роблячи їх демократичними.

До головних форм політичної участі належать: участь у виборах до представницьких органів різного рівня, референдумах; участь у діяльності політичних партій, асоціацій та інших добровільних об'єднаннях та органах самоорганізації населення; участь у конвенційних і неконвенційних політичних акціях; участь в опитуваннях громадської думки,

фокус-групах, консультаціях, круглих столах та неформальних зустрічах, а також збори громадян, місцеві ініціативи, що знайшли масову підтримку, громадські слухання; участь у створенні дорадчих комітетів тощо [6].

В емпіричних дослідженнях політична участь розглядається зазвичай у континуумі поведінкових форм, починаючи з найнижчого, іноді «нульового» рівня активності «політичної людини». Через це побудовані на основі цих досліджень типології політичної участі постають фактично як типології політичної поведінки пересічних громадян, охоплюючи всі її прояви, аж до неучасті в політичному житті включно.

Враховуючи різні критерії, політична участь може бути: організованою (громадяни беруть участь у політичному житті на основі чітко продуманого плану); неорганізованою (ніким не керованою і здебільшого спонтанною); традиційною (здійснення політичних дій та вчинків відбувається згідно з встановленими нормами, схемами діяльності, дотримуючись стереотипної поведінки); новаторською (передбачає введення новизни); постійною (циклічно тривала участь, що має сталий характер та взаємодію) [4]; епізодичною (нетривала участь у певний момент політичного життя); прямою (у межах невеликих політичних груп, де народ безпосередньо приймає рішення більшістю голосів. На загальнонаціональному рівні до неї можна зарахувати референдум та плебісцит); опосередкованою (за допомогою голосування громадяни обирають тих, хто представлятиме їх на різних рівнях владних структур та прийматимуть від їх імені політичні рішення).

Виокремимо різні залученості до політичної участі залежно від мотивації політичної участі політичних акторів: інструментальна, де мотивацією є професійна стабільність, гарантії певного соціального статусу, приналежність до політичної влади як спосіб соціального самоствердження особистості; ціннісно-орієнтована, яка в основному базується на тих цінностях, які виробляються різними соціальними групами у процесі усвідомлення ними своїх інтересів і переваг; інструментально-раціональна, яка забезпечує і захищає інтереси політичних акторів; освітньо-розвивальна; комунітаристська, яка передбачає уявлення про загальне благо та необхідність його підтримання [5].

На відміну від демократичних країн, в Україні так і не сформувалась традиція підготовки, ухвалення та реалізації владного рішення як результату тривалого процесу консультацій, обговорень, діалогу влади та громадян, урахування пропозицій громадянського суспільства. Доречно акцентувати увагу на тому, що основними обмеженнями на шляху ефективної взаємодії влади та громадян, участі громадян у прийнятті владних рішень є: пасивність громадян; недостатній рівень інфор-

мованості населення; невизначеність механізмів фінансового та матеріального забезпечення громадських ініціатив; відсутність необхідності (та відповідних стимулів) у представників влади до взаємодії із громадою.

Можна стверджувати, що на тлі незадоволеності економічною ситуацією низька політична орієнтація відіграє стабілізуючу (або превентивну) функцію, тому що загальний критичний потенціал не має каналів і механізмів переростання масового невдоволення в політичний протест. Готовність взяти участь у таких політичних діях, як демонстрації, підписання петицій, бойкоти тощо, досить низька. Отже, з одного боку громадян України цікавить політичне життя, з іншого – політична активність залишається досить низькою. Саме тому, визначаючи ціннісні пріоритети, громадяни віддають перевагу традиційним цінностям – сім'ї, роботі, друзям.

Громадянський контроль за прийняттям та виконанням рішень, передача певних владних повноважень місцевому співтовариству сприятиме формуванню відкритого суспільства. Безперечно, в такому суспільстві менше перешкод для артикуляції та агрегації інтересів, політичної комунікації. Це сприяє виявленню проблем, попередженню конфліктів, а значить і забезпеченню стабільності політичної системи. Сьогодні актуальною проблемою, що потребує ґрунтовного вивчення, є координація діяльності громадських асоціацій з органами влади, яка дозволить максимально використати ресурси для вирішення суспільних проблем.

У розвинених демократичних країнах громадські організації часто залучаються до вирішення соціально-політичних проблем. Українській державі також потрібно визначити, які соціальні проблеми вона може вирішити сама, а які – спільними зусиллями із громадськими організаціями. Неприбуткові об'єднання часто не лише надають допомогу, а ще й забезпечують робочі місця для певних категорій людей. Нині в демократичних країнах наявні різні форми залучення громадян до управління на місцевому рівні: громадські дорадчі комітети; громадські слухання; громадянська просвіта; соціальний моніторинг (процес, який дозволяє громадськості відстежувати впровадження державних рішень на місцевому рівні, визначати їх ефективність та адекватність, а також надавати свої пропозиції щодо покращення процесу ухвалення рішень); створення коаліцій недержавних організацій [4].

Ми переконані в тому, що участь громадян у політичному процесі має базуватися на наступних принципових положеннях: участь шляхом збору та передачі поглядів різних членів громадських організацій та зацікавлених громадян через громадські організації з метою впливу на процес прийняття політичних рішень; довіра як чесна взаємодія між політичними силами та суспільством; відповідальність та прозорість як з боку громадськості, так

і з боку державних органів на всіх етапах діяльності; незалежність громадських організацій, оскільки важливим є визнання громадської організації як вільної й незалежної структури із власними цілями, рішеннями та заходами; принцип прозорості, в тому числі своєчасний доступ громадськості до всіх документів, проектів, рішень та висновків, які мають значення для процесу участі; принцип неупередженості, особливо з боку громадських організацій, оскільки вони мають право діяти самостійно та відстоювати різні позиції перед органами влади; принципи відкритості та доступності, оскільки процеси участі повинні бути відкритими та доступними для всіх на основі узгоджених меж участі; принципи відповідальності та ефективності, за яких участь повинна бути зорієнтованою на результат, щоб мати реальний вплив на зміст, а також органи повинні нести відповідальність перед суспільством за плин консультаційних процесів та доповідати про результати; принципи відсутності дискримінації, рівного ставлення та відкритості, а саме рівного доступу для всіх, у тому числі задоволення потреб меншин, осіб, які перебувають у несприятливих умовах, вразливих чи соціально відчужених осіб або груп осіб, які бажають взяти участь; принцип незалежності об'єднань, у тому числі відмови від нав'язування зобов'язань громадських організацій щодо участі в процесах прийняття рішень або відстоювання певних позицій.

На нашу думку, для того щоб люди брали активну участь у громадському житті, потрібно насамперед знайомити їх із доступними інструментами впливу та формами соціально-політичної активності. До таких передусім належать мирні зібрання. Вони є не лише критерієм, за яким визначають рівень розвитку демократії у країні, але і надзвичайно дієвим способом громадського контролю за інститутами публічної влади. Поняття «мирне зібрання» охоплює будь-які заходи, що проводяться у публічних місцях у формі зборів, мітингу, демонстрації, пікетування, походу тощо.

Варто зауважити, що у багатьох зарубіжних демократичних країнах широкі можливості контролю громадськості правлячими колами, традиції публічної критики дій влади в засобах масової інформації, відбір професійно підготовлених осіб для керівництва і управління знижує ступень повсякденного залучення громадян у політичний процес. Іншими словами, в умовах високої гарантованості своїх політичних і цивільних прав люди досить раціонально ставляться до форм участі в політиці, довіряючи правлячим колам здійснювати повсякденні функції з управління державою і суспільством і залишаючи за собою право контролю й оцінки їхньої діяльності на виборах і референдумах.

З іншого боку, в європейських країнах все більше визнається необхідність запровадження законодавчих механізмів чи різноманітних моделей, які

сприятимуть участі громадськості. Вищезазначене варто запровадити і в українських реаліях.

Висновки. Таким чином, політична участь – це дії, за допомогою яких громадяни будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності. У цьому сенсі участь у політиці розуміється як один із засобів, використовуваних людиною для досягнення своїх власних, індивідуально усвідомлених цілей. Причому така форма реалізації особистих потреб формується в процесі взаємодії індивіда з урядом, органами влади, іншими політичними інститутами і силами. Протилежністю політичній участі є політична неучасть. Аналіз політичних процесів у демократичних країнах виявив те, що неучасть є показником не тільки пасивності або переконаності громадян у тому, що їхній голос нічого не змінить, але й поваги і довіри людей до своїх представників.

Отже, узагальнення численних форм, типів та моделей політичної участі дає змогу визначити, що участь громадянина в політичному житті може втілюватися у: голосуванні як центральному і найбільш масовому аспекті політичної участі в демократичних системах; участі в обговоренні законопроектів і політичного курсу країни; участі в масових діях; участі в кампаніях по збору підписів прихильників або супротивників певної політичної лінії; участі в діяльності політичних партій, профспілок, громадських організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабінов Ю. Громадянське суспільство та демократія участі. Севастополь : Вид-во Сев НТУ, 2017. 418 с.
2. Бортніков В. Демократія участі як суспільний феномен. *Сучасна укр. політика. Політика і політологія про неї*. 2018. № 12. С. 334-341.
3. Воронов І. Людина і політика. У пошуках гуманістичної альтернативи. Київ, 2004. 364 с.
4. Ротар Н. Перспективи політичної участі громадян України в контексті європейського досвіду Е-демократії. *Держава і право*. 2013. № 32. С. 484-491.
5. Ротар Н. Політична участь: теоретико-методологічні проблеми визначення поняття. *Держава і право : збірник наукових праць*. 2015. № 28. С. 646-653.
6. Divjak T. Public Participation in Decision-making: International Review of Legislative Framework with a set of best practices. NTIOS, December 2014. P. 45-53.

REFERENCES:

1. Babinov Yu. (2017) Hromadians'ke suspil'stvo ta demokratiia uchasti [Civil Society and Democracy of Participation]. Sevastolol : Sev. NTU, 2006, 418 p. [in Ukrainian].
2. Bortnikov V. (2018) Demokratiia uchasti iak suspil'nyj fenomen [Participation Democracy as a Social Phenomenon]. *Modern Contemporary Ukrainian. policy. Politics and political scientists about it*, 2008, № 12, P. 334-341. [in Ukrainian].
3. Voronov I. (2004) Liudyna i polityka. U poshukakh humanistychnoi al'ternatyvy [Man and politics. In search of a humanistic alternative]. Kiev, 2004. 364 p. [in Ukrainian].

4. Rotar N. (2013) Perspektyvy politychnoi uchasti hromadian Ukrainy v konteksti ievropejs'koho dosvidu E-demokratii [Perspectives of Political Participation of Ukrainian Citizens in the Context of European Experiences of E-Democracy]. State and Law, 2013, № 32, P. 484-491. [in Ukrainian].

5. Rotar N. (2015) Politychna uchast': teoretyko-metodolohichni problemy vyznachennia poniattia [Political participation: theoretical and methodologi-

cal problems of definition of definition]. State and Law: Sb. sciences ave, 2015, № 28, P. 646-653. [in Ukrainian].

6. Divjak T. (2014) Public Participation in Decision-making: International Review of Legislative Framework with a set of best practices [Public Participation in Decision-making: International Review of Legislative Framework with a set of best practices]. NTIOS, December 2014. pp. 45–53 [in English].

Political participation as a determining factor in the democratization of the political process

Kostelniuk Maryna Mykhailivna

Senior Lecturer
of the Department of Sociology
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantnykiv str., 10,
Mykolaiv, Ukraine

The specificity of the modern political process in Ukraine, one of the manifestations of which is the nature of interaction between the authorities and citizens, actualizes the problem of political, legal and institutional provision of citizens' participation in the political life of society. Indeed, today the representatives of state power do not actually recognize the political subjectivity of citizens in extra-electoral situations, which does not facilitate the assimilation of the last of the complex autonomous in essence and conventional in the form of political participation. Moreover, the fact of turning citizens into a resource of power leads to the search for an optimal model of political participation of citizens. The purpose of the article is to consider the issues of the phenomenon of political participation, the factors and conditions of its formation, the influence of civic activism on the process of formation of a democratic political regime. The methodological basis of the scientific article consists of general scientific methods of research and special methods, which are based on the modern scientific principles of management, political, sociological and related sciences. It is highlighted that participation of citizens in the political process should be based on the following principles: participation through the collection and transfer of views of various members of public organizations and interested citizens through public organizations in order to influence on the process of making political decisions; trust – as an honest interaction between political forces and society; responsibility and transparency from both the public and the state authorities at all stages of the activity; independence of public organizations; the principle of transparency, including timely public access to all documents, projects, decisions and conclusions that are relevant to the process of participation; the principle of impartiality, especially on the part of public organizations, since they have the right to act independently and to defend different positions before the authorities; principles of openness and accessibility, since participation processes should be open and accessible to all on the basis of agreed limits of participation; the principles of responsibility and effectiveness, in which the participation must be result-oriented, in order to have a real impact on the content, as well as the authorities should be responsible to society for the advancement of the processes and provide report on the results; the principles of non-discrimination, equal treatment and openness, namely equal access for all, including meeting the needs of minorities, persons in disadvantaged conditions, vulnerable or socially excluded persons or groups of persons wishing to take part; the principle of the independence of associations, including the refusal to impose the obligations of non-governmental organizations on participation in decision-making processes or the advocacy of certain positions.

Key words: political participation, political process, democratic transformations, public participation, democratic citizens, political subjectivity of citizens, political space.

Кушерець
Тамара Вікторівна

До питання про релевантність марксизму в сучасному ідеологічному дискурсі

УДК 32-027,21:316.75
DOI <https://doi.org/>

Кушерець Тамара Вікторівна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології,
права та філософії
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
вул. Графська, 2, Ніжин,
Чернігівська область, Україна

У статті розглядається необхідність переосмислення українцями ключових ідей марксизму як умови адекватного розуміння «модерного проекту» та процесів його реалізації в розвинених країнах Заходу. Автор показує, як одна з ключових засад марксизму – ідея класової боротьби як рушійної сили історії – знаходить свій подальший розвиток в різних варіантах інтерпретації, серед яких і витлумаченій у напрямку поглиблення економічного детермінізму історичний матеріалізм, ідеологічні положення якого увійшли до програми правлячої партії в СРСР та фатально позначилися на долі українського народу. Загалом марксизм розглядається як невід’ємна частина загальної форми дискурсу модерну, яка має ідеологічний характер, оскільки стосується проблем влади та управління суспільними процесами. Запропонована Марксом класова модель суб’єкта історії виникла в результаті відображення непростого досвіду модернізації суспільства з позицій однієї з найбільш незахищених соціальних груп та була відкритою до реконструкції під впливом наслідків її політичної діяльності. Перші зміни були внесені А. Грамші у напрямку пом’якшення економічного детермінізму в результаті осмислення падіння революційної активності робітників у 20–30-х роках XX століття, що знайшло своє подальше застосування в критиці неомарксистами маніпуляції свідомістю людей з боку адміністративних апаратів. Критичний характер марксизму забезпечив його актуалізацію під час революційних подій 1968 року, що водночас супроводжувалось постановкою питання про вихід сфери конфліктності за межі економічних відносин та адекватність застосування ідеї класової боротьби до аналізу інформаційного суспільства. Позитивним моментом критики марксизму як одного з метанаративів стало уточнення поняття суб’єкта та його очищення від конотацій, пов’язаних з класичною раціональністю, що своєю чергою означало визнання права утопій / ідеологій виступати формами самоопису суспільства та визначати історичну перспективу їхнього розвитку. Останні два десятиліття XX століття позначилися зростанням попиту на ліві ідеї в умовах глобальних економічних криз, що спонукало неомарксистів до реконцептуалізації класичних пояснювальних схем. Ідейно-теоретичні системи І. Валерстайна та Е. Балібара містять положення про антагоністичний характер капіталістичної «світ-економіки», про провідну роль класового конфлікту та представлення всіх інших – гендерних, національних, етнічних, расових – як різних форм його вияву. Здійснивши аналіз трансформації марксистських ідей в межах західного неомарксизму, автор робить висновок про збереження їх критичного потенціалу та релевантність їх використання в сучасному ідеологічному дискурсі за умов реконцептуалізації класової моделі суб’єкта історії з урахуванням множинності досвіду соціальних протестів, пов’язаних з глобалізацією.

Ключові слова: марксизм, неомарксизм, ідеологія, утопія, класовий антагонізм, суб’єкт історії, глобалізація.

Вступ. Різке зниження інтересу до дослідження марксизму в Україні з часів її незалежності було пов’язане передусім з тим, що деякі з його основних ідей були безпосередньо включені в практику побудови й функціонування радянської тоталітарної держави. Серед останніх слід зазначити марксистський постулат про історичну місію пролетаріату, його класову свідомість, який, перетворившись на фундаментальний принцип державної ідеології, став підставою для перетворення цієї соціальної групи на знаряддя гноблення інших соціальних груп та прошарків, зокрема, селянства та інтелігенції. Практика майже повного знецінення марксистських ідей, на наш погляд, може стати перешкодою в процесі входження України до Євросоюзу. Як свого часу зауважив впливовий німецький мислитель У. Бек, суттєвою перешкодою для всіх пост-соціалістичних країн на шляху до євроінтеграції є те, що вони є «наївно-сучасними», бо ще не змогли по-справжньому переосмислити і релятивізувати проект модерну. Це означає передусім перегляд усіх без винятку ідеологій, які виникли з «духу Прогресу», пробудженого філософами в критиці

«Священної історії» разом з питанням про рушійні сили історичного розвитку.

Актуальність дослідження марксизму пов’язана з тим, що сьогодні необхідно осмислити множинність суспільного досвіду, розмаїття методологічних підходів до його дослідження з метою забезпечення умов повноцінного ідеологічного дискурсу в ситуації підвищення рівня концентрації соціальних конфліктів, пов’язаних з глобалізацією.

Мета та завдання. Метою статті є обґрунтування релевантності застосування ключових ідей марксизму в сучасному ідеологічному протистоянні, демонстрація його відкритості, неперервності трансформації як реакції на історичні виклики. Завданням є аналіз неомарксистських ідей з точки зору механізму суспільних змін та характеру ключових соціальних конфліктів XX–XXI ст.

Методи дослідження. У статті використані наступні наукові методи теоретичного дослідження: метод історичної реконструкції концептуальних змін, порівняльний, аналізу та синтезу, структурно-функціональний та дискурс-аналіз.

Результати. Доля марксистської теорії є яскравим прикладом демонстрації того, як теорія, що прагне стати ідеологією політичного руху або офіційною доктриною держави, піддається спрощенню для пересічних людей і ускладненню для інтелектуалів. Як слушно свого часу зауважив Р. Арон, вчення Маркса, безсумнівно, найвищою мірою виявило ці чесноти, бо кожен з послідовників зміг знайти в ньому те, чого бажав. На початку ХХ століття більшовики, маючи на меті реалізацію соціалістичної ідеї щодо створення безкласового суспільства, схематично витлумачили його наступним чином. Історія людства постає у вигляді зміни суспільно-економічних формацій, кожна з яких характеризується певним способом виробництва та існує доти, поки відповідна система виробничих відносин забезпечує простір для його зростання. Лише перша в ланцюгу цих формацій – первісно-общинна – в силу низького рівня розвитку продуктивних сил, відсутності приватної власності та держави була позбавлена такого джерела суспільного розвитку, як класова боротьба. Відповідно, формування і заміна рабовласницької, феодальної та капіталістичної суспільно-економічних формацій здійснюється революційним шляхом, через закріплення перемоги одного антагоністичного класу над іншим на рівні державних інституцій. При цьому особливий акцент був зроблений на тому, що Маркс здійснив науковий аналіз економічної системи капіталізму з метою виявлення глибинних причин, що приводять до поляризації суспільства на класи. Він показав, що капіталістична система виробництва перетворює суспільство на гігантський ринок, де все купується і продається, включаючи працю. У той же час концентрація машин та зосередження людей на промислових підприємствах створюють умови для формування нового класу – пролетаріату. Останній закорінений у масах, але є найбільш свідомою їх частиною і здатний очолити боротьбу усіх трудящих і пригноблених проти влади капіталу та через встановлення нового типу держави буде спроможним забезпечити встановлення нової якості загальності, побудованої на засадах соціальної гармонії і злагоди, звільненої від будь-яких проявів конфліктів.

Основною вадою марксистської моделі реалізації суспільних змін, як з погляду її критиків, так і з погляду творчо мислячих прихильників, став достатньо жорсткий економічний детермінізм процесу формування класової свідомості пролетаріату. Розвиток продуктивних сил, прогрес у зміні організаційних форм виробництва, зростання продуктивності праці – ось основні чинники формування революційного авангарду. Саме збереженню вірності цим характеристикам марксистського варіанту суб'єкта історії підпорядковувалася практика соціалістичних перетворень в нашій країні: чим скоріше буде знищено дрібнотоварне виробни-

цтво, чим швидше буде проведена колективізація в сільському господарстві та індустріалізація, тим раніше засяє сонце комунізму. Жорстокість, з якою супроводжувалася реалізація цієї програми, та загострення соціального розбрату до критично можливих меж виправдовувалася обіцяними благами в майбутньому.

Сучасний французький неомарксист Е. Балібар недвозначно висловився про те, що ідея побудови безкласового суспільства була спотворена і використана сталінським режимом з метою запобігання створенню реального союзу робітників і селян у їх боротьбі за покращення умов свого життя. Сталіну вдалося перетворити основну хибу марксистської теорії класів на одне із ключових ідеологічних положень партійної програми: «...Рушієм історії є розвиток виробничих сил, тоді як класова боротьба – це всього лише наслідок і вираження цього <...> Соціалізм – це перехід до безкласового суспільства, що має місце не як наслідок класової боротьби, а як наслідок іншого роду необхідності, техніко-економічної необхідності, керованої державою» [1, с. 26]. Е. Балібар стверджує, що в радянській історії існував необхідний зв'язок між цією концепцією соціалізму, проголошенням «повної перемоги соціалізму» в 1936 році та збереженням диктатури пролетаріату, який співпадає з посиленням бюрократичних і репресивних державних апаратів.

Розмірковуючи над історичним досвідом побудови соціалізму в СРСР, сучасний неомарксист К. Касторіадис робить висновок про те, що було б неправильним вважати Маркса «батьком» тоталітаризму, бо для створення останнього, як політичного і соціального режиму, потрібно багато інших історичних інгредієнтів, найважливіший серед яких – більшовицький тип тоталітарної партійної організації. «Із Маркса вийшов не тільки «ленінізм-сталінізм», але і соціал-демократія, яка, щоб ми про неї не говорили, не є тоталітарним вченням» [6]. Щодо останньої, то вплив на її формування та практичну реалізацію з боку західного неомарксизму важко переоцінити.

Послідовники Маркса в країнах Заходу, розмірковуючи над причинами поразок робітничого руху, рухались в напрямку пом'якшення економічного детермінізму під час пояснення феномену класової свідомості, що й привело їх до уточнення й творчого переосмислення найбільш вразливого і не до кінця проясненого самим класиком положення про механізми формування класів. Так А. Грамші, ввівши поняття гегемонія, яке позначає соціальну згоду, що маскує реальні інтереси людей, дійшов такого висновку: основні процеси, що призводять до соціальних змін, відбуваються в надбудові та виступають частиною політики. Їх результати не детермінуються безпосередньо економікою, а тому мають відносний рівень автономності, що забезпечує можливість зворотного

впливу на структуру базису. За допомогою зміни значень люди можуть побачити альтернативні способи організації суспільства. Це положення концепції ідеології А. Грамші стало тим «раціональним зерном», яке надалі забезпечило поступ західного неомарксизму та виступило «демаркаційною лінією» між ним та радянським історичним матеріалізмом. Останній продовжував здійснювати ідеологічний супровід побудови «розвинутого соціалізму» в СРСР аж до часу його розпаду.

Справжнім випробуванням для західного марксизму стали події 1968 року, в результаті яких активувалася діяльність цілого ряду соціальних рухів, таких як студентський, жіночий, екологічний, національно-визвольний, рухів за громадянські права та права гомосексуалістів тощо. Революційна молодь взяла на озброєння лозунги та поняття, що походили з марксизму, але невдовзі стало зрозуміло, що їхні запити виходять за межі цього дискурсу, і що не можна виразити нові прагнення неекономічного характеру за допомогою старих слів, часом украй догматичних. «Нова політика», що пізніше здобула назву політики ідентичності, поставила під сумнів не тільки марксизм, а й усі метанаративи, що походили з ідей Просвітництва, бо прагнула піти далі в розумінні громадянських прав, уключаючи до останніх, наприклад, право захисту своєї культури. Завдання створення нових доктринальних основ для ідей, висунутих учасниками нових соціальних рухів, узяли на себе французькі постмодерністи, які були безпосередньо пов'язаними з учасниками подій «травня-68». Вони досягли певних успіхів у заміні модерністських уявлень про ідентичність як тотожність на ідентичність, яка є децентралізованою та постійно конструюється, що є більш адекватним характеру існування людських спільнот в сучасному динамічному світі. Пізніше, у 80-х роках ХХ століття, історія показала всі переваги, недоліки та неоднозначність таких світоглядних змін.

Відкритий характер західного марксизму був продемонстрований представниками Франкфуртської школи, зокрема, Т. Адорно, який, синтезувавши основні ідеї двох «критичних» теорій Маркса і Фрейда, обґрунтував суб'єктність молоді в революційних подіях 1968 року. Можна навести багато аргументів з приводу того, наскільки оригінальною була концепція фрейдомарксизму, але безсумнівною залишається марксистська інтенція щодо визначення суб'єкта історії, навіть якщо при цьому потрібно відмовитися від ідеї гегемонії пролетаріату. Хоча за свідченням аналітиків, якщо в «Одномірній людині» Адорно здебільшого покладав надію на аутсайдерів і вигнанців – безробітних, непрацевдатних, бідних і жертв дискримінації – як опозицію системі, то в кінці свого життя виявляв більше прихильності до марксистської тези про класову боротьбу.

Загалом слід відмітити позитивний вплив постмодернізму та ідей, висунутих учасниками нових соціальних рухів, на реконструкцію класової моделі суб'єкта історії, позбавивши її значною мірою вузького економічного детермінізму. «Якщо традиційний робітничий клас і його партії оминули увагою найважливіші проблеми нового періоду – проблеми, що хвилювали феміністок, енвайронменталістів і активістів руху за мир, – то чи може пролетаріат продовжувати вважатися революційним суб'єктом історії?» [8, с. 32]. Характерними рисами всіх нових лівих стала їхня відмова мислити економічно та їхня зневага до буржуазного суспільства саме тому, що це «суспільство, яке мислить економічно». Однак, чи не втрачається тут сама серцевина класової моделі суб'єкта історії – класовий антагонізм, породжений капіталістичною експлуатацією? Бажання здійснити маргіналізацію рушійних сил історії знову і знову наштовхується на сувору правду реальних класових конфліктів і знаходить свою реалізацію лише в утопічних проектах.

Серед неомарксистських утопій варто згадати запропоновану А. Горцем, в якій чітко простежується ностальгія за суспільством, в якому людина змогла б проявити всі свої здібності. У своїй роботі «Метаморфози праці» (1988) він стверджує, що в процесі розвитку ринкового капіталізму виробничий принцип «більше коштує більше» був замінений на інший – виробляти без упину більше, ніж потрібно, зробити надлишок бажаним і перевести в гроші всі економічні трансакції в інструментальному пошуку максимального прибутку. «Економічна раціоналізація праці взяла гору над античною ідеєю свободи та екзистенціальної самостійності» [9, с. 37].

Загалом для утопічних проектів сучасних неомарксистів є поширеною практикою уникати опису усіх переваг майбутнього, що позначається поняттям комунізму, пропонуючи натомість ідеал справжньої «суб'єктності для всіх», тоді як капіталізм із самого початку виходив із матеріалізації самодостатності людини як базису її політичної свободи. А. Турен пояснює таку зміну акцентів потребою розкриття глибинного потенціалу модерну, який традиційно визначали лише через вказівку на ефективне втілення в ньому інструментальної раціональності, що підкорює світ за допомогою науки і техніки. Таке бачення, на його думку, не дає повної ідеї модерну, бо приховує другу її половину – «появу суб'єкта як свободи та творчості» [11, с. 240].

Ініційована постмодерністами критика метанаративів дала можливість завершити тривалу дискусію з приводу співвідношення ідеології / утопії та науки. Як зазначав ще в першій половині ХХ ст. К. Мангейм, Маркс звертає увагу на дійсне мислення людей, а не на думки, що поширюються в академічних колах, звертається до ідей, які не досягаються шляхом чистого споглядання або апеляцією до Бога. Однак відкрита ним соціально

зумовлена свідомість не була належним чином оцінена та названа у випадку з буржуазією хибною, а у випадку з робітничим класом – істинною. Основоположник марксизму спирався на той факт, що «з часів втрати духовної монополії церквою кожна опозиційна група в суспільстві отримала можливість відкрито заявляти про свої протилежно існуючі смислові значення, що відповідають її власному розумінню світу» [7, с. 25]. Проте домінування в середині XIX століття наукової раціональності з її ідеалом об'єктивності спонукало Маркса до пошуків «об'єктивних» законів розвитку людства і створення відповідно до «наукового» комунізму. З цієї самої причини Мангейм звертається до інтелекції як агента незаангажованої раціональності в питанні щодо отримання істинного знання.

Ситуація змінилася в 60-х роках XX століття, коли представники Франкфуртської школи західного марксизму, зокрема Ю. Габермас, в тривалій дискусії з приводу застосування наукових методів у соціальному пізнанні відстояли право соціальної теорії бути критичною. Навряд чи така критика може сформуватися в середовищі пануючого класу, який може розглядати історію радше як минуле, події якого привели його до перемоги. Натомість свідомість опозиційного класу (утопія) здатна осмислювати історичний процес з точки зору майбутнього, тобто з точки зору своїх мрій і сподівань, відкриваючи все нові і нові смисли. Стали більш переконливими застереження К. Мангейма, що разом із знищенням усіх форм утопії, людина втратить волю створювати історію та здатність розуміти її; разом із зникненням утопії зникне і цілісне її бачення та можливість критичного ставлення до наявної соціальної системи [7, с. 211].

Проте слід остерігатися від перетворення мрій та сподівань пригнобленої класової групи на догматичну теорію, яка не здатна реагувати на зміни настроїв та поглядів людей, що активно борються за покращення свого становища та здобувають на цьому шляху реалізацію своїх конкретних вимог. Одним із наслідків відмови від початкової марксистської концепції історичного розвитку в сучасному західному марксизмі стала відмова і від теорії ідеології як істини в останній інстанції. «Окремі ідеології можуть піддаватися аналізу відповідно до історичного контексту, але сама історія розглядається як послідовна зміна ідеологій, а не як здійснюваний у боротьбі рух від ідеології до істини» [3, с. 112].

Значний поштовх для критики марксистських ідей та їх переосмислення дали концепції постіндустріального суспільства в 70-х роках XX ст. На думку їх авторів, запропонована Марксом модель продуктивних сил і виробничих відносин, де еволюція процесу матеріального виробництва визначає напрям розвитку базису, тобто інституціональних рамок розвитку суспільства, перестає

бути універсальною і повинна бути замінена. Так, Д. Белл стверджував, що марксистська концепція сприяє розумінню природи капіталістичного суспільства, але не може застосовуватися до попередніх суспільно-економічних формацій і навряд чи буде придатна для аналізу прийдешніх постіндустріальних процесів. У докапіталістичних суспільствах економіка знаходилася у підпорядкованому становищі по відношенню до релігії та політики. Схожу оцінку дає і Ю. Габермас, коли говорить про те, що Марксова ієрархічна модель суспільства може розглядатися як правдоподібний опис лише одного із щаблів історичної еволюції – індустріального суспільства епохи необмеженого ринкового капіталізму. Саме в індустріальних суспільствах праця стає домінуючою формою діяльності, і лише в умовах необмеженого ринку можна говорити про державу і про право як про юридичну та правову надбудову, яка залежить від базису.

Ю. Габермас вносить конструктивну пропозицію у вигляді моделі «праці і взаємодії», де другий компонент не редукується до першого, та зазначає, що вона більше підходить до соціокультурних фаз історії людства, позначених змінами форм комунікації. Насправді тут йдеться про пропозицію зміни «провідної» сфери суспільного розвитку в умовах становлення інформаційного суспільства та ухилення від необхідності вести мову про продовження конфлікту між працею і капіталом, що при цьому нікуди не зникає. Згаданий вище Д. Белл знаходить просте рішення, яке він пов'язав із сучасними тенденціями еволюції суспільства, що проявилися в зростанні значення політичної системи, розвитку функцій уряду. Саме останній повинен компенсувати неадекватність ринку для задоволення потреб людей у нормальному навколишньому середовищі, так само як і в кращих охороні здоров'я та освіти.

Питання полягає в тому, наскільки ефективно соціальна держава виконує покладені на неї зобов'язання? Чисельні акції протесту, організовані профспілками, що час від часу виникають в розвинених країнах західної Європи, вже стали звичним явищем для їх мешканців. Лише рух протесту «жовтих жилетів» став останнім часом подією, що активно обговорюється в засобах масової інформації та потребує глибокого теоретичного аналізу, оскільки претендує засвідчувати поглиблення головного соціального конфлікту капіталістичного суспільства в марксистську значенні цього слова. З іншого боку, чи здатен бути повноцінним соціальний захист громадян у країні, більшість з яких його потребують, бо мають рівень доходів нижчий за встановлений прожитковий мінімум. Йдеться про ситуацію в Україні, де постійні загравання з електоратом з приводу підвищення соціальних стандартів під час виборчих кампаній забезпечують безперервність панування олігархічних еліт,

а засилля популістських лозунгів не залишає простору для повноцінної ідеологічної дискусії.

Питання про універсальність основних марксистських ідей та релевантність їх застосування в інформаційному глобалізованому світі знаходить позитивну відповідь у зв'язку зі створенням цілого ряду неомарксистських концепцій у кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Це дає підстави одному із їх авторів М. Кастельсу стверджувати, що класовий аналіз повертає втрачені раніше позиції. Глобальні економічні кризи дають підстави для заперечення твердження про те, що суперечність між наймаючою працею та капіталом втрачає центральне місце у системі виробничих відносин, поступаючись місцем співробітництву конструктивного характеру. Порівняно з ранніми етапами розвитку капіталізму сучасне суспільство стало більш складним і неоднорідним. Так, у модернізованому і традиційному секторах світової системи йдуть свої власні, часто паралельні процеси, виникає власна соціальна диференціація, виробляються власні ідеології і форми політичної організації. Це свідчить про зростання глобального соціального напруження, яке може надалі перерости в стан відкритого соціального конфлікту. «Глобалізація не просто створила попит на ліві ідеї та класовий аналіз – вона одночасно висунула до нього нові вимоги. Досі класові відносини вивчалися стосовно до кожного окремого суспільства. Але який вигляд вони повинні прийняти у наднаціональній площині?» [5].

Світ-системний аналіз І. Валлерстайна став однією із найбільш відомих спроб створення нової масштабної ідейно-теоретичної системи у другій половині ХХ століття, в межах якої виявляється можливою реконцептуалізація класової моделі суб'єкта історії в глобальному масштабі. Визначальною рисою цього підходу стала його матеріалістичність, тобто надання першочергової важливості економічним процесам, що робить його близьким до марксизму, однак у переробленому варіанті. І. Валерстайн зробив основоположне уточнення щодо бачення процесу розвитку капіталізму. «Ідеальний» капіталізм Маркса змінюється «капіталізмом історичним», в якому вирішальну роль відіграють скоростиглі феномени імперіалізму та поєднання воєн з колонізацією. «Будь-яка сучасна «нація» є в певному смислі продуктом колонізації: вона завжди була якоюсь мірою колонізуючою або колонізованою, а іноді і те, й інше» [2, с. 105]. Національні єдності склалися, виходячи з глобальної структури «світової економіки», залежно від ролі, яку вони в ній відігравали в певний період – виходячи з центру. Точніше, вони формувалися, будучи спрямовані одна проти одної як конкуруючі знаряддя панування центру над периферією. Концепція історичного капіталізму дозволяє показати взаємозв'язок відмінних соціальних категорій із їх залученістю до процесів капіталістичної

експлуатації. «Капіталізм використовує не тільки присвоєння власником доданої вартості, яку виробляє робітник, але й присвоєння зоною серцевини доданої вартості, яка виробляється у світі-економіці в цілому» [3, с. 38]. Проте І. Валлерстайн наголошує, що головним конфліктом капіталістичної світі-економіки є класовий, який базується на суперечності економічних інтересів буржуазії і пролетаріату. Процес безконечного накопичення капіталу в межах капіталістичної світі-економіки можливий лише за умови нерівномірної концентрації капіталу і доданої вартості. Нерівномірний розподіл капіталу приводить до виникнення різкої поляризації між бідними країнами Півдня та багатими країнами Заходу. Така поляризація й ієрархізація виправдовується лібералізмом, расизмом і націоналізмом. Різні нації та етнічні групи мають різне становище в межах світі-системи, а національна та расова нерівність служать виправданням багаторівневої системи експлуатації.

Переваги світ-системного аналізу в реконцептуалізації класової моделі суб'єкта історії виявляються в тому, що на його основі можна пояснити всі типи соціального гноблення, які за інших пояснень виявляються суперечливими та взаємовиключними. Класовий конфлікт набуває гендерних, етнічних, національних та расових форм, залишаючись провідним та таким, що більше не здатний маскуватися під гаслами ліберальної ідеології. Однак таке розщеплення пролетаризації між частково незалежними, частково суперечливими процесами не відмінює пролетаризації, бо менше, ніж коли-небудь, громадяни сучасних суспільств нерівні в таких питаннях, як тяжкість праці, автономія і незалежність, право на безпечне життя і гідну смерть, рівень споживання й освіти (тобто інформації). Зростання безробіття як наслідок впровадження новітніх технологій та прагнення до повного заміщення робітників машинами змусить всі країни переглянути свої уявлення про роль людей у соціальному процесі. «Переосмислення можливостей і обов'язків мільйонів людей у суспільстві, в якому відсутня масова зайнятість, повною мірою може стати найнагальнішим соціальним завданням століття» [10, с. 15].

Прихильний до ідей І. Валерстайна французький неомарксист Е. Балібар конструктивно реагує на чисельні закиди щодо «зникнення класів». На його думку, зруйнованими виявилися лише локальні інституційні форми, в яких упродовж приблизно ста років, з одного боку, робітний рух, а з іншого, буржуазна держава згуртовували певною мірою як національну буржуазію, так і національний пролетаріат. «Осяжна» ідентичність класів завжди була лише зворотним ефектом їхньої практики соціальної дії, а нинішня «криза» є кризою репрезентативних форм і певних практик класової боротьби, однак вона не є зникненням самого антагонізму [2, с. 205-206]. Тому відмінати

аналітичні принципи марксизму ще не на часі, бо поняття класу та класової боротьби можна застосувати для позначення процесів суспільної трансформації без наперед визначеного кінця, тобто нескінченної трансформації соціально-класової структури. І проблемою тут є не стільки відсутність нових організаційних форм, чогось на зразок III Інтернаціоналу, скільки загального понятійного поля для осмислення ситуації, що склалася.

Висновки. Аналіз здійсненої неомарксистами трансформації марксистських ідей дає підстави зробити висновок про збереження їх критичного потенціалу та релевантності їх використання в сучасному ідеологічному дискурсі за умови реконцептуалізації класової моделі суб'єкта історії з урахуванням множинності досвіду соціальних протестів, пов'язаних з глобалізацією. Практика критичного переосмислення марксистської спадщини має стати прикладом креативного використання одного із складників загальної спадщини епохи модерну та спонукати до реконструкції випробуваних часом основних її ідей з метою забезпечення теоретичного підґрунтя у політичній боротьбі тих соціальних прошарків, життєва ситуація яких не відповідає їхнім уявленням про добробут, справедливість та людську гідність. Не заперечуючи цінності творчої реконструкції теоретичних підвалин не лише соціалістичної (соціал-демократичної) ідеології, а й ліберальної та націоналістичної, можна створити належні світоглядні передумови як для убезпечення українців від повторення помилок минулого, так і для забезпечення успішної інтеграції в Євросоюз, який має сприйматися реалістично з усіма його проблемами та ідеологічними розбіжностями. Бо перед українським народом як і людством в цілому постає завдання зміни основних світоглядних орієнтирів, винайдення нових способів співіснування (як в глобальному, так і в локальному масштабі) та життя у гармонії з навколишнім світом і природою у середині нас, не втрачаючи визнаних досягнень модерної цивілізації та відкриваючи нові способи залучення їх до вирішення нагальних проблем сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балибар Э. О диктатуре пролетариата. Пер. А. Репы, Дм. Колесник, Л. Ивашкевич. *Часопис соціальної критики*. URL: www.contrinfo.
2. Балибар, Етьен; Валлерстайн, Иммануэль. *Расса. Нация. Класс. Двусмысленные идентичности.*

Перевод под редакцией группы авторов : Д. Скопина, Б. Кагарлицкого, Б. Скуратова. Москва : Логос-Альтера, *Ecce Homo*. 2003. 272 с.

3. Бирнбаум Н. Кризис в максистской социологии. *Американская социологическая мысль* : Тексты. Москва, 1994. С. 94-120.
4. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Пер. с англ. П.М. Кудюкина. Под общ. ред. Б.Ю. Кагарлицкого. Санкт-Петербург : Изд-во Университетская книга, 2001. 416 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. URL: [file:///C:/Users/Eee1/AppData/Local/Temp/Rar\\$EX11.373](file:///C:/Users/Eee1/AppData/Local/Temp/Rar$EX11.373).
6. Касториадис К. Маркс сегодня. URL: [http://avtonom.org/old/theory/castoriadis/marx today.html](http://avtonom.org/old/theory/castoriadis/marx%20today.html).
7. Мангейм К. Диагноз нашего времени : Пер. с нем. и англ. Москва : Юрист, 1994. 700 с.
8. Франкел Б. Постиндустриальні утопісти / Пер. з англ. О.А. Юдіна. Київ : «Ніка-Центр», 2005. 304 с.
9. Gorz A. *Metamorphoses du travail. Quetes du sens*. Galilee, «Debats», 1988.
10. Rifkin J. *The end of work*. Putnam'Sons., 1996.
11. Touraine A. *Critique de la modernity*. P.: Fayard, 1998.

REFERENCES:

1. Balibar, E. On the Dictatorship of the Proletariat. *Social Critics magazine*. Retrieved from: www.contrinfo [in Ukrainian].
2. Balibar, E., Wallerstein, I. *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Moscow : Logos-Altera, *Ecce Homo*. 2003.
3. Birnbaum, N. The Crisis in Marxist Sociology. *American Sociological Thought: Texts*. Moscow, 1994, pp. 94-120 [in Russian].
4. Wallerstein, I. *World-Systems Analysis: An Introduction*. St. Petersburg: Universitetskaia Kniga, 2001 [in Russian].
5. Castells, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Retrieved from: [file:///C:/Users/Eee1/AppData/Local/Temp/Rar\\$EX11.373](file:///C:/Users/Eee1/AppData/Local/Temp/Rar$EX11.373).
6. Castoriadis, C. *Marx Today* [electronic resource]. Retrieved from: <http://avtonom.org/old/theory/castoriadis/marxtoday.html><https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/072551368400800111>.
7. Mannheim, K. *Diagnosis of our Time*. Moscow : Yurist, 1994 [in Russian].
8. Frankel, B. *The Post-Industrial Utopians*. Kyiv : Nika-Tsentr, 2005 [in Ukrainian].
9. Gorz A. *Metamorphoses du travail. Quetes du sens*. Galilee, «Debats», 1988.
10. Rifkin J. *The end of work*. Putnam'Sons., 1996.
11. Touraine A. *Critique de la modernity*. P.: Fayard, 1998.

The relevance of Marxism in modern ideological discourse

Kusherets Tamara Viktorivna

Candidate of Philosophy Sciences,
Associate Professor
at the Department of Politology,
Law and Philosophy
Nizhyn Mykola Gogol State University
Grafaska str, 2, Nizhyn,
Chernihiv region, Ukraine

The author demonstrates the necessity of Marxism key ideas rethinking as a precondition of adequate understanding of "modern project" and the process of its realization in the developed countries of the West. The author shows how such a key principle of Marxism as the idea of class struggle as the driving force of history is further developed in various interpretations, including historical materialism (interpreted in the direction of deepening economic determinism), whose ideological principles have been included in the program of the ruling party in the USSR, and had a fatal impact upon the fate of Ukrainian people. In general, Marxism is regarded as an integral part of general modernist discourse, which is ideological in character, since it concerns the problems of power and the management of social processes. Marx's proposed class model of the subject of history arose as a reflection of modernizing society difficult experience from the standpoint of a most vulnerable social group and this model was open to reconstruction under the influence of its political activity consequences. The first changes were made by A. Gramsci who mitigated economic determinism because of his comprehension of a decline in revolutionary activity of workers in 1920s and 1930s, and it has been further applied in neo-Marxists' critics of manipulating the consciousness of people by administrative apparatus. The critical nature of Marxism provided its role during the revolutionary events of 1968, which at the same time was accompanied by a new problem of conflicts going beyond the boundaries of economic relations and the adequacy of class struggle idea application to the analysis of the information society. The positive point of criticism of Marxism as one of meta-narratives was the clarification of the subject concept and its purification from connotations associated with classical conception of rationality, which, in turn, meant recognizing the right of utopias / ideologies to act as forms of self-description of society and their right to determine the historical perspective of their development. The last two decades of the 20th century were marked by mainstreaming of left-wing ideas in the context of global economic crises, which forced neo-Marxists to reconceptualize classical explanatory schemes. The ideological and theoretical systems of I. Wallerstein and E. Balibar contain ideas of the antagonistic character of capitalist "world-economy", the leading role of class conflict and the representation of all other conflicts (gender, national, ethnic, racial) as different forms of class conflict manifestation. The analysis of Marxist ideas transformation in modern western neo-Marxism leads to the conclusion that the critical potential of Marxism is still preserved, and it is possible to apply Marxism in modern ideological discourse under the condition of reconceptualization of class model of history subject, taking into consideration the experience of social protests, related to globalization.

Key words: Marxism, Neo-Marxism, utopia, class conflict, history subject, globalization.

Моцик
Олександр Федорович

Базові засади правового регулювання міжнародної співпраці України в гуманітарній сфері

УДК 327(477:100):341
DOI <https://doi.org/>

Моцик Олександр Федорович
аспірант кафедри політології
та державного управління
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
вул. Шопена 24, Луцьк, Україна

Характер назрілих проблем, що виникають у відносинах між Україною та іншими країнами, актуалізують розгляд таких питань, як гармонізація транскордонного співробітництва, міграційної та візової політики, пошук нових можливостей у розвитку науки, культури тощо. Особливий інтерес тут викликають міждержавні відносини в гуманітарній сфері, оскільки вони безпосередньо торкаються проблем життя, духовного здоров'я та гідності людини. Гуманітарна політика практично всіх країн світу спрямована на захист культурної спадщини як матеріальної, так і духовної, та основана на гуманітарних взаємозв'язках держав і народів світу, їхньої участі в глобалізаційних процесах. З огляду на це у виробленні концептуальних засад сучасної гуманітарної політики України має враховуватися вітчизняний духовно-культурний і міжнародний досвід, проте пріоритетними мають бути національні інтереси. Метою статті є аналіз еволюції прийняття основоположних міжнародних та вітчизняних політико-правових актів, що регулюють міжнародну співпрацю України в гуманітарній сфері. У статті розкривається еволюція та зміст міжнародних та вітчизняних політико-правових актів, які визначають міжнародну співпрацю України в гуманітарній сфері: «Загальна декларація прав людини» (1948 р.); «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права» (1966 р.) і два факультативних протоколи до нього; «Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права» (1966 р.) та факультативний протокол до нього. Перший факультативний протокол, прийнятий в 1966 р., передбачає право на подання петицій; другий факультативний протокол, прийнятий в 1989 р., спрямовано на скасування смертної кари. Розкривається відмінність між двома Пактами. Україна ратифікувала ці пакти в 1973 р. Те саме зробили понад сто інших країн світу, чим зобов'язалися узгодити національне законодавство з міжнародними стандартами. У контексті реалізації міжнародного гуманітарного права здійснено аналіз статей Конституції України, а також низки Законів України: «Про культуру» (2011) «Про освіту» (2017), Указу Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» (2015).

Ключові слова: міжнародне право, гуманітарна сфера політики, Загальна декларація прав людини, міжнародні пакти, Конституція України, закони України.

Вступ. Сучасний міжнародний порядок характеризується зростаючою тенденцією до зближення інтересів держав і народів, зумовлених потребами розвитку, процвітання, а інколи й виживання. Зазначена тенденція унаочнюється в процесах міжнародної інтеграції та глобалізації. Численні проблеми міжнародної політики, економіки, розподілу енергетичних ресурсів, екології, міграції, подолання бідності тощо виходять за межі державних кордонів, перетворюються на глобальні та потребують нагального вирішення. Відповідно, сьогодні держави мають спрямувати свої зусилля на поглиблення та розвиток міжнародного співробітництва, зокрема, в гуманітарній сфері.

Серед іноземних дослідників сфери гуманітарної політики варто виділити таких вчених, як Л. Джеймс, С. Крофт, П. Морган, Т. Терріф, М. Шіхен, які звертають увагу на дію зовнішніх чинників і загроз національній безпеці. У зв'язку з цим в основу їх методологічного підходу покладено аналіз переважно політико-правових аспектів міжнаціональної, міждержавної гуманітарної взаємодії та загроз, що можуть виникнути у процесі її реалізації [16].

Якісний аналіз Загальної декларації прав людини на предмет її співвідношення із внутрішньодержавним та міжнародним правом здійснив професор міжнародного права Х. Ханнум [11]. З-поміж інших зарубіжних юристів-міжнародників,

сферою дослідження яких були міжнародні механізми захисту прав людини, варто відмітити працю Дж. Крофорда та Ф. Олстона [12].

Проблеми міжнародного гуманітарного права є предметом пильної уваги вітчизняних юристів, політологів, філософів тощо. Серед них слід відзначити праці В. Авер'янова, М. Баймуратова, В. Борденюка, С. Здіорука, Ю. Ключковського, Ю. Ковбасюка, В. Кравченко, В. Кубійди, А. Матвієнка, А. Некряч, М. Пітцика, В. Скуратівського, В. Трощинського, С. Чукута, Ю. Шемшученка й інших. Водночас динаміка міжнародних відносин, загострення гуманітарних проблем в Європі і світі актуалізує потребу подальшого наукового аналізу їх правового регулювання.

Метою статі є аналіз еволюції прийняття основоположних міжнародних та вітчизняних політико-правових актів, що регулюють міжнародну співпрацю України в гуманітарній сфері.

Методи дослідження. Виконання окреслених вище завдань потребувало комплексного використання сукупності принципів, підходів і методів пізнання, визначених специфікою предмета дослідження. Основу роботи становлять універсальні наукові принципи об'єктивності, історизму, системності й комплексності. У роботі застосовано процесуальний, проблемно-хронологічний, політико-правовий, ретроспективний, контент-аналіз й інші методи.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне гуманітарне право є похідним від прав і свобод людини, які у широкому контексті забезпечують їй достойне існування й процвітання упродовж усього життя. Витоки цього права містяться у природних правах людини, а також правах, що унормовують життя людини у всіх сферах життєдіяльності: економічній, соціальній, політичній, культурно-духовній і, зрештою, міжнародній.

Сучасне розуміння прав людини склалося після Другої світової війни. У Статуті Організації Об'єднаних Націй, прийнятому в 1945 р., проголошується, що однією з цілей Організації є заохочення і розвиток поваги до прав людини і основних свобод для всіх. Кульмінацією даного процесу стало проголошення Генеральною Асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 р. У цьому документі, проголошеному як «завдання, виконання яких повинні прагнути всі народи і держави», викладається широкий спектр прав, що охоплює всі аспекти життя суспільства. Зокрема, ст. 1 Декларації проголошує, що «...всі люди народжуються вільними й рівними у своїх гідності та правах». Декларація починалася з преамбули, у якій було окреслено загальні засади, що визначають причини її проголошення. Ст. 1 та 2, закладаючи фундамент, наголошують на принципах рівності, свободи, гідності та братерства. Основний текст Загальної декларації прав людини складається із чотирьох блоків. Перший блок (ст. 3-11) проголошує права індивіда на життя й заборону рабства. Другий блок (ст. 12-17 Загальної декларації прав людини) проголошує права індивіда в громадянському й політичному суспільстві. Третій блок (ст. 18-21) проголошує духовні, публічні та політичні свободи віросповідання й свободу асоціацій. Четвертий блок (ст. 22-27) визначає економічні, соціальні та культурні права. Останні три статті Загальної декларації прав людини присвячено обов'язкам індивіда перед суспільством, вони накладають заборону на зловживання правами, що завдає шкоду тій меті, яку заклала в них ООН [15].

Таким чином, Загальна декларація прав людини уперше сформулювала права, які повинна мати кожна людина. Вона складалася із 30 статей, зміст яких було уточнено через інститути міжнародних угод, регіональних та національних конституцій і законів.

Оскільки Декларація – це резолюція Генеральної Асамблеї ООН, а не угода, вона не має прямої зобов'язуючої сили. Однак вона мала велике моральне значення, оскільки містила перше узгоджене на міжнародному рівні визначення прав усіх людей. У Декларації також було безпосередньо закладено основу для структури договорів, які були прийняті в наступні десятиліття. Не менш важливим є і те, що в Декларації зведено воедино різні види прав людини й підкреслюється їх спільність, взаємопов'язаність і взаємозалежність.

Наступним етапом в утвердженні міжнародного права в гуманітарній сфері стало укладання двох договорів: «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права» [14] та «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» [13] і факультативного протоколу до нього. Процес підготовки юридично обов'язкових документів, що закріплюють права, проголошені в Загальній декларації прав людини, почався відразу ж після її прийняття в 1948 р. На початку пропонувалося розробити єдиний пакт, що охоплював би усі права людини. Однак після тривалих дискусій Генеральна Асамблея запропонувала Комісії з прав людини розробити два окремих документи, вказавши при цьому, що вони повинні містити якомога більше аналогічних положень для «виявлення єдності цілей». Обидва пакти були прийняті Генеральною Асамблеєю в грудні 1966 р. і вступили в силу в 1976 р. Разом із Декларацією вони складають «Міжнародний биль про права людини» [4, с. 26].

Загалом зазначенні документи мають аналогічну структуру і в деяких статтях навіть однакові або дуже схожі формулювання. У преамбулі обох документів визнається взаємозалежність всіх прав людини і вказується, що ідеал в області прав людини може бути здійснений тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, громадянськими, соціальними, культурними і політичними правами. У першій частині обох Пактів містяться однакові положення про право всіх народів на самовизначення і вільне розпорядження своїми природними ресурсами і багатствами. У другій частині сформульовано загальні положення про заборону дискримінації, утверджується рівність прав чоловіків і жінок щодо користування передбаченими в кожному з Пактів правами, а також окреслюються припустимі обмеження щодо користування такими правами. У частині третій кожного Пакту містяться основні положення, що розвивають права, які прописані у Загальній декларації прав людини.

«Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» складається з преамбули та 31 статті. Основними правами він закріплював: право на недискримінацію, право на працю, право на справедливі і сприятливі умови праці, профспілкові права, право на соціальне забезпечення, право на захист сім'ї, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на освіту, право на участь у культурному житті тощо.

Його особливим моментом є те, що він зі значним ступенем деталізації розвиває відповідні права Загальної декларації і містить вказівки на необхідні заходи для їх повної реалізації. Зокрема, у розділі про право на освіту Пакт ґрунтується на формулюваннях Загальної декларації прав людини, при цьому ст. 13 і 14 присвячені його різним аспектам і передбачають зобов'язання

щодо забезпечення обов'язкової і безкоштовної початкової освіти і щодо вжиття заходів, спрямованих на поступове введення безкоштовної середньої і вищої освіти. Праву на охорону здоров'я, яке в Декларації трактується як один з аспектів права на достатній життєвий рівень, в Пакті присвячена окрема стаття 12. Вона визначає право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я та охоплюються такі конкретні питання, як гігієна зовнішнього середовища, епідемічні та професійні хвороби. Ст. 6 про право на працю доповнена ст. 7, в якій йдеться про право на справедливі і сприятливі умови праці, що відповідають вимогам безпеки і гігієни, однакову для всіх можливість просування в роботі й винагорода за святкові дні.

Документ також визнає значну роль міжнародного співтовариства (ст. 2 (1), 11 (2), 15 (4), 22 і 23), що є розвитком принципів, викладених в статтях 22 і 28 Загальної декларації прав людини [14].

У частині четвертій міститься вимога до всіх держав періодично представляти доповіді в Економічну і Соціальну Раду. У 1985 р. Рада заснувала Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, доручивши йому отримувати від держав-учасників доповіді про вжиті ними заходи щодо реалізації Пакту і про досягнутий ними прогрес.

Прийнятий 10 грудня 2008 р. резолюцією 63/117 ГА ООН Факультативний протокол до Пакту надає державам-учасницям можливість приймати додаткові процедури. У ньому передбачена повномасштабна процедура прийому та розгляду скарг, включаючи індивідуальні петиції, розслідування та міждержавні суперечки, за умови, що обидві сторони є учасниками Протоколу.

«Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» складається з преамбули та 53 статей. У ньому, як і в «Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права», розвиваються громадянські і політичні права, викладені в Декларації, за винятком права володіти майном і права на притулок (якому була окремо присвячена Конвенція про статус біженців 1951 р.). Він містить також додаткові права, наприклад, права осіб, позбавлених волі (ст. 10), і положення про захист національних меншин (ст. 27) [13].

На додаток до ст. 2 (1) і 3 про недопущення дискримінації (які повторюються в ст. 2 (2) і 3 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права») ст. 26 передбачає забезпечення рівності перед законом і наявність у людей права без будь-якої дискримінації на рівний захист закону, чинного у відповідній державі. Крім того, в ст. 2 передбачено право на використання ефективного засобу правового захисту в разі порушень прав, закріплених в Пакті, включаючи створення незалежної та неупередженої інстанції, в яку можна звернутися з повідомленнями про такі можливі порушення. Далі Пакт охоплює основні громадянські і політичні

права і свободи. Положення його ст. 25 є гарантією права на вільну участь у веденні державних справ, зокрема, за посередництвом справедливих і періодичних виборів.

У частині четвертій Пакту міститься вимога до всіх держав-учасниць періодично представляти звіти до Комітету з прав людини. Його компетенцію, порядок формування і роботу регламентують ст. 28-45 Пакту. Також встановлено, що Комітет складається з 18 незалежних експертів, які обираються терміном на чотири роки з числа держав-учасників Пакту. Згідно з ст. 40 зазначеного документу Комітет з прав людини розглядає доповіді держав-учасниць про заходи, вжиті для втілення в життя прав і свобод людини, викладених у договорі, а також про прогрес, досягнутий у реалізації цих прав. За певних умов він може також розглядати міждержавні суперечки щодо дотримання учасниками договору своїх зобов'язань по ньому.

Пакт доповнюють два факультативних протоколи, що дозволяють державам прийняти на себе додаткові зобов'язання. Перший факультативний протокол, прийнятий в 1966 р., передбачає право на подання петицій; другий факультативний протокол, прийнятий в 1989 р., спрямовано на скасування смертної кари [9, с. 7-11].

Також слід зазначити відмінність між двома пактами. Вона пов'язана з принципом поступового здійснення, передбаченим в частині другій «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права». У ст. 2 (1) вказується, що держава-учасник «зобов'язується <...> прийняти в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повну реалізацію визначених прав». Принцип поступового здійснення визнає ті фінансові труднощі, з якими можуть зіткнутися держави-учасники. Разом з тим він також накладає безпосереднє зобов'язання щодо прийняття продуманих, конкретних і цілеспрямованих кроків, спрямованих на повне здійснення прав, закріплених в Пакті [10, с. 195].

Таким чином, ухвалення у 1966 р. зазначених пактів про права людини стало новою віхою в розвитку міжнародного права. Вперше індивід став суб'єктом не тільки внутрішньодержавного, але й міжнародного права. Відповідно до положень пактів всі особи, які проживають у державах-учасниках пактів або на яких поширюється юрисдикція цієї держави, отримують можливість користуватися правами, передбаченими пактами, без розрізнення за ознакою статі, раси, мови, кольору шкіри, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового чи іншого становища. Всі держави-учасники зобов'язані привести національне законодавство у відповідність до норм пактів. Крім того, відповідно до факультативного протоколу до «Пакту про громадянські і політичні права», громадянин будь-якої

держави-учасниці пакту, яка підписала протокол, може звертатися безпосередньо до Комітету з прав людини за захистом своїх прав.

Україна ратифікувала ці пакти в 1973 р. Те саме зробили понад сто інших країн світу, чим зобов'язалися узгодити національне законодавство з міжнародними стандартами. Міжнародно-правові акти отримали верховенство над внутрішнім законодавством, що надало можливість громадянину, чиї громадянські або політичні права порушено, звернутися за захистом безпосередньо до Комітету з прав людини при ООН. Можливим це ставало за умови, якщо було вичерпано можливості захисту, надані національним законодавством. За умови, якщо певне право людини не отримало законодавчого закріплення з боку держави, воно визнається таким на основі міжнародних актів.

Першими нормативними актами, якими незалежна Україна продемонструвала готовність виконувати свої гуманітарні зобов'язання, були «Декларація про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 р. [1] і Звернення Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» від 5 грудня 1991 р. Цими документами було зазначено, що Україна як суверенна держава «...прагне посісти гідне місце серед демократичних, правових країн світу і ставить собі за мету всебічно забезпечити права і свободи людини і громадянина на рівні загальноновизнаних міжнародних принципів, норм і стандартів» [2, с. 4].

Наступними кроками на шляху імплементації міжнародних норм у гуманітарній сфері стало закріплення основних політичних, громадянських, соціальних та економічних прав у Законах України «Про власність», «Про підприємництво», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про громадянство України», «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», «Про скасування кримінального покарання у вигляді вигнання», «Про правовий статус іноземців» тощо, а також у двосторонніх міжнародних договорах і угодах між Україною та іншими державами.

У листопаді 1995 р. Україна стала членом Ради Європи і таким чином приєдналася до багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини й взяла на себе зобов'язання щодо імплементації їх норм у національне законодавство.

Свідченням сталості гуманітарного розвитку України стало прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України. Формулювання прав та свобод людини і громадянина, які були закріплені в Конституції, засвідчили прагнення долучитися до світових гуманітарних стандартів. Основний Закон України імплементував усі основні положення міжнародно-правових актів, що стосувалися прав людини, і які є культурним надбанням людства у гуманітарній сфері. Також було визначено систему прав і свобод у всіх основних сферах – полі-

тичній, громадянській, соціальній економічній і культурній [3].

Процес інтегрування України у європейське співтовариство передусім визначатиметься успішністю імплементації у вітчизняне законодавство основних вимог щодо дотримання прав людини у сфері судочинства, економічних свобод, соціальних гарантій та екологічної безпеки.

Важливим документом, який визначає засади міжнародної співпраці України у гуманітарній сфері став Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. Зокрема, ст. 11 визначає, що основними засадами зовнішньої політики України у гуманітарній сфері є: пріоритетність національних інтересів; зміцнення міжнародного авторитету України і створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації; підтримка інтеграції в загальноєвропейський політичний, правовий, інформаційний та політичний простір; реалізація громадянських норм відповідно до міжнародного законодавства тощо [5].

Напрями міжнародної співпраці України у гуманітарній сфері визначають й інші важливі політико-правові акти. Так, Закон України «Про культуру» (2011) гарантує державне сприяння міжнародному культурному співробітництву (ст. 33). Він передбачає унормування міжнародних культурних зав'язків, а також переміщення культурних цінностей через державний кордон (ч. 2, ст. 2) [7].

Закон України «Про освіту» (2017) наголошує, що «державна політика у сфері освіти формується і реалізується на основі наукових досліджень, міжнародних зобов'язань, вітчизняного та іноземного досвіду...» (ч. 3, ст. 5). [8].

Важливим кроком у напрямі зміцнення гуманітарного складника українського суспільства на сучасному етапі державотворення стало прийняття «Національної стратегії у сфері прав людини», затвердженої Указом Президента України. Відповідно, розпорядженням Кабінету Міністрів України у листопаді 2015 р. було розроблено та затверджено «План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» [6].

З огляду на викладене можна стверджувати, що в Україні активізувався процес вироблення концептуальних положень на довгострокову перспективу гуманітарного розвитку, що надає можливість визначити стратегію дій у здійсненні реформ на національному рівні, які потребує вітчизняне суспільство. Проте чинна система нормативно-правових актів ще не повністю відповідає актуальним завданням розвитку вітчизняного суспільства на сучасному етапі, тому потребує внесення змін до чинних законодавчих актів та доповнення новими політико-правовими актами в гуманітарній сфері.

Висновки. Отже, головними напрямками міжнародної політики України в гуманітарній сфері

на сучасному етапі має бути приведення у відповідність до потреб сьогодення, визначення концептуальних положень та прийняття стратегії гуманітарного розвитку на довгострокову перспективу, а також перегляд й доповнення новими документами чинної системи законодавчої бази в усіх галузях гуманітарної сфери, які б відповідали міжнародним стандартам та актуальним завданням розвитку українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація про державний суверенітет України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 19.12.2017).
2. Капіца Ю. Стан та напрями адаптації законодавства України у сфері охорони інтелектуальної власності до законодавства ЄС. *Юридична газета*. 2006. № 8 (68). С. 4.
3. Конституція України: офіційне видання. Київ : Міністерство юстиції України, 2006. 124 с.
4. Олійник А. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. Київ : Алерта ; КНТ ; Центр навчальної літератури. 2008. 472 с.
5. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України № 2411-VI від 01.07.2010 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 19.12.2017).
6. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України № 501/2015 від 25 серпня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення: 12.05.2019).
7. Про культуру: Закон України № 2778-VI від 14 грудня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 12.05.2019).
8. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.05.2019).
9. Система договорів Організації Об'єднаних Націй в області прав человека. Нью-Йорк ; Женева, 2012. 76 с.
10. Тімашов В. *Історико-правовий дискурс становлення і розвитку прав людини. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право. 2013. Вип. 23. С. 193-200.
11. Ханнум Х. Статус Всеобщей декларации прав человека во внутреннем и международном праве. URL: <https://studfiles.net/preview/3844049/> (дата звернення: 15.05.2019)
12. *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring* / ed. by Ph. Alston and J. Crawford. Cambridge University Press, 2000, 527 p.
13. *The International Covenant on Civil and Political Rights*. URL: http://www.un.org.ua/images/International_Covenant_on_Civil_and_Political_Rights_CCPR_eng1.pdf (дата звернення: 15.05.2019).
14. *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/01/19760103%2009-57%20PM/Ch_IV_03.pdf.html (дата звернення: 15.05.2019).
15. *The Universal Declaration of Human Rights*. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> (дата звернення: 15.05.2019).

16. *Security Studies Today* / by T. Terriff, S. Croft, L. James, P. Morgan. Malden: Polity Press, 1999. 234 p.

REFERENCES:

1. Deklaracija pro derzhavnyj suverenitet Ukrainy [Declaration on State Sovereignty of Ukraine]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
2. Kapica Yu. Stan ta naprjamy adaptacii zakonodavstva Ukrainy u sferi ohorony intelektual'noi vlasnosti do zakonodavstva JeS [Kapitsa Yu. Status and trends of adaptation of Ukrainian legislation in the field of intellectual property protection to EU legislation]. *Jurydychna gazeta*. 2006. № 8 (68). S. 4.
3. Konstytucija Ukrainy: oficijne vydannja [Constitution of Ukraine: an official publication]. Kyi'v : Ministerstvo justycii' Ukrainy, 2006. 124 pp.
4. Olijnyk A. Konstytucijno-pravovyj mehanizm zabezpechennja osnovnyh svobod ljudyny i gromadjanyna v Ukraini : monografija. Kiev: Alert; CST; Center for professional literature. 2008. 472 p.
5. Pro zasady vnutrishn'oi' ta zovnishn'oi' polityky:[On the Principles of Internal and Foreign Policy]: Zakon Ukrainy № 2411-VI vid 01.07.2010 roku. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
6. Pro zatverdzhennja Nacional'noi' strategii' u sferi prav ljudyny: [On Approval of the National Human Rights Strategy]: Ukaz Prezydenta Ukrainy. URL: № 501/2015vid 25 serpnja 2015 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.
7. Pro kul'turu: [On Culture]: Zakon Ukrainy № 2778-VI vid 14 grudnja 2010 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
8. Pro osvitu: [On Education]: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 5 veresnja 2017 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
9. Systema dogovorov Organizacyy Obyedinennykh Nacyj v oblasti prav cheloveka [The United Nations System of Human Rights Treaties]. N'ju-Jork ; Zheneva, 2012. 76 s.
10. Timashov V. Istoryko-pravovyj dyskurs stanovlenja i rozvytku prav ljudyny [Historical and legal discourse on the formation and development of human rights]. *Naukovyj chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova*. Serija 18: Ekonomika i pravo. 2013. Vyp. 23. P. 193-200.
11. Hannum H. Status Vseobshhej deklaracyy prav cheloveka vo vnutrennem y mezhdunarodnom prave [Status of the Universal Declaration of Human Rights in Domestic and International Law] URL: <https://studfiles.net/preview/3844049/>.
12. *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring* / ed. By Ph. Alston and J. Crawford. Cambridge University Press, 2000, 527 p.
13. *The International Covenant on Civil and Political Rights*. URL: http://www.un.org.ua/images/International_Covenant_on_Civil_and_Political_Rights_CCPR_eng1.pdf.
14. *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/01/19760103%2009-57%20PM/Ch_IV_03.pdf.html.
15. *The Universal Declaration of Human Rights*. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>.
16. *SecurityStudiesToday* / by T. Terriff, S. Croft, L. James, P. Morgan. Malden: PolityPress, 1999. 234 p.

The basic principles of legal regulation of international cooperation of Ukraine in the humanitarian sphere

Mocyk Oleksandr Fedorovych

Postgraduate Student
at the Department of Political Science
and Public Administration
Lesya Ukrainka Eastern European
National University
Shopen str., 24, Lutsk, Ukraine

The nature of the urgent problems that arise in relations between Ukraine and other countries will update the consideration of such issues as harmonization of cross-border cooperation, migration and visa policy, search for new opportunities in the development of science, culture, etc. The inter-state relations in the humanitarian sphere, since they directly affect the problems of life, spiritual health and human dignity are of particular interest here. The humanitarian policy of practically all countries of the world is aimed at protecting cultural heritage, both material and spiritual, and is based on the humanitarian interconnections of states and nations of the world, their participation in the globalization processes. With this in mind, the development of the conceptual foundations of modern humanitarian policy of Ukraine has to take into account domestic spiritual-cultural and international and experience, but national interests should be priorities. The purpose of the article is to analyze the evolution of the adoption of fundamental international and domestic political and legal acts regulating Ukraine's international cooperation in the humanitarian sphere. The article reveals the evolution and content of international and domestic political and legal acts that determine the international cooperation of Ukraine in the humanitarian sphere: "The Universal Declaration of Human Rights" (1948); "International Covenant on Civil and Political Rights" (1966) and two optional protocols; "The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights" (1966) and the optional protocol. The first optional protocol, adopted in 1966, provides for the right to petition; the second optional protocol, adopted in 1989, aims at abolition of the death penalty. The distinction between the two Covenants has been revealed. Ukraine ratified these pacts in 1973. The same was done by more than a hundred other countries of the world, which committed to harmonize national legislation with international standards. In the context of the implementation of international humanitarian law, an analysis of the articles of the Constitution of Ukraine, as well as a number of Laws of Ukraine: "On Culture" (2011) "On Education" (2017), Decree of the President of Ukraine "On Approval of the National Human Rights Strategy" (2015) has been carried out.

Key words: international law, humanitarian sphere of policy, Universal Declaration of Human Rights, international covenants, Constitution of Ukraine, laws of Ukraine.

Самуйлік
Микола Миколайович

Політична відповідальність громадянського суспільства та її гібридні деформації в сучасних умовах

УДК 321.01/02
DOI <https://doi.org/>

Самуйлік Микола Миколайович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії,
історії і політології
Одеського державного
аграрного університету
вул. Пантелеймонівська, 13,
Одеса, Україна

Сучасній Україні потрібна сильна державна влада, яка здатна вивести країну з війни, забезпечити економічну стабільність, зростання якості життя громадян та отримати міжнародний авторитет. Вирішення цієї проблеми неможливо без дієвого механізму політичної відповідальності суспільства. Його головними компонентами виступають держава, громадянське суспільство та індивіди, особистості. Провідною в цій системі є держава, але рівень її політичної відповідальності залежить від розвинутоності громадянського суспільства, його політичної відповідальності та можливості суб'єктів позитивно впливати на функціонування держави, здійснювати формування органів влади та контроль їх діяльності. Через слабкість громадянського суспільства, відсутність необхідного рівня політичної відповідальності не були створені структурні умови для класичної демократії. Консолідації демократії не відбулося. Це привело до гібридних деформацій української держави. Розпочався перехід до авторитарного політичного режиму. Його застосування в нових умовах привело до політичної кризи, і незважаючи на те, що в країні розпочався процес створення класичного парламентсько-президентського механізму політичної відповідальності, все ж, на жаль, за рядом обставин він не знайшов певної підтримки та подальшого розвитку. Без активної участі у цьому процесі політично відповідального громадянського суспільства зробити це неможливо. Метою статті є розгляд політичної відповідальності громадянського суспільства та її гібридних деформацій в сучасних умовах. Для досягнення мети було визначено основні інститути політичної відповідальності громадянського суспільства та форми їх діяльності в сучасних умовах та розкрито чинники впливу на рівень політичної відповідальності в Україні. Обґрунтовано положення, що політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності та діяльності його інститутів – політичних партій, громадських об'єднань тощо. Саме через них акумулюються політичні інтереси громадянського суспільства. Вони виступають головними суб'єктами консолідованої політичної відповідальності і водночас дуже часто стають об'єктом впливу та певних маніпуляцій як з боку держави, так і окремих осіб та організацій, що призводить до їх гібридних деформацій. В Україні це клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо є засновником політичних партій, інших інститутів громадянського суспільства, що беруть активну участь у політичному житті країни з метою отримання влади в інтересах своїх засновників. Таким чином, у сучасних умовах в Україні запроваджуються ідеї «сучасного макіавеллізму». Тому важливим завданням громадянського суспільства є створення на основі дієвого механізму політичної відповідальності влади не тільки для олігархів, а для народу та вести боротьбу за своєчасне виявлення популістських партій і рухів, добиватися їх усунення з арени політичного життя на основі Конституції і законів України.

Ключові слова: політична відповідальність громадянського суспільства, гібридні деформації, олігархізація політичної еліти, політична відповідальність партій та громадських об'єднань.

Сучасній Україні потрібна сильна державна влада, яка здатна вивести країну з війни, забезпечити економічну стабільність, зростання якості життя громадян та отримати міжнародний авторитет. Вирішення цієї проблеми неможливо без дієвого механізму політичної відповідальності суспільства. Його головними компонентами виступають держава, громадянське суспільство та індивіди, особистості. Провідною в цій системі є держава, але рівень її політичної відповідальності залежить від розвинутоності громадянського суспільства, його політичної відповідальності та можливості суб'єктів позитивно впливати на функціонування держави, здійснювати формування органів влади та контроль їх діяльності. Через слабкість громадянського суспільства, відсутність необхідного рівня політичної відповідальності не були створені структурні умови для класичної демократії. Консолідації демократії

не відбулось. Це привело до гібридних деформацій української держави. Виникли умови для повернення авторитаризму. Проблема набула своєї гостроти після 2010 року, коли новою владою розпочалася ревізія Конституції України, скасування її змін 2004 року. Було повернено президентсько-парламентську форму правління та відповідний механізм політичної відповідальності з наявними гібридними деформаціями. Розпочався перехід до авторитарного політичного режиму. Його застосування в нових умовах привело до політичної кризи. Активне повернення до Конституції 2004 року відбулося після Євромайдану. 21 лютого 2014 року Верховна Рада України прийняла закон «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», за яким чинною стала Конституція із змінами і доповненнями від 8 грудня 2004 року [1]. Розпочався процес створення класичного парламентсько-

президентського механізму політичної відповідальності. Але за рядом обставин він затримався. Без активної участі у цьому процесі політично відповідального громадянського суспільства зробити це не можливо.

Метою статті є розгляд політичної відповідальності громадянського суспільства та її гібридних деформацій в сучасних умовах. Для досягнення мети дослідження необхідно виконати такі **завдання**:

- визначити основні інститути політичної відповідальності громадянського суспільства та форми їх діяльності в сучасних умовах;

- розкрити чинники впливу на рівень політичної відповідальності в Україні.

Методи дослідження. Основою дослідження є структурно-функціональний, інституційний, історичний, порівняльний та емпіричний методи. Структурно-функціональний аналіз дав змогу вивчити структуру політичної відповідальності громадянського суспільства, функції її основних компонентів, місце в політичній системі суспільства. Інституційний метод забезпечив вивчення інститутів політичної відповідальності громадянського суспільства, їх становлення і функціонування. Для аналізу світового та вітчизняного досвіду, переходів, змін політичної відповідальності було використано історичний підхід. Порівняльний метод дав змогу дослідити специфічні риси гібридних деформацій в сучасних умовах.

Дослідженню політичної відповідальності присвятили свої роботи такі вчені, як С. Андреев, С. Балан, Н. Гедікова, І. Кресіна, Г. Малкін, В. Мельніченко, В. Торяник, І. Черленяк, А. Терещенко, О. Черниш та інші. Проблемами вивчення гібридних деформацій політичних режимів займалися такі видатні зарубіжні вчені, як А. де Токвіль, С. Хантінгтон та інші [6; 7]. Серед вітчизняних науковців, які розглядали окреслені питання, варто назвати Ю. Дзюбенко, Г. Дунаєву, С. Наумкіну та інших [2; 3; 4].

Виклад основної частини. Невіддільним компонентом політичної відповідальності демократичного суспільства поряд з державою виступає громадянське суспільство. Його основу складають недержавні відносини, що реалізуються в діяльності недержавних інститутів громадянського суспільства, які представляють, захищають і задовольняють політичні інтереси громадян. Здійснюють вплив на діяльність органів державної влади, виконуючи, таким чином, політичні функції. У країнах з розвинутою демократією громадянське суспільство у відносинах з державою виступає дієвою інстанцією політичної відповідальності. Власне, сам інститут політичної відповідальності громадянського суспільства створює свою систему відповідальних стосунків, які мають також відповідну структуру. Об'єктивним складником політичної від-

повідальності є вимоги суспільства до політики. Визначаються вони історичною практикою, закономірним процесом суспільного розвитку, а виражаються в створенні сильної державної влади та забезпеченні блага громадян. Політичні норми і принципи встановлює громадянське суспільство через державу та її органи. Саме громадянське суспільство формується в процесі інституалізації його суб'єктів. Взаємостосунки між державою та громадянським суспільством в різні періоди історії не однакові. Якщо у суспільстві відсутня самоорганізація, то держава перетворюється на єдиного правителя долі всіх своїх громадян. Виникають авторитарний, а інколи навіть тоталітарний, політичні режими. Результатами такого взаємозв'язку можуть бути обмеження свобод громадян, бідність, суперечки, соціальні конфлікти, вибухи. У європейських країнах розвинуте громадянське суспільство забезпечує значне зростання ступеня захищеності приватних і суспільних сфер життя людей від жорсткої регламентації з боку держави та стає основою стабільності політичних режимів. Якщо держава починає втрачати стійкість, то її надійно підтримує міцна структура громадянського суспільства, яка виступає його фундаментом.

В Україні така ситуація виникла на Донбасі в 2014 році, коли на початку збройного конфлікту з Росією сама держава була не в змозі його подолати. Вона отримала та отримує суттєву допомогу від громадянського суспільства. В Україні нині йде процес реформації й формування розвинутого громадянського суспільства та його політичної відповідальності. Політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності, пов'язаної з одержанням, розподілом, використанням, утриманням політичної влади, а також у зв'язку з виробленням і проведенням в життя політики, яка відображає прогресивні напрями, зміст і цілі розвитку суспільства.

У розвинутому громадянському суспільстві основними суб'єктами його політичної відповідальності виступають: соціально-класові утворення – соціальні класи, верстви, стани; етноси та етнічні групи; партії та громадські організації; недержавні господарські утворення – кооперативи, асоціації, фірми, фермерські господарства; релігійні конфесії; тощо. Процес інституціоналізації політичної відповідальності громадянського суспільства реалізується передусім в діяльності таких його інститутів, як політичні партії, громадські організації, громадсько-політичні рухи, недержавні засоби масової інформації, в процесі їх активної участі в політичному житті суспільства. Політичні партії виступають головними суб'єктами консолідованої політичної відповідальності громадянського суспільства. Через них акумулюються його політичні інтереси. Тому вони дуже часто в сучасному світі стають

об'єктом маніпуляцій, впливу держави, інших організаційних структур та окремих осіб з метою отримання влади. Це призводить до їх гібридних деформацій, особливо у сфері політичної відповідальності. Проявом гібридних деформацій політичної відповідальності громадянського суспільства в Україні є клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо впливає на створення інститутів громадянського суспільства, що беруть найбільш активну участь у політичному житті країни. Насамперед це стосується політичних партій. Їх засновниками дуже часто виступають самі олігархи або ті чи інші політичні лідери, які стають представниками олігархічних груп. Головною метою таких політичних партій є одержання та здійснення влади окремо або у складі коаліції в інтересах своїх засновників. Вирішення проблем суспільства дуже часто їх не стосується. Будь-яка партія – носій ідеології, особливого бачення світу людини. Вона забезпечує розробку та здійснення політичного курсу. В Україні цей процес не є стабільним. Також наявні вкрай слабкі ідеологічні засади, такі, що деякі партії періодично змінюють політичний курс, а їх засновники, особливо коли вони є представниками вищих політичних еліт, створюють нові, для захисту своїх інтересів. Прагнення кожної партії забезпечити собі соціальну опору і підтримку сучасного суспільства в Україні привело до розквіту політичного популізму. Яскраво це проявляється під час виборчих кампаній. Не є виключенням і остання президентська виборча кампанія: обіцянки щодо покращення умов життя, підвищення заробітної платні кожному, пенсій, зниження штучно підвищених тарифів за делегування такому політикові влади. Для досягнення своєї мети, отримання вищих посад майбутні політичні актори використовували також підкуп, погрози і навіть вбивства. Такі звинувачення на адресу кандидатів у президенти є сьогодні. Президент повинен поважати свою Конституцію, бути гарантом верховенства права та свобод громадян, а не намагатися її змінити залежно від ситуації. Обіцянки, які дає голова держави, повинні виконуватись. За останні роки реформи розпочинались, але не завершувались. Країну охопила безвідповідальність. Результатом стали мільярдні збитки в енергетичному секторі, у військовій сфері. Керівні посади розділені не за фахом, а по квотному принципу. Обрані кандидати, що уже отримали вищі посади, про обіцянки забувають, задовольняють лише власні інтереси. Такі політичні лідери не виправдовують довіри електорату, не мають високої політичної відповідальності, що є аморальним по відношенню до виборців.

Таким чином, в сучасних умовах України в життя запроваджується принцип «макіавеллізму» під гаслом: «Мета виправдовує засоби». За підсумками такої діяльності виникає негативна політична відповідальність. Але дуже часто в Україні, коли під час

виборчого процесу повинна наступити відповідальність для колишніх політичних лідерів, виборці під їх інформаційним впливом, психологічним тиском про це забувають та обирають на другий термін, що є проявленням власної безвідповідальності. Таким чином, принцип «макіавеллізму» починає діяти і в системі політичної відповідальності. Для того, щоб негативні сторінки історії не повторювалися, має бути закладено в суспільстві механізми стримування. Це може бути механізм політичної відповідальності керівників партій та громадських організацій за ті процеси, які відбуваються у суспільстві під їх впливом після отримання владних повноважень. Для великої кількості політиків відсутність дієвого механізму політичної відповідальності та низький рівень відповідальності самого електорату дає можливість знову отримати високі виборні державні посади. Запроваджується колообіг гібридної відповідальності. Прикладом тут може бути діяльність окремих вищих посадових осіб нашої країни протягом її існування, які і є політичною елітою, а більшість з них – олігархами. Отримання мандатів Верховної Ради України є їх надійним захистом від юридичної відповідальності, а гібридні деформації громадянського суспільства – від політичної відповідальності. Такі сучасні умови політичного процесу в Україні. Коли більшість населення чекає від політичної еліти кращих змін, але більш швидким результатом її діяльності є підвищення прибутків самої політичної еліти. Не є винятком і сьогоднішня практична діяльність керівництва. Навіть заробітна платня теперішніх керівників держави у сотні разів перевищує мінімальну заробітну платню звичайних громадян. Виправдовування такої різниці війною, рішенням наглядової ради або вдалим виграванням грошей у лотерею не є аргументом навіть для здорового глузду, крім української правової системи. Якщо Конституційний Суд України виправдав збагачення олігархів, що не відповідає їх прибуткам, то він і виправдав бідність більшості громадян України. Тут ми можемо говорити про моральний бік гібридної політичної відповідальності Конституційного Суду України. Найгострішою проблемою, яка є в Україні, виступають екстремістські та сепаратистські організації, які суттєво впливають на сучасний політичний процес, що дає можливість певним політичним силам поставити політичну відповідальність у залежність від їх діяльності. Екстремістські організації є негативною стороною сучасного громадянського суспільства. Вони здійснюють радикалізацію політичного процесу, що призводить до неконституційної зміни влади, кризи її легітимності та є гібридною деформацією. Причиною їх активізації стала війна на Донбасі, втручання до цих процесів Росії, інших держав, створення сепаратистських республік і низький рівень політичної відповідальності як самої держави, так і громадянського суспільства.

Висновки. Теоретичний аналіз інституту політичної відповідальності громадянського суспільства, розгляд його деформацій в сучасних умовах та дослідження гібридних чинників впливу на функціонування політичної відповідальності недержавних політичних інститутів в Україні дозволяють сформулювати певні висновки та практичні рекомендації з проблеми.

1. Єдиним сувереном політичної влади в державі є народ, точніше – його політично активна частина, громадянське суспільство. Воно є суб'єктом політичної відповідальності та її найважливішою інстанцією. Політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності та діяльності його інститутів – політичних партій, громадських об'єднань тощо.

2. Через політичні партії акумулюються політичні інтереси громадянського суспільства. Вони виступають головними суб'єктами консолідованої політичної відповідальності і водночас дуже часто стають об'єктом впливу та певних маніпуляцій, як з боку держави, так і окремих осіб та організацій, що призводить до їх гібридних деформацій. В Україні це клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо є засновником політичних партій, інших інститутів громадянського суспільства, що беруть активну участь у політичному житті країни з метою отримання влади в інтересах своїх засновників.

3. Прагнення кожної партії забезпечити собі соціальну підтримку в Україні привело до розквіту політичного популізму. Обіцянки щодо покращення умов життя характерні для всіх виборчих кампаній, але, на жаль, після отримання вищих посад про обіцянки забувають, задовольняючи насамперед свої власні інтереси. Таким чином, у сучасних умовах в Україні запроваджуються ідеї «сучасного макіавеллізму».

4. Принцип «макіавеллізму» починає діяти і в системі політичної відповідальності, коли під час виборчого процесу повинна наступити негативна відповідальність для колишніх політичних лідерів, але виборці під їх інформаційним впливом та психологічним тиском про це забувають та обирають на другий термін, що є проявленням власної безвідповідальності. Для великої кількості політиків низький рівень відповідальності електорату дає можливість знову отримати високі виборні державні посади, які є їх надійним захистом від юридичної відповідальності, а гібридні деформації громадянського суспільства – від політичної відповідальності. Запроваджується колообіг гібридної відповідальності. Вона привела до виправдання Конституційним Судом України збагачення олігархів, що не відповідає їх прибуткам, та є виправданням бідності більшості громадян України.

5. Негативною стороною сучасного громадянського суспільства є екстремістські організа-

ції. Вони здійснюють радикалізацію політичного процесу, його гібридну деформацію, призводять до кризи легітимності влади та її зміни. Створення таких організацій з силовим спрямуванням під криттям самої держави є проявленням її гібридності, слабкості та водночас захистом для окремих керівників від відповідальності та можливості вирішення тих чи інших проблем неправовим шляхом, рейдерством.

6. Важливим завданням громадянського суспільства є створення на основі дієвого механізму політичної відповідальності влади не тільки для олігархів, а й для народу, та вести боротьбу за своєчасне виявлення популістських партій і рухів, добиватися їх усунення з арени політичного життя на основі Конституції і законів України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254/96-ВР (зі змінами й доповненнями). *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
2. Дзюбенко Ю. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2016. 24 с.
3. Дунаєва Г. Процес інституціоналізації політичної відповідальності в Україні в контексті формування громадянського суспільства. *Політологічні записки. Збірник наукових праць*. 2012. № 2. С. 345-353.
4. Наумкіна С. Гібридизація української системи місцевого самоврядування: позитивні та негативні наслідки. *Політикус*. 2015. № 2. С. 47-51.
5. Самуйлік М. Політична відповідальність суспільства : монографія. Одеса : ВМВ, 2010. 172 с.
6. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
7. Токвиль А. де. О демократии в Америке / пер. с франц. Москва : Прогресс, 1992. 560 с.

REFERENCES:

1. Konstituciya Ukraini: Zakon Ukraini vid 28 chervnya 1996 r. №254/96-VR (zi zminami y dopovnenniyami). *Verhovna Rada Ukraini. Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini*. 1996. № 30. p. 141.
2. Dzyubenko Yu. Fenomen gibridnih rezhimiv v suchasnomu politichnomu prostori : avtoref. dis. ... kand. polit. Nauk : 23.00.02. Odesa, 2016. 24 p.
3. Dunaeva G. Proces institucionalizacii politichnoi vidpovidalnosti v Ukraini v konteksti formuvannya gromadyanskogo suspilstva. *Politologichni zapiski. Zbirnik naukovih prac*. 2012. № 2. P. 345-353.
4. Naumkina S. Gibridizaciya ukraïnskoï sistemi miscevogo samovryaduvannya: pozitivni ta negativni naslidki. *Politikus*. 2015. № 2. S. 47-51.
5. Samuylik M. Politichna vidpovidalnist suspilstva: monografiya. Odesa : VMV, 2010. 172 s.
6. Hantington S. Politicheskiy poryadok v menyayuschihsvya obschestvah. Moscow : Progress-Tradiciya, 2004. 480 s.
7. Tokvil A. de. O demokratii v Amerike / per. s franc. Moscow : Progress, 1992. 560 s.

Political responsibility of the civil society and its hybrid deformation in modern conditions

Samuilik Mykola Mykolaiovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
at the Department of Philosophy,
History and Political Science
of Odessa State Agrarian University
Panteleimonivska str., 13,
Odessa, Ukraine

Modern Ukraine needs a strong state power capable of leading the country out of the war, providing economic stability, increasing the quality of life of its citizens and gaining international credibility. The solution of this problem is impossible without an effective mechanism of political responsibility of society. Its main components are the state, civil society and individuals, individuals. The leading system in this system is the state, but the level of its political responsibility depends on the development of civil society, its political responsibility and the ability of the subjects to positively influence the functioning of the state, to form the formation of the authorities and control their activities. Due to the weakness of civil society, the lack of the necessary level of political responsibility, structural conditions for classical democracy were not created. Consolidation of democracy has not taken place. This has led to hybrid deformations of the Ukrainian state. The transition to an authoritarian political regime began. His application in new conditions has led to a political crisis. And despite the fact that the process of creating a classical parliamentary-presidential mechanism of political responsibility began in the country, unfortunately, under certain circumstances, he did not find any support and further development. Without active participation in this process, politically responsible civil society cannot do this. The purpose of the article is to consider the political responsibility of civil society and its hybrid deformations in modern conditions. In order to achieve the goal, the main institutions of political responsibility of civil society and the form of their activities in the current conditions were determined and factors influencing the level of political responsibility in Ukraine were revealed. The article argues that the political responsibility of civil society is a consolidated responsibility of the civil society actors that arises in the process of their activities and activities of its institutions – political parties, public associations, etc. It is through them that the political interests of civil society accumulate. They act as the main subjects of consolidated political responsibility, and at the same time often become the object of influence and certain manipulations from both the state and individuals and organizations, which leads to their hybrid deformations. In Ukraine, this is the clanhood and oligarchization of the political elite, which is directly the founder of political parties and other civil society institutions that take an active part in the political life of the country in order to obtain power in the interests of their founders. Thus, in today's Ukraine, the ideas of "modern Machiavellianism" are being introduced. Therefore, an important task of civil society is the creation, on the basis of an effective mechanism of political responsibility of the authorities, not only for the oligarchs, but for the people and for the struggle for the timely detection of populist parties and movements, to seek their removal from the arena of political life on the basis of the Constitution and laws of Ukraine. The article provides a theoretical analysis of the political responsibility of civil society and examines its hybrid deformations in modern languages. It was substantiated that due to the weakness of civil society, lack of necessary level of political responsibility, structural conditions for classical democracy were not created, which led to hybrid deformations of the Ukrainian state. It was found that hybrid deformations of political responsibility of civil society slowed down its consolidation, led to a crisis of political power. Without overcoming them it is impossible to create structural conditions for classical democracy

Key words: political responsibility of civil society, hybrid deformations, oligarchization of political elite, political responsibility of parties and public associations.

Скриль
Сергій Анатолійович

Розвиток місцевого самоврядування в країнах Вишеградської групи

УДК 316.652
DOI <https://doi.org/>

Скриль Сергій Анатолійович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри
загальноюридичних дисциплін
Херсонського
економічно-правового інституту
вул. Кримська, 130, Херсон, Україна

Тенденції розвитку місцевого самоврядування в посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи варто розглядати у взаємозв'язку з формуванням політичних інститутів у цих державах. Крім того, функції місцевої влади в державах регіону необхідно аналізувати у порівнянні з особливостями загальноєвропейських традицій самоврядування. Нормативним орієнтиром функціонування місцевого самоврядування на європейському просторі слід визнати Європейську хартію місцевого самоврядування, прийняту у Страсбурзі 15 жовтня 1985 р. під егідою Конгресу Місцевих та Регіональних Влад Європи. Хартія визначає основні принципи та механізми дії самоврядних органів влади в державах – членах Ради Європи. У статті безпосередньо проведено аналіз особливостей реформування системи місцевого самоврядування в державах Вишеградської групи. Розподіл повноважень між центральною державною владою та регіональною владою досліджується в контексті дуалістичної концепції самоврядування. Наголошується на тісному зв'язку державно-управлінських реформ із змінами адміністративно-територіального устрою в посткомуністичних державах Центральної та Східної Європи. Результати реформ порівнюються з тенденціями розвитку місцевого самоврядування в державах Західної Європи. У країнах Вишеградської групи вертикаль державної виконавчої влади функціонує в контексті контрольної-координуючої та адміністративно-сервісної системи, що забезпечує здійснення єдиної державної політики і не суперечить місцевому самоврядуванню. Зазвичай ця вертикаль реалізується на проміжному і низовому рівнях адміністративно-територіального поділу країн. Водночас в Угорщині й Польщі така модель взаємовідносин функціонує і на рівні великих регіонів. Обґрунтовано, що більшість країн Центральної та Східної Європи, за винятком Польщі та деякою мірою Чеської Республіки, залишаються доволі централізованими. Принцип субсидіарності не в повному обсязі реалізується в практиці регіональної політики.

Ключові слова: політична система, державна влада, місцеве самоврядування, адміністративно-територіальний устрій, децентралізація.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в світовій практиці державного будівництва має тривалу історію і безпосередньо пов'язано із формуванням демократичних традицій. Поділ публічної влади за територіальним (вертикальним) принципом є, з одного боку, інструментом ефективного управління складовими елементами державної території, а з іншого боку, виступає певним запобіжником від можливої узурпації політичної влади в країні. Крім того, такий поділ влади наближує її до кожної людини, спрощує та скорочує зв'язок влади з населенням, забезпечує їх постійний діалог в питаннях державного управління. У такий спосіб формуються дієві механізми партнерства влади та народу. В країнах Вишеградської групи механізми розподілу повноважень між центральною та регіональною владою мали свої особливості.

Аналіз досліджень та публікацій. Зазначені проблеми активно вивчали у своїх працях О. Батанов, В. Борденюк, В. Бражников, І. Бутко, Р. Давидов, Л. Дунаєва, Г. Зеленько, М. Корнієнко, М. Лендъєл, А. Матвієнко, А. Недогрєєва, М. Орзіх, Р. Павловський, В. Погорілко, М. Пухтинський, В. Сіренко, В. Терлецький, А. Ткачук, Ю. Тодика та інші.

Результати. Тенденції розвитку місцевого самоврядування в посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи варто розглядати у взаємозв'язку з формуванням політичних інсти-

тутів у цих державах. Крім того, функції місцевої влади в державах регіону необхідно аналізувати порівняно з особливостями загальноєвропейських традицій самоврядування. Нормативним орієнтиром функціонування місцевого самоврядування на європейському просторі слід визнати Європейську хартію місцевого самоврядування, прийняту у Страсбурзі 15 жовтня 1985 р. під егідою Конгресу Місцевих та Регіональних Влад Європи. Хартія визначає основні принципи та механізми дії самоврядних органів влади в державах – членах Ради Європи. Головними ідеями цього європейського акту є децентралізація влади та застосування принципу субсидіарності – вирішення конкретних проблем на найближчому до повсякденних потреб людей щаблі влади. Місцеве самоврядування, згідно з Хартією, становить одну з основ будь-якого демократичного ладу. Принцип місцевого самоврядування, за статтею 2, має бути визнаним у внутрішньому законодавстві і за можливості в конституції держави. У статті 3 Хартії нормативно визначено Концепцію місцевого самоврядування: «місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним

голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення жодним чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом» [1].

Із змісту цитованої статті Хартії вбачається, що завданням місцевого самоврядування є регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, тобто таких справ, які знаходяться в сфері державних інтересів. За таких обставин представницькі органи регіональної спільноти приймають на себе зобов'язання виконувати деякі функції держави на визначеній території. Однак державна влада при цьому не втрачає юрисдикцію на території місцевої спільноти. Йдеться про «субсидіарність юрисдикцій», але загальний контроль (у контексті виконання функцій держави) залишається за державною владою на всій території держави. В іншому випадку регіональна спільнота перетворюється на «державу в державі», квазідержаву, що несе загрозу збереженню держави в існуючих кордонах.

У положеннях Хартії втілена дуалістична доктрина місцевого самоврядування, яка передбачає, що, з одного боку, самоврядування є продовженням державного управління (виконанням функцій держави на регіональному рівні), а з іншого – це невіддільне та природне право громади. Один із розробників цієї теорії А. Васильчиков зазначав: «... самоврядування означає участь народу в місцевому внутрішньому управлінні своєї батьківщини; ця участь у певному розмірі допускається у всіх державних організаціях і при самих централізованих формах правління. Місцевим жителям надається широке і складне коло дій, переважно по тим предметам відомства, що могли б обтяжити центральну адміністрацію надмірними витратами і турботами управління» [2, с. 1-4]. Інший прихильник дуалістичної доктрини Н. Лазаревський вважав самоврядування децентралізованим державним управлінням, пов'язаним з делегуванням частини функцій держави на регіональний рівень [3, с. 162].

Обґрунтовуючи дуалістичну доктрину місцевого самоуправління, професор Паризького університету Р. Драго стверджує, що місцеві органи є продовженням центральної влади і формуються для зручності управління державою, оскільки з моменту досягнення останньою певних розмірів, відмовитися від існування місцевих органів стає просто неможливим. Однак функціонування органів місцевого самоврядування потребує постійного нагляду з боку державної влади. Місцеві громади мають подвійний характер, оскільки вони залишаються вільними самоврядними колективами, але водночас виступають і як географічно відособлені підрозділи держави, тобто їх органи влади є органами, що забезпечують інтереси власне місцевого колективу і одночасно є представниками держави

в регіоні. Абсолютна самостійність органів місцевого самоврядування з управлінської точки зору не є благом, оскільки воно уможливорює зловживання, призводить до дроблення адміністративних структур [4, с. 39-43].

Підсумовуючи аргументацію прихильників дуалістичної доктрини, слід зазначити, що основні її положення зводяться до наступного:

- місцеве самоврядування покликано вирішувати публічні справи, які частково належать до функцій держави, а тому самоврядування є продовженням державної влади на конкретній території;

- місцеве самоврядування природньо походить від регіональної спільноти, що надає право лише цій спільноті формувати відповідні представницькі органи;

- органи місцевого самоврядування, вирішуючи публічні справи, повинні мати широкі повноваження та зобов'язані у своїй діяльності керуватися інтересами регіональної спільноти;

- держава має здійснювати нагляд за законністю дій та рішень органів місцевого самоврядування, забезпечуючи загальний контроль (за виконанням функцій держави) на всій території.

Отже, місцеве самоврядування – це визначена правовими нормами діяльність самого населення місцевої територіальної одиниці та його місцевих представницьких органів.

Г. Музиченко, досліджуючи досвід реформування місцевого самоврядування на посткомуністичному просторі, зазначив: «Досвід країн Центральної і Східної Європи, які у 1990-ті та на початку 2000-х років переживали так званий «демократичний транзит», свідчить про те, що у цей період основною ідеєю реформування державного управління, що загалом виявилось успішним, стала децентралізація, але вона розглядалася як ключовий елемент більш широкої сукупності взаємопов'язаних перетворень. В їх основу були покладені зміни конституційної моделі державної влади, створення багатопартійної виборчої системи, запровадження виборного місцевого самоврядування та контролю за владними структурами. Продовженням цих змін стали, крім децентралізації, реформи центрального рівня виконавчої влади, державної служби, публічних послуг, а також механізмів управління регіональним розвитком» [5, с. 304].

Після «оксамитових революцій» у посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи розпочалися реформи, які за своїм характером були і державно-управлінськими.

Адміністративно-територіальна реформа у Польщі розпочалася у 1990 р. Своє нормативне закріплення реформа знайшла в Законі «Про територіальне самоврядування», але її завершений цикл пов'язують із закінченням укрупнення

територіальних одиниць у 1999 р. – із 49 воєводств утворилося 16, поділених на 379 повітів, із яких 65 зі статусом міста. У свою чергу повіти були поділені на 2478 гмін, із них 307 отримали статус міста. Метою укрупнення воєводств стало утворення конкурентоздатних (з регіонами інших європейських держав) територіальних одиниць після вступу країни до Європейського Союзу. Важливо було створити модель, яка б відповідала класифікації NUTS ЄС – єдиній статистичній системі адміністративно-територіальних одиниць, що дає можливість забезпечити у країнах Європейського Союзу уніфіковану, прозору та ефективну модель статистичного моніторингу і на основі цього реалізувати гнучку регіональну політику та удосконалювати її. Дослідник адміністративної реформи в Польщі С. Бочаров наголошує, що під час створення моделі розподілу функцій воєводств, повітів і гмін було все зроблено для того, щоб уникнути накладення та дублювання повноважень урядової адміністрації та органів самоврядування. Саме такий поділ зміг гарантувати можливість проведення ефективної політики регіонального розвитку та використання інструментів політики Європейського Союзу [6, с. 17]. Адміністративно-територіальна реформа проводилась одночасно з реформами пенсійного забезпечення, освіти і охорони здоров'я, що потребувало трансформації фінансової системи. В Законі «Про територіальне самоврядування» за гмінами закріплені повноваження в сфері організації початкової освіти, надання усіх комунальних послуг, дорожньо-транспортного господарства, а також базові функції соціальної сфери, охорони здоров'я. Повіти зобов'язані дбати про розвиток середньої освіти, соціальне забезпечення, вирішувати деякі питання землекористування та місцевої політики працевлаштування. Завдання воєводств – проводити регіональну політику, координувати систему надання адміністративних послуг в регіоні, доповнюючи модель «сервісної держави».

Польська реформа адміністративного територіального устрою та місцевого самоврядування на першому етапі проводилась «знизу», тобто на основі добровільного об'єднання в спільноти нового рівня. Проте класичне протистояння на рівнях «центр – периферія» та «місто – село», яке є характерним під час проведення муніципальних реформ в багатьох європейських державах, призвело до завершення перебудови місцевого самоврядування на засадах примусового об'єднання.

Адміністративно-територіальна реформа та реформа місцевого самоврядування в Польщі вважаються одними із найбільш вдалих на європейському континенті. В процесі трансформації уряду республіки вдалося побудувати модель якісного державного та муніципального «адміністративного та соціального сервісу», законодавчо закріпити та інституціоналізувати місцеву демократію. Саме

тому у Польщі протягом останніх двадцяти років рівень довіри населення до місцевої влади значно вищий, ніж рівень довіри до державних інститутів і політичних партій.

Під час проведення адміністративно-територіальної реформи в Чехії було застосовано другу модель – створення мереж муніципальної співпраці для подолання недоліків надмірно фрагментованої системи органів місцевого самоврядування. На початку 1990 рр. регіональна влада намагалась позбавитись наслідків примусового укрупнення органів самоврядування, яке мало місце за часів соціалізму. Саме тому реформатори відмовились від продовження політики укрупнення і перейшли до реалізації принципу стимулювання створення спільних органів, які б виконували делеговані державою функції. При цьому відбулася диференціація органів місцевого самоврядування в залежності від їх функцій та обсягу компетенції. У результаті сформувались три рівні муніципалітетів: перші виконують базові місцеві функції, другі – відповідають за делеговані державою функції, муніципалітети третього рівня займаються наглядово-контрольними питаннями в системі функціонування місцевої влади. Асиметрія у визначенні повноважень органів місцевого самоврядування свідчить про те, що у Чехії реформа мала швидше «косметичний» характер та проходила не за більш розповсюдженим в Європі сценарієм укрупнення органів місцевого самоврядування. В результаті адміністративно-територіальної реформи в Чехії було створено 14 самоврядних країв (майже вдвічі більше, ніж до реформи) та 6242 громади.

До початку 1990-х років адміністративно-територіальна трирівнева структура Чехословаччини, до складу якої входила і Словацька Республіка, була побудована за радянським зразком: край – окрес – обец (область, район, громада). Фактично управління на місцевому рівні здійснювала центральна державна влада, місцеві жителі не мали права вирішувати питання регіонального розвитку. У Словацькій Республіці не існувало самостійних суб'єктів місцевого самоврядування.

Реформування адміністративно-територіального устрою в країні розпочалося після відокремлення Словаччини від Чехії у 1993 р. Головною метою реформи, що тривала майже 10 років, було створення потужних регіонів, які б мали потенціал для економічного та соціального розвитку. Урядовий проект 1995-1998 рр. передбачав формування дворівневої моделі адміністративно-територіального устрою країни. У 1996 р. був прийнятий Закон «Про адміністративно-територіальний поділ Словацької Республіки», який передбачав симетричне становлення державного управління на рівні края. Отже, самоврядування в країні було організовано на двох рівнях: громада – край – держава. Створено 8 адміністративно-територіальних одиниць –

країв, які поділялися на 79 окресів. Своєю чергою останні складаються з 2891 громад.

Як зазначає А. Добре, для структури населених пунктів Словаччини характерним є високий рівень роздрібності. 67% – це малі населені пункти (до 1000 жителів), у яких проживає 16% населення країни. Загалом у невеликих населених пунктах мешкає 44% населення. У середніх та великих містах (понад 50 тисяч жителів) проживає майже 25% населення країни. Такі міста виступають своєрідними центрами, через які підтримуються зв'язки між окремими регіонами [7, с. 12]. Фрагментація системи місцевого самоврядування призводить до зниження якості адміністративних послуг в умовах обмежених ресурсів, але примусове укрупнення громад не передбачено словацьким законодавством. Тому для країни характерним є неналежна комунікація влади з місцевими спільнотами. «Неналежність наближення влади до громадян, – вважає О. Бобрик, – проявляється у тому, що неможливо простежити безпосередню залежність між розміром громад та рівнем участі громадян у прийнятті рішень. Це пояснюється насамперед тим, що значна частина бюджету малих громад є трансферами з державного бюджету, і на їх видатковий розподіл громадяни не можуть впливати. Окрім того, в малих муніципалітетах інститути громадянського суспільства зазвичай нерозвинуті, а в умовах посткомуністичних суспільств тут переважає патерналістська політична культура, яка не заохочує громадян активно впливати на формування місцевої політики. Важливим фактором адміністративно-територіальної реформи були географічні та демографічні умови Словацької Республіки. Більшу частину території країни займає гірська місцевість, яка ускладнює комунікацію між громадами через великі відстані. В таких географічних умовах розвинулися невеликі за чисельністю населені пункти. Через їх віддаленість та малочисельність мешканців об'єднувати їх в більші громади, як це було в Польщі, недоцільно та вкрай важко. Саме через це специфікою адміністративно-територіальної реформи в Словацькій Республіці стало формування великої кількості малих громад» [8, с. 482]. Отже, варто зазначити, що адміністративно-територіальна реформа та реформа місцевого самоврядування в Словаччині характеризуються певною незавершеністю.

Реформування територіального устрою в Угорщині розпочалося в 1990 р., проводилося в декілька етапів і в цілому тривало майже 20 років. Стратегічною метою адміністративно-територіальної реформи в 90-ті роки стало набуття членства в Європейському Союзі. Загальним завданням перетворень була побудова відкритої й ефективної моделі публічного управління, здатної надавати якісні послуги, створення професійної, стабільної й нейтральної державної служби, формування чіт-

ких адміністративних процедур, що виконуються згідно з принципом верховенства права. Для вирішення цього завдання адміністративна реформа в Угорщині базувалася на таких основних принципах: наукова обґрунтованість; швидкість, ефективність та масштабність перетворень; «точне налагодження» нової адміністративної системи; послідовність та узгодженість [9, с. 56-58].

З прийняттям Закону «Про регіональний розвиток і просторове планування» 1996 р. та Резолюції Парламенту «Про концепцію регіонального розвитку в Угорщині» № 351998 р., тобто ще до вступу Угорщини до Європейського Союзу, були створені територіальні одиниці для потреб планування і статистики відповідно до наявної в ЄС «Номенклатури статистичних територіальних одиниць» (NUTS). Адміністративно-територіальний поділ виглядав так:

- NUTS I – 3 макрорегіони (неадміністративні одиниці);
- NUTS II – 7 регіонів (неадміністративні одиниці);
- NUTS III – 19 областей та столичне місто (адміністративні одиниці);
- NUTS IV – 168 мікрорегіонів (неадміністративні одиниці);
- NUTS V – 3144 муніципалітети (адміністративні одиниці).

Однак широкомасштабні зміни в системі адміністративно-територіального устрою та системі місцевого самоврядування розпочалися вже після вступу Угорщини до Європейського Союзу, в 2010 р. Сутність реформ полягала в розширенні повноважень державної влади на місцевому рівні та обмеженні діяльності місцевих і регіональних органів влади щодо здійснення їх основних функцій.

Головним принципом реформи (окрім збереження коштів) було те, що місцеве самоврядування повинно вирішувати лише місцеві питання та надавати послуги місцевого значення, а все інше повинно відбуватися лише під наглядом центральної влади. Водночас уряд запровадив нову адміністративну структуру *mezzo*-рівня (середній рівень), а саме інституцію районів, які стали адміністративними одиницями та покликані здійснювати представництво центрального управління (державної адміністрації) на локальному рівні [10]. Фактично, протягом 20 років реформування система державного територіального устрою змінювалася неодноразово. При цьому здійснювався перерозподіл повноважень між центральною та місцевою владою.

У країнах Вишеградської групи вертикаль державної виконавчої влади функціонує в контексті контрольної-координуючої та адміністративно-сервісної системи, що забезпечує здійснення єдиної державної політики і не суперечить місцевому самоврядуванню. Як правило, ця вертикаль реалізується на проміжному і низовому рівнях адміністративно-територіального поділу країн. Водночас

в Угорщині й Польщі така модель взаємовідносин функціонує і на рівні великих регіонів.

На переконання східно-європейських дослідників, більшість країн Центральної та Східної Європи, за винятком Польщі та меншою мірою Чеської Республіки, залишаються доволі централізованими. Принцип субсидіарності не повною мірою реалізується в практиці регіональної політики. Повноваження з надання адміністративних послуг мають передаватися на місця лише за умови надання місцевим органам влади достатніх ресурсів, а також наявності компетентних державних службовців, здатних виконувати нові завдання [11, с. 353-387].

Тенденція переходу від демократичної децентралізованої моделі місцевого самоврядування до адміністративної (деконцентрованої) є характерною і для країн Західної Європи. Хартія місцевого самоврядування є дороговказом у проведенні реформ місцевої влади.

Водночас певні соціально-економічні, географічні, демографічні особливості кожної європейської країни вимагають від урядів шукати свою модель організації влади на центральному та регіональному рівні. Важливо, що та чи інша система державного територіального устрою не може розглядатися як повністю завершена [12]. Те саме стосується і моделей розподілу повноважень між центральною державною владою та органами місцевого самоврядування. Зміни у політичному житті, постійна трансформація структури економіки (що є об'єктивним процесом в умовах глобалізації) зумовлюють потребу у перебудові системи регіонального управління у кожній країні. Досвід посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи є тому підтвердженням.

Висновки. Особливості трансформації політичних систем в державах Центральної та Східної Європи полягали в тому, що реформування державних інститутів відбувалось одночасно із перебудовою територіального устрою та інституціоналізацією місцевої демократії. Жодна із країн регіону не відмовилась від імплементації європейських стандартів самоврядування в національну правову систему. Однак ці стандарти варто розглядати в їх динамічному розвитку, в контексті еволютивного тлумачення та адаптації до мінливих тенденцій складного становлення демократичних політичних режимів у посткомуністичних державах, адже удосконалення моделей організації та функціонування місцевої влади не призвело до зміни стратегічного курсу розвитку «молодих демократій» в регіоні. Європейською Хартією місцевого самоврядування визначено стандарти демократичного управління територіальними спільнотами. Водночас визначені Хартією орієнтири розвитку місцевого самоврядування не варто розглядати як статичні критерії. Тенденції розвитку самоорганізації місцевих спільнот на європейському континенті свідчать, що в умовах глобалізаційних процесів місцева самоор-

ганізація населення має адаптуватись до постійних викликів як світової економіки, так і регіональних соціально-політичних і економічних особливостей розвитку. Варто зазначити, що реформування адміністративно-територіального устрою в державах Центральної та Східної Європи мало на меті оптимізувати систему надання адміністративних послуг, створити ефективну модель фінансової самодостатності територіальних спільнот. Водночас проблемами наближення влади до місцевої спільноти не вирішені у повному обсязі. Система місцевого самоврядування у країнах регіону залишається побудованою на централізованих засадах. Адміністративна децентралізація (деконцентрація) залишається основною тенденцією взаємовідносин у співвідношенні державної та місцевої влади. Отже, питання побудови ефективної моделі функціонування місцевого самоврядування в державах Центральної та Східної Європи не є вирішеним, а тому зазначена система потребує удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2018).
2. Васильчиков А.О. Самоуправления: сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений : В 3-х т. Санкт-Петербург : Типография Г. Мюллера, 1869. Т. 1. 424 с.
3. Лазаревский Н.И. Лекции по русскому государственному праву. Т. 2 Административное право. Ч. 1. Органы управления. Санкт-Петербург : Типография акционерного общества «Слово», 1908. 499 с.
4. Драго Р. Административная наука / пер. с фр. под ред. Б. Лазарева. Москва : Прогресс, 1982. 245 с.
5. Музиченко Г.В. Державна політика країн пострадянського простору в умовах глобалізаційних змін : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ при Президентові України, 2012. 406 с.
6. Бочаров С.В. Адміністративні реформи в Польщі як крок до інтеграції в Європейський Союз. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 4. С. 60–64.
7. Dobre A.M. The Dynamics of Europeanisation and regionalization: Regional reform in Romania. *Perspectives on European Politics and Society*. Vol. 10. 2009. Issue 2: The European Union's 2007 Enlargement. P. 181-194.
8. Бобрик О. Особливості адміністративно-територіальної реформи в Словацькій Республіці. *Гілея. Політичні науки*. Вип. 115. С. 479-485.
9. Андраш Б. Венгрия: поворот к социал-демократии. *Конституционное право: Восточноевропейское Обозрение*. 2002. № 4. С. 56-61.
10. Чиркін А.С. Запровадження адміністративно-територіальної реформи: досвід Угорщини. *Від громадянського суспільства – до правової держави. Збірник тез і доповідей*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2017. 370 с.
11. Profiroiu C. M., Profiroiu A. G., Szabo S. R. The Decentralization Process in Romania. In: Jose Manuel Ruano, Marius Profiroiu. (Eds.): *The Palgrave Handbook of Decentralisation in Europe*. Palgrave Macmillan. 2017. 512 p.

12. Nientied P., Racoviceanu S. Local government training capacity in Romania. An institutional perspective. *Habitat International*. 24. 2000. P. 433–442.

REFERENCES:

1. Yevropeyska hartiya miscevogo samovyraduvannya. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Vasilchikov, A.O. *Samoupravlenii: sravnitelnyy obzor russkikh i inostrannykh zemskikh i obschestvennykh uchrezhdeniy* : V 3-h t. Sankt-Peterburg : Tipografiya G. Myullera, 1869. T. 1. 424 p.
3. Lazarevskiy, N.I. *Lekcii po russkomu gosudarstvennomu pravu*. T. 2 *Administrativnoe pravo*. Ch. 1. *Organy upravleniya*. Sankt-Peterburg: Tipografiya akcionernogo obschestva «Slovo», 1908. 499 p.
4. Drago, R. *Administrativnaya nauka / per. s fr. pod red. B. Lazareva*. Moskva: Progress, 1982. 245 p.
5. Muzichenko, G.V. *Derzhavna politika kraïn post-radyanskogo prostoru v umovah globalizatsiynih zmin: monografiya*. Odesa : ORIDU NADU pri Prezidentovi Ukraïni, 2012. 406 s.
6. Bocharov, S.V. *Administrativni reformi v Polschi yak krok do integratsiyi v Yevropeyskiy Soyuz*. *Nauka. Religiya. Suspilstvo*. 2009. № 4. S. 60-64.

7. Dobre, A.M. The Dynamics of Europeanisation and regionalization: Regional reform in Romania. *Perspectives on European Politics and Society*. Vol. 10. 2009. Issue 2: The European Union's 2007 Enlargement. P. 181-194.

8. Bobrik, O. *Osoblivosti administrativno-teritorialnoi reformi v Slovackiy Respublici*. *Gileya. Politichni nauki*. Vip. 115. P. 479-485.
9. Andrash, B. *Vengriya: povorot k social-demokratii*. *Konstitucionnoe pravo: Vostochnoevropeyskoe Obozrenie*. 2002. № 4. P. 56-61.
10. Chirkin, A.S. *Zaprovadzhennya administrativno-teritorialnoi reformi: dosvid Ugorschini. Vid gromadyanskogo suspilstva – do pravovoi derzhavi*. *Zbirnik tez i dopovidey*. Harkiv: HNU imeni V. N. Karazina. 2017. 370 p.
11. Profiroiu, C.M., Profiroiu, A.G., Szabo, S.R. *The Decentralization Process in Romania*. In: Jose Manuel Ruano, Marius Profiroiu. (Eds.): *The Palgrave Handbook of Decentralisation in Europe*. Palgrave Macmillan. 2017. 512 p.
12. Nientied, P., Racoviceanu, S. Local government training capacity in Romania. An institutional perspective. *Habitat International*. 24. 2000. P. 33-442.

Development of local self-government in the Visegrad countries

Skryl Serhii Anatoliiovych

Candidate of Law Science, Docent,
Head of the Department
of Law Disciplines
of Kherson Institute of Economy and Law
Krymska str., 130, Kherson, Ukraine

Trends in the development of local self-government in post-communist countries of Central and Eastern Europe should be considered in conjunction with the formation of political institutions in these states. In addition, the functions of local authorities in the states of the region need to be analyzed in comparison with the peculiarities of the pan-European traditions of self-government. A normative benchmark for the functioning of local self-government in the European space should be recognized by the European Charter of Local Self-Government adopted in Strasbourg on October 15, 1985 under the auspices of the Congress of Local and Regional Authorities of Europe. The Charter defines the basic principles and mechanisms of action of self-governing bodies of power in the member states of the Council of Europe. The article analyzes the peculiarities of reforming the system of local self-government in the states of the Visegrad Group. The distribution of powers between the central government and the regional authorities is investigated in the context of the dualistic concept of self-government. It is emphasized on the close connection of state-administrative reforms with changes in the administrative-territorial structure in the post-communist states of Central and Eastern Europe. The results of reforms are compared with the trends of local self-government in Western European countries. In the countries of the Visegrad Group, the vertical of the state executive power functions in the context of the control-coordinating and administrative-service system, which ensures implementation of a unified state policy and does not contradict local self-government. As a rule, this vertical is implemented at the intermediate and grass-roots levels of administrative-territorial division of countries. At the same time, in Hungary and Poland, such a model of relationships also functions at the level of large regions. It is substantiated that most of the countries of Central and Eastern Europe, with the exception of Poland and, to some extent, of the Czech Republic, remain rather centralized. The principle of subsidiarity is not fully realized in the practice of regional policy.

Key words: political system, governmental authorities, local self-government, administrative and territorial system, decentralization.

Шедяков
Владимир Евгеньевич

Политическая самоорганизация как направление творческой активности народа

УДК 32.01:323.1
DOI <https://doi.org/>

Шедяков Владимир Евгеньевич
доктор социологических наук,
независимый исследователь

Предмет исследования – процесс политической самоорганизации в период парадигмальных трансформаций как направление и средство системного повышения и продуктивной направленности творческой активности народа. Целью написания статьи является рассмотрение возможностей и ограничений субъективных воздействий на социально-экономические процессы соответственно повышению уровня системного использования этого ресурса. Актуальность проблемы обусловлена ключевым значением повышения уровня творческой активности широких масс населения в развитии и про-социальной реализации своих способностей для подъёма качества общественной жизни. Методология проведения работы базируются на сочетании логического и исторического подходов в анализе социально-политических процессов как основы регулятивных воздействий. Нарастание значения субъектно-субъектных отношений требует дополнения объективно-ориентированного анализа для расширения и уточнения инструментария эффективного разноразноуровневого социально ответственного регулятивного воздействия. В частности, при осуществлении стратегического вмешательства в социально-политические процессы необходимо различать процессы волнообразные и поступательные-необратимые, закономерности общие и специфические. Условия, задачи, потенциал возможностей и угроз делают неизбежной дальнейшую трансформацию методологий и инструментариев обществоведения как ресурса не только изучения, но и конструктивного воздействия на происходящее. При этом взаиморезонируют социальная инженерия и общественная среда перемен. Атрактивность как ориентация на абстрактные ценности позволяет совмещать учения «о должном» и «о сущем», сопоставляя идеальные и материальные, виртуальные и реальные миры, обеспечивая кумулятивность вектора изменения представлений и реальности. Идеалы общественных справедливости, свободы и равенства преломляются сквозь представления каждого культурно-цивилизационного мира, сконцентрированные в его базовых ценностно-смысловых комплексах, роль которых возрастает во время форсированных межпарадигмальных изменений. Информационную базу исследования составляют нормативные акты, отечественные и зарубежные публикации, исследования по вопросам развития как самоорганизации, так и инструментария сознательного воздействия на социально-политические процессы. Проведен анализ подходов и возможностей / ограничений эффективного воздействия в социально-политические процессы на стратегическом уровне. Предложены пути повышения его продуктивности. Развитие и реализация творческого потенциала всё заметнее демонстрирует свои качества ядра общественного богатства. Вместе с тем, рост социокультурной ткани (в частности, и в форме социокультурного капитала) – необходимость системного характера народного и личного творчества исторического масштаба. Её закономерное развитие – естественное следствие самоорганизации и кооперирования при решении общих вопросов: с одной стороны, практико-хозяйственных, с другой – политического объединения. Причём та и другая создаются вокруг базовых ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров и, в свою очередь, формируют их дальнейшие изменения. Между тем, восприятие парадигмальности перемен у лидеров часто отстаёт от логики истории и требований народа. Самоорганизация народа в очередной раз стоит перед необходимостью инновационного формирования вокруг базовых ценностно-смысловых комплексов общества. Наперегупть особенно остро выглядят противоречия между интересами парадигмальной доминанты: олигархата и народовластия, физического труда и духовного творчества, торговцев и хозяйственников, в конце концов, – развития и срыва. Многие определяются как нравственными представлениями, так и способностями, в частности, их развёртыванием с повышением как профессиональной, так и общеметодологической грамотности. То есть история внесла в повестку дня вопросы и системы воспитания (общесоциально-го и элитного одновременно), и кадровой системы (отбора и продвижения).

Ключевые слова: народный суверенитет, народовластие, прямая демократия, референдум, электронная демократия, политические институты, элита, представительство, воспитание.

*А осознанность народом своего бытия есть,
может быть, самая большая сила, которая движет жизнь.
В.И. Вернадский*

Введение. Способность народа к политической самоорганизации имеет свойство становиться неременным условием качественной реализации прочих направлений его творческой активности. Соответственно, закрепление культуры и развитие механизмов реализации народ-

ного суверенитета относятся к числу приоритетов структурирования общественной организации. Ответы на вопросы «При каких условиях власть представляет народ?», «Каковы оптимальные формы и приемлемый уровень представительства народа во власти?», «Чью волю, интересы

и мнения на самом деле воплощают «народные избранники»?» заведомо пристально рассматриваются практиками и теоретиками различных политических сил и в самые разные эпохи. Все народные бунты и революции так или иначе проявляли своё отношение к ним, все законоучители и основатели / переустроители государств формулировали свои подходы.

Методологическими основаниями исследования являются практические и теоретические поиски Ликурга и Сократа, Аристокла (Платона), Аристотеля, Цицерона, Т. Кампанеллы, Дж. Савонаролы, М. Бакунина, П. Лаврова, К. Маркса, Г. Бабёфа, А. Чаянова, а также Н. Автономовой, Л. Альтюссера, Г. Аммона, Р. Арона, И. Афанасьева, В. Ачкасова, Ю. Батурина, П. Блау, А. Бузгалина, Ф. Бурлацкого, А. Бутенко, М. Вебера, О. Гаман-Голутвиной, Р. Даля, Р. Дебре, А. Дуки, В. Ефимова, А. Зиновьева, В. Иноземцева, Л. Ионина, М. Калашникова, С. Караганова, С. Кара-Мурзы, А. Колганова, Н. Конрада, И. Кравченко, М. Крозье, С. Кургиняна, Е. Кушнарёва, Г. Лассуэлла, В. Ледяева, П. Лоренса, Дж. Лоша, Б. Межуева, А. Миграняна, С. Московичи, В. Мшвениерадзе, Н. Нарочницкой, Е. Осиповой, А. Панарина, Т. Парсонса, К. Петрова, В. Пугачёва, Н. Пулантзаса, В. Пякина, Б. Рассела, Б. Рейвена, Е. Режабека, В. Сагатовского, Е. Спицына, Н. Старикова, В. Толстых, Дж. Френча, Ж. Фреско, Ж. Фрэнда, Э. Фромма, А. Фурсова, Ю. Хабермаса, М. Хазина, А. Харина, С. Хелемендика, Ж. Эллюля и некоторых других. Идеалы народовластия воспевали, отстаивая свободу слова и право на информацию, А. Барбюс, М. Горький, Ф.Г. Лорка, П. Неруда, Р. Роллан, Л. Фейхтвангер, Ю. Фучик, Э. Хемингуэй и многие иные авторы.

Результаты. Итак, развитие и реализация творческого потенциала всё заметнее демонстрирует свои качества ядра общественного богатства [3; 4; 10; 13]. Вместе с тем, рост социокультурной ткани (в частности, и в форме социокультурного капитала) – необходимость системного характера народного и личного творчества исторического масштаба. Её закономерное развитие – естественное следствие самоорганизации и кооперирования при решении общих вопросов: с одной стороны, практико-хозяйственных, с другой, – политического объединения (*res publicae* [лат.] – «вещь публичная», «вещь политическая», с политическим подтекстом – «общее дело»). Причём та и другая создаются вокруг базовых ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров и, в свою очередь, формируют их дальнейшие изменения. При осуществлении стратегического вмешательства в социально-политические процессы необходимо различать процессы волнообразные и поступательно-необратимые, закономерности общие и специфические. Условия, задачи, потенциал возможностей и угроз

делают неизбежной дальнейшую трансформацию методологий и инструментариев обществоведения как ресурса не только изучения, но и конструктивного воздействия на происходящее. При этом взаиморезонируют социальная инженерия и общественная среда перемен. Аттрактивность как ориентация на абстрактные ценности позволяет совмещать учения «о должном» и «о сущем», сопоставляя идеальные и материальные, виртуальные и реальные миры, обеспечивая кумулятивность вектора изменения представлений и реальности. Идеалы общественных справедливости, свободы и равенства преломляются сквозь представления каждого культурно-цивилизационного мира, сконцентрированные в его базовых ценностно-смысловых комплексах, роль которых возрастает во время форсированных межпарадигмальных изменений.

Человечество переживает бифуркационную пороговость своего существования и ищет оптимальные пути в будущее; развитие является совершенно необходимым компонентом общественной безопасности. В этот период особенно ощутимо качество баланса между жизнью народа и лидеров, соотношением институтов и личностей [2; 6; 8; 11; 12; 14]. Эффективным становится нахождение своих моделей обеспечения баланса роли институтов и личностей, объективного и субъективного факторов прогресса. И само понятие развития нуждается в обновлении: кроме стабильного и сбалансированного экономического роста, оно должно ориентироваться на такие этические ценности, как солидарность, свобода выбора, терпимость. Впрочем, оппозиция общественно важных инноваций и традиций может носить формальный характер, проявляя свою продуктивность для сохранения, воспроизводства и развития культурно-цивилизационных миров. Так, формообразование и переформатирование традиций – условие их перехода в новые условия, адаптации к изменившейся среде. Органичность инноваций зиждется на укоренённости в традициях. При опоре на базовые ценностно-смысловые комплексы своего культурно-цивилизационного мира реформа становится жизненным принципом, вовсе не отвергающим исторический опыт и жизненный уклад. Преданность будущему не отрицает завоеваний прошлого.

Причём уже ближайшие годы могут стать критичными, решающими в определении архитектуры и вектора трансформаций ойкумены, когда в обострившейся стратегической конкуренции культурно-цивилизационных миров определится «удельный вес» и «место» каждого из них, уровень и образ жизни людей в нём. Между тем, «политиканство» лидеров отнюдь не всегда дотягивает до нравственности народа, формируемых им представлений о должном (прежде всего,

в аспектах общественной справедливости, равенства и свободы). Представления же о справедливости, имеющие специфические психо-ментальные основания и особенные воплощения в разных культурно-цивилизационных мирах, сливаются с тиражируемыми СМИ стандартами жизни и навязываемыми поведенческими и потребительскими стереотипами, формируя качество социальной материи и общественных отношений. При этом признаки контрмодерна в общественной и личной жизни, соскальзывание в сценарии которого дополнительно провоцируется незавершённостью Высокого Модерна и неорганичностью преобразований, обнаруживают риски постсовременной неоархаики. Так, призвание людей – в самовоплощении: биологическом, по-звериному (в потомстве), социальном (в общественных формах), божественном (в создании идей и смыслов). Соответственно осуществляются процессы репродуцирования и продуцирования. Между тем, создание и распространение ценностных характеристик бытия непосредственно связано с полноценностью мышления, развёртыванием его всеобщих форм, реализацией в социокультурной жизни пластов идеального. Причём если утилитарно-прагматические ценности производны от способа производства непосредственно либо через структуры потребностей, то абсолютные ценности влияют на воспроизводство условий жизни и культуры как первичные.

Одним из важнейших измерений прогресса человечества становится мера общественной востребованности реализации глубоко индивидуальной комбинации сущностных сил каждого, соотношение внешнего принуждения и внутреннего побуждения конкретных форм их проявления. Развитие Интернета, социальных коммуникаций предоставляет новые средства для волеизъявления народа (в частности, путём электронной демократии). Для развития и реализации творческих сил отношение к инакомыслию приобретает значение не только показателя перемен, но и системообразующего общественного фактора. При нарастающей постглобальности с имманентным для неё децентризмом ни одна система ценностей не может рассматриваться как единственно возможная для человечества. Соответственно, неприемлемы попытки навязывания стандартов одной из социокультурных целостностей другим. Отставание своей самобытности – условие не только успеха, но и просто выживания. Напротив, формирование социально-политической культуры инфантилизма и иждивенчества, ожидания «манной небесной» ведёт к угодничеству перед сильными в данный момент и предательству коренных интересов народа. Вообще социально-политический регресс – индивидуальная редукция до звериных инстинктов и общественная атомизация – стимулируются средой «сумеречного сознания», ориен-

тирующей на потребительство и накопительство, отвергающей сущностные силы человека в пользу фетишизации вещей и капитала. И, если у старших поколений есть серьёзная «прививка» от манипулирования и привычка к критичному отношению к происходящему, то молодые поколения входили в жизнь под тотальным навязыванием вирусов внешних штампов и без информационно-критичных «прививок» (как и многих других), что кардинально ослабило их «иммунные системы восприятия». СССР готовил всех граждан к напряжённому труду: в команде и с индивидуальной ответственностью, на преодоление мировых горизонтов и глобальных достижений – и участием каждого в управлении/самоуправлении (по известному примеру, вплоть до гражданственности всякой кухарки). Для этого, начиная с дошкольного и включительно школьный и послешкольный периоды воспитания, вырабатывали не только привычку к самобытному творчеству, критичность мышления, но и обучали методологии освоения и применения на практике знаний, интегрируя образование и профессионально-трудовое обучение. Между тем, в основе выбора лежит приоритет эгоистических или же более широких общественных интересов. Общественные же функции, роли манипулятора и манипулируемого и взаимодополняемы, и противопоставлены реализации творческих интенций человека, просоциальному раскрытию его сущностных сил. Отсюда следует и критичность опасности, происходящей от подхода «сделайте так, чтобы мне было хорошо», готовности к сдаче своих прав, свобод, суверенитета вовне ради покоя и комфорта. При этом если наличие биологических (физических и психологических, эмоциональных и интеллектуальных) различий это очевидно, то социально-политическое неравенство – это мощный фактор подрыва общественного согласия. Восприятие происходящего как стимулирующего социально-политическое неравенство может стать серьёзной и экономической (препятствуя циклам воспроизводства), и политической проблемой. И в настоящий момент особенно большое значение имеют отношения творчества как прямого, универсального, доступного и потому демократического и свободного пути развития, которое преодолевает элитарное, социально и политически разделённое положение социального потенциала в пределах отчуждения. При этом творчество совпадает с трудом только в их сущностном бытии, отличаясь на конкретном уровне. Творчество связано с процессами взаиморазвития личностей, а не преклонением перед новизной как таковой, и интегрирует разнообразные проявления жизни. Если в труде как таковом социальное отношение складывается и реализуется наряду с деятельностью, то в творчестве социальное отношение – суть деятельности. Поэтому как отчуждённый труд с неизбежностью порождает «человека

экономического», так свободное самодеятельное творчество массовидно воспроизводит «человека творческого», радикально изменяя типы общественного поведения и механизмы его детерминирования, усиливая специфическое для каждого культурно-цивилизационного мира соотношение факторов общественных отношений и повышая требования к свободе и ответственности каждого на основании освоения путей сотрудничества, народных традиций, исторического опыта и социального наследия. И совсем не сконструированные формальные конструкты, а именно качество жизни и возможности творчества, определяют прогресс страны; новые горизонты открываются тем государствам, где общественный строй максимально способствует развитию и реализации творческого потенциала граждан. Само содержание общественной жизни всё больше задается не «руководящей элитой», а повседневными контактами личностей между собой. Однако расширение субъектности творчества исторического масштаба (прежде всего, в труде и управлении) делает неотложными задачи как политического, социокультурного, психологического обеспечения поля для этого, так и обучения участию в нём, воспитанию гражданской ответственности.

Как показывает анализ исторического опыта и его сравнение с формированием черт постсовременности, обещанная либеральным капитализмом эмансипация личности оборачивается высвобождением животных инстинктов с утратой наиболее ценного – высокого созидательного порыва модерна (связанного с протестантской этикой, верностью долгу, напряжённым трудом и т.п.). Постмодерн же как модель переходного движения к новой парадигме жизнедеятельности содержит в мириадах развилки повседневных решений противоборство стратегий будущего, где активно состязаются векторы надгосударственные и государственно-ориентированные. Диапазон исторического Выбора в это время крайне широк – от нового модерна вплоть до срыва в контрмодерн. Соответственно, рождается комплекс проблем по обеспечению взаимодействия в условиях «стабильной нестабильности», когда может «проснуться», открыв решающее направление развития и как внутреннего, так и внешнего воздействия любая почка «ризомы». Социально-политический регресс – индивидуальная редукция до звериных инстинктов и общественная атомизация – стимулируются средой, ориентирующей на потребительство и накопительство, отвергающей сущностные силы человека в пользу фетишизации вещей и капитала. Соответственно, аккумуляция / социализация может программировать две альтернативные стратегии: борьбы либо за свою цивилизацию, либо за себя (часто – с присоединением к ценностям успешной в данный период истории).

Таким образом, самоорганизация народа в очередной раз стоит перед необходимостью инновационного формообразования вокруг базовых ценностно-смысловых комплексов общества. Многоуровневое кооперирование при решении общего дела народа становится мощнейшим фактором трансформаций [1; 5; 9]. На перепутье особенно остро выглядят противоречия между интересами представителей доминант: олигархата и народовластия, физического труда и духовного творчества, торговцев и хозяйственников, в конце концов, – развития и срыва. Многие определяются как нравственными представлениями, так и способностями, в частности – их развёртыванием с повышением как профессиональной, так и общеметодологической грамотности. То есть история акцентировала вопросы систем воспитания (общесоциального и элитного одновременно) и кадровой политики (отбора и продвижения). Напротив, формирование социально-политической культуры инфантилизма и иждивенчества, ожидания «манны небесной» ведёт к угодничеству перед сильными в данный момент и предательству коренных интересов народа. Вообще социально-политический регресс – индивидуальная редукция до звериных инстинктов и общественная атомизация – стимулируются средой «сумеречного сознания», ориентирующей на потребительство и накопительство, отвергающей сущностные силы человека в пользу фетишизации вещей и капитала. Между тем, в основе выбора – приоритет эгоистических или же более широких общественных интересов. Общественные же функции, роли манипулятора и манипулируемого и взаимодополняемы, и противонаправлены реализации творческих интенций человека, просоциальному раскрытию его сущностных сил. Отсюда следует и критичность опасности, происходящей от подхода «сделайте так, чтобы мне было хорошо», готовности к сдаче своих прав, свобод, суверенитета вонне ради покоя и комфорта/стяжательства и накопления.

Между тем, на президентских выборах 2019 года протестным голосованием народ в очередной раз выразил массовое кардинальное несогласие как с курсом элиты, так и с её качеством. Стало очевидным: натасканные извне и дорвавшиеся до власти вляпались в историю, вместо того, чтобы войти в Историю. В частности, проявились последствия и ликвидации как элиты, так и кадровой системы, а также тотального захвата информационного пространства как важнейших шагов по обеспечению международного рейдерства в отношении ресурсов (включая сырьё, технологии, человеческий потенциал и т.д.), оставшихся от СССР. Причём сам постсовременный продуктивный капитал формируется вокруг творческих возможностей и интеллектуального потенциала человека, их организации и использования. Перенос на уровень автоматов мускульных

и энергетических функций повышает ценность собственно творческого потенциала человека. Освоение народами горизонтов развития – отнюдь не функция соответствия формальным штампам решений и занесённым информационными вирусами прокрустовым ломам стандартов, а результат повышения качества жизни и возможностей творчества населения. Место общественной предрасположенности к отчуждённому канону и индивидуального порыва к творчеству заняла общественная потребность в творчестве, дополняемая порой индивидуальной склонностью к бегству от сложностей свободы. Новые возможности развития открываются тем государствам, чьё общественное устройство максимально способствует реализации творческого потенциала каждого, где Сверхпроект может консолидировать, структурировать и мобилизовать на решение созидательных задач. При этом государство обязано обеспечить максимально высокие социальные стандарты жизни и условия творчества (в частности, за счёт организации решения вместе с территориальными общинами рутинно-материальных, бытовых вопросов), предотвращения растрачивания способностей в бессмысленных гонках потребительства/стяжательства. Вместе с тем, рост бережного отношения к разномыслию как неперемennomу атрибуту творческого поиска становится важным следствием дальнейшего расширения корзины прав и свобод личности.

Одновременно, эпоха создаёт условия расширения диапазона ресурсных баз и изменения методологии использования стратегий, которые ориентированы не столько на участие в изнурительной конкуренции, сколько на взаимодействие в потоке событий, где каждый не имеет полноты информации и зависит от действий других акторов-контрагентов. Выигрыш – за «организатором», который вмешивается и определяющим образом влияет на процессы, отношения, поведение людей. Поэтому гибкость, пластичность – необходимость обеспечения успешной общественной миссии в быстро трансформирующихся условиях социальной эклектики. Соответственно, мастерство сценарного планирования в организации управленческих композиций интеграции должно обеспечить и оптимизацию использования имеющейся ресурсной базы, и подстраховки (замещения) недоброчкачественных элементов, а также тех, что выйдут из строя. При создании стратегий воздействий важно понимать, что трансформация смыслов может строиться по принципу сконцентрированных или рассеянных, эволюционных или революционных изменений, системных или фрагментарных, целенаправленных или хаотично-случайных, длительных или краткосрочных, содержательных или формальных, доверительных или манипулятивных. Использование же разнонаправленных сил и социетальных возможностей может предусма-

тривать ориентацию на гибкое сочетание ресурсов социальной действительности и механизмов мягкой и жёсткой власти в рамках «smart power» (разумной власти). При сложноорганизованной общественной среде метод принятия и осуществления решений входит в существо трансформирования, как управление растворяется в самоуправлении, а элита – в народе. Однако это, в свою очередь, предполагает постоянные усилия по повышению методологической, концептуальной грамотности населения. Так, высвобождение созидательного потенциала (а не звериных инстинктов) требует осознанности своей жизнедеятельности и рефлексивности мышления. По словам Н.Г. Чернышевского, «без приобретения привычки к самобытному участию в гражданских делах, без приобретения чувства гражданина ребёнок мужского пола, вырастая, делается существом мужского пола средних, а потом пожилых лет, но мужчиной он не становится, или, по крайней мере, не становится мужчиной благородного характера» [7, с. 263]. Процессы социализации и индивидуализации переходят друг в друга, формируя политическую культуру общества и повестку дня обеспечения народовластия.

Выводы. Таким образом, развитие и реализация творческого потенциала всё заметнее демонстрирует свои качества ядра общественного богатства. Вместе с тем, рост социокультурной материи (в частности, и в форме социокультурного капитала) – необходимость системного характера народного и личного творчества исторического масштаба. Её закономерное развитие – естественное следствие самоорганизации и кооперирования при решении общих вопросов: с одной стороны, практико-хозяйственных, с другой – политического объединения. Та и другая создаются вокруг базовых ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров и, в свою очередь, формируют их дальнейшие изменения. Между тем, восприятие парадигмальности перемен у лидеров часто отстаёт от логики истории и требований народа. На перепутье особенно остро выглядят противоречия между интересами представителей доминант: олигархата и народовластия, физического труда и духовного творчества, торговцев и хозяйственников, в конце концов – развития и срыва. Многое определяется как нравственными представлениями, так и развёртыванием способностей с повышением профессиональной и общеметодологической грамотности. То есть история внесла в повестку дня вопросы систем и воспитания (общесоциального и элитного одновременно), и кадровой (отбора и продвижения).

Осуществление дальнейших научных исследований в этой сфере требует, на наш взгляд, приоритетного анализа условий адекватности внешнего контура политического творчества условиям и требованиям эпохи.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бутенко А.П. Власть народа посредством самого народа. Москва : Мысль, 1988. 203 с.
2. Ворона В., Буров И., Грищенко К. Народ и власть: конфликт интересов. *Общество и экономика*. 2002. № 12. С. 117-124.
3. Жизнь как творчество / В.И. Шинкарук, Л.В. Сохань, Н.А. Шульга [и др.]. Київ : Наук. думка, 1985. 302 с.
4. Кушнарёв Е.П. Выборы и вилы. Київ : Довіра, 2007. 272 с.
5. Острецов И.Н. Введение в философию ненасильственного развития. Москва : Великий Град, 2013. 320 с.
6. Панарин А.С. Народ без элиты: между отчаянием и надеждой. *Наш современник*. 2001. № 11. С. 205-219.
7. Чернышевский Н.Г. Литературная критика. Собр. соч. : в 5 т. Т. 3. Москва : Правда ; Огонёк, 1974. 616 с.
8. Шедяков В.Е. Демократичні інститути в контексті завдань збереження та розвитку самобутніх народних цінностей. *Вісник Одеського національного ун-ту*. 2012. Т. 17. Вип. 2 (16). *Соціологія і політичні науки*. С. 26-34.
9. Шедяков В.Е. Самоуправление и народо-властие: хозяйственные механизмы возрождения. *Экономика, общество, рынок: научные записки* / Под ред. Сердюка А.Д., Васильевой И.Н., Шедякова В.Е. и др. Харьков : Изд-во ХИУ, 1998. Вып. 4. С. 123-155.
10. Шедяков В.Е. Удосконалення суспільних відносин і розвиток творчої активності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 19. С. 136-141.
11. Шедяков В.Е. Ценностные корреляты элиты и среднего класса: к вопросу о субъектности модернизационных процессов в регионах. *Регионы в современном мире – 2014* : матер. Междунар. научно-практ. конф. Пермь, 2014. С. 26-29.
12. Шедяков В.Е. Еліта та проведення нової модернізації. *Політологічний вісник*. 2011. Вип. 53. С. 78-89.
13. Shedyakov V.E. Creativity as a crucial resource of development. Challenges and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries: comparative analysis / Editorial Board: I.Rejmak, M.Palinchak;University in Wloclawek. Riga: Baltija Publishing, 2019. P. 305–318.
14. Shedyakov V.E. Socio-political institutions as a factor of economic modernization. The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: Proceed. of II Intern. Scient. Conf. Lisbon, 2018. Part I. P. 61-64.

REFERENCES:

1. Butenko, A.P. Vlast' naroda posredstvom samogo naroda. [The power of the people through the people themselves]. Moscow : Mysl', 1988. 203 s. [in Russian].
2. Vorona, V., Burov, I., Grishchenko, K. (2002). Narod i vlast': konflikt interesov. [People and power: a

conflict of interest]. *Obshchestvo i ekonomika*. No. 12. S. 117-124. [in Russian].

3. Zhizn' kak tvorchestvo [Life as creativity] / Shinkaruk, V.I., Sokhan', L.V., Shul'ga, N.A. [i dr.] (1985). Kiev : Nauk. dumka, 302 s. [in Russian].
4. Zagorodniy, O.P. (1983). Tvorchestvo mass i ego stimulirovanie. [Creativity of the masses and its stimulation]. Kiev : Politizdat Ukrainy. 128 s. [in Russian].
5. Ostretsov, I.N. (2013). Vvedenie v filosofiyu nenasil'stvennogo razvitiya. [Introduction to the philosophy of nonviolent development]. Moscow : Velikiy Grad. 320 p. [in Russian].
6. Panarin, A.S. (2001). Narod bez elity: mezhdou otchayaniem i nadezhdoj. [People without elite: between despair and hope]. *Nash sovremennik*. N 11. P. 205-219. [in Russian].
7. Chernyshevskii, N.G. (1974). Literaturnaya kritika. [Literary criticism]. *Sobr. soch.: v 5 t. T. 3. M.: Pravda, Ogonek*. 616 p. [in Russian].
8. Shedyakov, V.E. (2012). Demokratichni instytuty v konteksti zavdanj zberezhennja ta rozvytku samobutnikh narodnykh cinnostej. [Democratic institutions in the context of the tasks of preserving and developing of original national values]. *Visnyk Odesjokogho nacionaljnogho un-tu*. T. 17. Vyp. 2 (16). *Sociologhija i politychni nauky*. P. 26-34. [in Ukrainian].
9. Shedyakov, V.E. (1998). Samoupravlenie i narodovlastie: khozyaystvennye mekhanizmy vozrozhdeniya. [Self-government and democracy: economic mechanisms of revival]. *Ekonomika, obshchestvo, rynek: nauchnye zapiski* / Pod red. Serdyuka, A.D., Vasil'evoy, I.N., Shedyakova, V.E. i dr. Khar'kov: Izd-vo KhIU. Vyp. 4. P. 123-155. [in Russian].
10. Shedyakov, V.E. (2017). Udoskonalennya suspil'nyh vidnosyn i rozvitok tvorchoi aktyvnosti. [Improving social relations and the development of creative activity]. *Aktualjni problemy filosofiji ta sociologhiji*. Vyp. 19. S. 136-141. [in Ukrainian].
11. Shedyakov, V.E. (2014). Stennostnye korrelyaty elity i srednego klassa: k voprosu o sub'ektnosti modernizatsionnykh protsessov v regionakh. [Value Correlates of the Elite and the Middle Class: On the Question of the Subjectivity of Modernization Processes in the Regions]. *Regiony v sovremennom mire – 2014: Mater. Mezhdunar. nauchno-prakt. konf. Perm', S. 26-29*. [in Russian].
12. Shedyakov, V.E. (2011). Elita ta provedennja novoji modernizaciji. [Elite and realization of a new modernization]. *Politologhichnyj visnyk*. Vyp. 53. S. 78-89. [in Ukrainian].
13. Shedyakov, V.E. (2019). Creativity as a crucial resource of development. Challenges and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries: comparative analysis / Editorial Board: Rejmak, I., Palinchak, Moscow ;University in Wloclawek. Riga : Baltija Publishing, P. 305-318.
14. Shedyakov, V.E. (2018). Socio-political institutions as a factor of economic modernization. The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: Proceed. of II Intern. Scient. Conf. Lisbon. Part I. P. 61-64.'

Political self-organization as a direction of creative activity of the people

Shediakov Volodymyr Yevheniiiovych

Dr. Sc. (Sociology), free-lance

The subject of the research is the process of political self-organization in the period of paradigmatic transformations as a direction and means of systemic increase and productive orientation of the creative activity of the people. The purpose of writing this article is to examine the possibilities and limitations of subjective influences on socio-economic processes, respectively, by increasing the level of systemic use of this resource. The urgency of the problem is due to the key importance of raising the level of creative activity of the broad masses of the population in the development and pro-social realization of their abilities to raise the quality of social life. The methodology of the work is based on a combination of logical and historical approaches in the analysis of socio-political processes as the basis of regulatory influences. The increase in the value of subject-subject relations requires the addition of objective-oriented analysis to expand and clarify the tools of effective multi-level socially responsible regulatory impact. In particular, in the implementation of strategic intervention in the socio-political processes, it is necessary to distinguish between the processes of undulating and progressive-irreversible, the general and specific patterns. Conditions, tasks, potential opportunities and threats make inevitable the further transformation of methodologies and tools of social science as a resource not only for learning, but also for a constructive impact on what is happening. At the same time, social engineering and the social environment of change mutually resonate. The attractiveness as a focus on abstract values makes it possible to combine the teachings "on the due" and "on the existing," comparing ideal and material, virtual and real worlds, ensuring the cumulateness of the vector of change of ideas and reality. The ideals of social justice, freedom and equality are refracted through the ideas of each cultural and civilizational world, concentrated in its basic value-semantic complexes, whose role increases during forced interparadigmatic changes. The information base of the research consists of normative acts, domestic and foreign publications, studies on the development of both self-organization and tools of conscious influence on social and political processes. Results of work - analysis of the approaches and possibilities / limitations of effective influence in the socio-political processes at the strategic level. Proposed ways to increase its productivity. Conclusions: the development and realization of creative potential more and more clearly demonstrates its qualities as the core of social wealth. At the same time, the growth of the sociocultural fabric (in particular, in the form of sociocultural capital) is a necessity for the systemic nature of folk and personal creativity on a historical scale. Its natural development is a natural consequence of self-organization and cooperation in solving common issues: on the one hand, practical business, on the other, political unification. Moreover, both of them are created around the basic value-semantic complexes of the cultural and civilizational worlds and, in turn, form their further changes. Meanwhile, the perception of the paradigm of change among leaders often lags behind the logic of history and the demands of the people. The self-organization of the people once again faces the need for innovative shaping around the basic value-semantic complexes of society. At the crossroads, the contradictions between the interests of the representatives of dominants: oligarchy and democracy, physical labour and spiritual creativity, traders and business executives, in the end, development and disruption, look especially acute. Much is determined by both moral ideas and abilities, in particular, their deployment with an increase in both professional and general methodological literacy. It is history has brought to the agenda issues and educational systems (general social and elite at the same time) and personnel (selection and promotion).

Key words: people's sovereignty, democracy, direct democracy, referendum, e-democracy, political institutions, elite, representation, education.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Милов
И. С.

Технологии формирования персональных ареалов обусловленного интереса: политический аспект

УДК 32.019.51
DOI <https://doi.org/>

Милов И. С.
аспирант кафедры политологии
факультета международных отношений,
политологии и социологии
Одесского национального университета
имени И.И. Мечникова,
Французский бул., 24/26,
Одесса, Украина

В условиях развития современной технологической сферы возрастает интерес к осмыслению диджитал и виртуальных механизмов общественного политического участия. Одним из наиболее актуальных в этом отношении вопросов является проблема механизмов фильтрации и сортировки информации в рамках инновационного виртуального коммуникативного медиаполя. Поскольку информационная среда представляет собой доминирующий фактор, влияющий на индивидуальное политическое участие, мы выделяем две наиболее влиятельные компании, управляющие фильтрацией и агрегацией большей части этого пространства, – Google и Facebook. Абсолютное большинство человеческой популяции использует их сервисы и услуги, попадая в поле влияния их инструментов и технологий. Эти компании владеют базами данных, в которых хранится информация о всей нашей деятельности, перемещениях, интересах, активности и поведении. На коммерческой основе они предлагают любому желающему инструменты продвижения и популяризации своих идей и целей посредством выделения среди пользователей наиболее восприимчивых к данной информации, на основе ранее собранных вышеупомянутых данных. В данной статье проанализирован ряд алгоритмов сбора информации в пространстве Google и Facebook, а именно инструменты ее фильтрации и создаваемые в результате ее перераспределения пространства обусловленного интереса. Автор предпринял попытку осмыслить влияние таких пространств на политическое участие и политическую риторику общества, а также изучить стратегии социальной мобилизации и иммобилизации при помощи данных технологий. Проанализированы основные взгляды и подходы исследователей к интересующей нас проблеме с целью определения методологических основ для прогнозирования эффектов развития таких технологий. В контексте обозначенных перспектив рассмотрены некоторые элементы украинского политического опыта использования технологий и алгоритмов повышения медийности, ее удельного веса в реализации политической воли. Определяя актуальность данной проблемы в политическом процессе Украины, автор акцентирует внимание на одном из ее сегментов, в частности обеспечении своей медийной безопасности, которая требует от власти и общества необходимости выработки стратегии в поиске решения серьезных стратегических вызовов.

Ключевые слова: технологии формирования общественного мнения, ареалы обусловленного интереса, эхо-камеры, Google, Facebook.

Введение. Несмотря на широкую доступность информации по теме технологий маркетинга и их трансферу в медийную повседневность, мы наблюдаем очень ограниченное количество данных об алгоритмах, ведущих к формированию персональных ареалов обусловленных пользовательских интересов, которым посвящена эта статья. Исследуя процедуры сбора пользовательской информации и формирования BigData, мы наблюдаем ряд характерных процессов, что позволяет поставить вопросы об их содержании и технологических особенностях их реализации; рассмотреть накладываемые ими эффекты и проблемы этики подобного влияния. В этой статье мы исследуем доминирующие принципы алгоритмических систем ряда онлайн-платформ, которые представляют собой агрегаторы метаданных, которые их не только аккумулируют, но и управляют их передвижением, контролируют доступность и через это оказывают существенное влияние на общественное мнение.

Динамичность сферы онлайн становится реальностью нашей повседневности и все больше отражается в наших мыслях, действиях и формируемых ими привычках как один из доминирующих факторов формирования качеств личности. Следовательно, возможно предполагать, что растущая актуальность диджитал в выражении продуцируемых ею медиа-привычек повышает влияние этих самых технологий на характеристики качеств личности пользователей и в широком смысле оказывает определенное воздействие на общество в целом.

Результаты исследования. Такие платформы, как Facebook и Google, обуславливают огромное влияние на то, как мы видим мир: приблизительно 2,5 миллиарда пользователей Facebook в месяц [2] и более 100 миллиардов поисковых запросов в Google [7] в месяц соответственно. Обе эти компании имеют возможность точнее определить, каково наше поведение и интересы в пространстве Интернет, нежели мы сами. Автор

предпринял попытку осмыслить влияние этих компаний и формируемых ими пространств на политическое участие общества, проанализировать основные взгляды и подходы исследователей по интересующей нас проблеме с целью определения методологических основ для прогнозирования эффектов развития таких технологий.

Собираемые указанными технологиями данные представляют собой фотографии, которыми обмениваются пользователи или сообщества пользователей, ссылки на любимые страницы, время посещения, сведения об активности в течение дня, историю местоположений и многое другое [16]. Система накапливает в себе данные об использовании собственных услуг. Алгоритмы Facebook и Google будут на основе ваших кликов, лайков, времени просмотров конкретных «постов» предоставлять вам еще больше информации, с которой, по их мнению, вы согласны, которую они оценивают как близкую вам по интересам [4]. Каждый компонент излагаемой информации тщательно обрабатывается и формирует систему, в которой Google точно знает, что и кому предложить, чтобы это было принято как интересное. Таким образом, социальные сети становятся инструментом, который активно используются в продвижении, в частности в период политических выборов. Как следствие, политические партии придают большое значение тому, чтобы быть представленными в Интернете и войти в медийный контакт с избирателями.

В подобном ключе небезынтересно рассмотреть в качестве примера избирательный электоральный цикл президентских и парламентских выборов в Украине 2019-го года, где Facebook и Instagram стали одними из основных площадок политической борьбы. Персональные страницы новоизбранного президента на этих платформах теперь являются основным инструментом прямого общения В. Зеленского с избирателями. Суммарное количество подписчиков превышает 8 миллионов человек, а количество упоминаний о нем и его партии – 116,5 миллионов, при том, что такие же показатели – у его основного оппонента П. Порошенко и партии «Блок Петра Порошенко/Европейская солидарность»: 2,4 миллиона подписчиков и 27,13 миллионов упоминаний, что с учетом разницы в периоде формирования этих данных является разрывом в показателях медийности в десятки раз.

Как утверждает Н. Хайфилд, «повседневная политика» является общей чертой наших ежедневных онлайн-дел, так как люди обмениваются мнениями, обсуждают их на различных онлайн-платформах. У каждого есть возможность «публиковать свои мысли и медиаконтент без обширной технической грамотности или квалификации; с приходом публичного авторства возник большой вопрос о том, будет ли способность любительских голосов транслировать себя широкой аудитории

в Интернете, представлять угрозу или даже активно заменит традиционную журналистику» [6]. Кейсы ютуб-каналов «ВДудь», «А поговорить» однозначно подтверждают это [15]. Звезды YouTube, Instagram обладают иногда большими показателями медийности, нежели представители их цехов на телевидении и, тем более, в периодике. Однако в качестве стратегии предоставление организациям и частным лицам возможности размещать и искать информацию дает онлайн-платформам инструмент, который они могут использовать для сохранения контроля [10].

Собирая данные о нас как о своих пользователях, Facebook и Google обрабатывают нас как количественно выраженных «я» и влияют на выбор, который мы делаем [14]. Существует устойчивая невидимость интеллекта социальных сетей. Как отмечает Т. Бачер, в Facebook нет централизованного инспектора, который бы контролировал поведение каждого. Тем не менее, существует невидимое управление движениями своих пользователей. Например, Facebook определяет элементы, такие как обновления статуса, которые отображаются в вашей ленте новостей. Как утверждает Д. Кинкейд, «алгоритмический редакционный голос Facebook определяет то, что отображается в главных новостях пользователей, опираясь на различные факторы (например, сходство и период времени, затраченного на пролистывание)». Это отражает идею невидимых механизмов социальных сетей, которые они используют, чтобы влиять на то, что видят их пользователи. Кроме того, позволяя своим пользователям видеть больше информации с той же точки зрения и из одних и тех же источников, все в большей степени они укрепляют ваши «представления», изолируя от контента, который вызовет у вас несогласие или безразличие. Таким образом, люди исключают себя из дебатов и прений, сталкиваясь только с информацией, которая отвечает их интересу снова и снова.

На этом фоне интересно ответить на вопрос, что из себя представляют такие ареалы обусловленного интереса и как осуществляется их трансфер в политическое поле. Активно используя социальные сети и таким образом предоставляя Google и Facebook данные, люди сталкиваются с «режимами власти». С точки зрения М. Фуко, это явление можно описать как «механизмы, порождающие дискурсы, которые функционируют как истинные в определенном времени и месте» [9]. Собирая данные о нас как о своих пользователях, Facebook и Google превращают нас в «количественно выраженных я» и влияют на выбор, который мы делаем при дальнейшем использовании их инструментов и сервисов, т.к. изолируют нас от информации и вариаций участия, которые алгоритмы определяют как нецелевые. Что немало важно, при использовании онлайн-приложений

пользователи не знают, куда и как передается генерируемая ими информация, как она будет использоваться и каковы последствия таких действий.

Силиконовая долина сегодня – это центральный хаб знаний о нас. Кодирова человеческие связи на основе того, что нам «нравится» и «не нравится», на основе наших действий и предметов поиска, Google и Facebook могут определять, какую информацию нам предоставить в будущем. Одновременно это расширяет возможности компаний, потому что они знают, как лучше всего ответить вам. Это заставляет пользователей чувствовать себя комфортно при использовании этих сервисов и побуждает их предоставлять Google и Facebook все большее количество информации о себе. Данная циклическая операция позволяет аккумулировать пользовательские данные и сделать их предметом торговых отношений при привлечении третьих сторон [3].

Упомянутая выше циклическая операция основана на алгоритмах. Как утверждают Т. Кормэн и С. Лейсерсон, «неформально алгоритм – это любая четко определенная вычислительная процедура, которая принимает какое-либо значение или набор значений в качестве входных данных и создает некоторое значение или набор значений в качестве выходных данных. Таким образом, алгоритм представляет собой последовательность вычислительных шагов, которые преобразуют входные данные в выходные». Проще говоря, алгоритмы представляют собой последовательность шагов в компьютерных системах для выполнения определенной задачи. Решения о том, что нам нравится читать или, по крайней мере, о том, что, по мнению Facebook и Google, нам нравится читать, основаны не на самих данных, а на алгоритмическом анализе данных [11]. Алгоритмы, таким образом, буквально не сравнивают каждую новостную статью по их содержанию, но анализ основан на всех кликах, которые были сделаны ранее [8].

Каждый элемент в алгоритме является равным и управляемым. Из-за того, что его механизмы не различают каждый контекст для элементов, по которым кликают, каждый элемент может быть потенциально релевантным. Если кто-то преднамеренно нажимает на сопоставимые элементы (связанные с одной темой) несколько раз, он или она столкнется с такой же информацией в следующий раз. Следовательно, эта «управляемость» означает способность изменять новостную ленту, если пользователи хотят контролировать то, что они выбирают. Например, даже если у вас нет интереса к вопросам, связанным с президентом В. Зеленским, после того, как вы будете искать что-либо о нем или «лайкать» что-либо, с ним связанное, алгоритмы будут автоматически предоставлять вам больше информации, связанной с ключевыми словами этого элемента.

Находясь в собственной сети, вы едва ли увидите информацию, отличную от той, которая у вас уже была. Это явление более известно как «эхо-камера» [5]. При этом сам человек сознательно не решает изолировать себя от чего-то, создавая воображаемый барьер, вместо этого Facebook и Google контролируют его поток информации и выстраивают барьер вокруг него. Базисом входных данных для таких изоляционных алгоритмов является результат «клика», который подразумевает такие проявления целевого действия пользователя, как «симпатия», «обмен» и «поиск».

Политическая эхо-камера является метафорой персонального информационного пузыря в рамках Интернет, обусловленного медиа-активностью пользователя. В результате этого в политический «пузырь» люди могут попасть, в том числе используя онлайн-сервисы, которые, казалось бы, не подразумевают сбора информации, способной влиять на дальнейшее медиа-участие. Существует гипотеза, что «благодаря» таким алгоритмическим деформациям социальной активности в виртуальной среде некоторые люди не могут распознать свои собственные когнитивные искажения [1]. Н. Равенкрафт приводит пример того, как алгоритмические каналы стимулируют вашу предвзятость: «Если вы читаете либеральные источники новостей, или даже просто имеете преимущественно либерально настроенных друзей, Facebook покажет вам более либерально ориентированные новости. То же самое происходит с консерваторами, монархистами, радикалами и прочими. Это алгоритмически обусловленное смещение подтверждения означает, что чем больше вы читаете информацию, с которой вы согласны, тем чаще Facebook будет показывать вам еще больше информации, с которой вы согласны. Кэти О'Нил, автор Weapons of Math Destruction, заявляет: «Как и во многих алгоритмах, политические опросы имеют петлю обратной связи. Чем больше мы слышим, что какой-то кандидат опережает результаты опросов, тем больше мы узнаем его имя и тем больше мы видим его как уже заведомо избранного».

Учитывая то, что 6 из 10 пользователей используют Facebook и Google в качестве основного источника новостей, его вклад в формирование мнения избирателей является более чем актуальным [12]. С. Биксби предполагает, что молодое поколение находится в «самой большой политической эхо-камере за всю историю политических выборов» (имеются в виду выборы в США в 2016 году). К. Нэш также отмечает, что наиболее общедоступный, интерактивный и приятный контент на сайте полностью соответствует существующим предубеждениям, предположениям и политической принадлежности читателей.

Люди не противостоят вызовам мнений, поэтому нет оснований приравнивать онлайн-платформы

к созданию однородной (персонализированной) политической информационной среды. Что является спорным, как предупреждают нас Г. Юн и С. Парк, так это то, что готовность людей высказываться на онлайн-платформах нарушается из-за боязни быть психологически или социально наказанными за выражение непопулярных идей в их собственных ареалах согласия.

Как указывает Цукерберг, ни один человек на Земле не видит один и тот же Facebook. В целом разумно можем задаться вопросом, могут ли алгоритмы функционировать как персональное «определение реальности» и кто его реальный источник и интересант: Facebook (которым пользуются 86% интернет-пользователей в возрасте от 16 до 64 лет) и Google (3,5 миллиарда поисковых запросов в день), третьи стороны, которым они предоставляют информацию [13] и инструменты взаимодействия с ней, или сами пользователи?

«Политическая эхо-камера» – это метафора для систем ранжирования «лайков» онлайн, в результате чего алгоритмы предоставляют нам аналогичную информацию в наших новостных лентах. Это означает, что у людей может возникнуть недостаток разнообразных знаний по многим темам, в частности о политике. Кроме того, знание, которое Facebook и Google имеют об их пользователях, дает им власть. Эта сила находится в профилировании, которое создали Facebook и Google, что представляет большой интерес для политических партий. Указанные данные также могут быть использованы для собственного профилирования и целевой информации политических партий. Однако это не обязательно означает, что информация в «политической эхо-камере» всегда является информацией, с которой вы согласны.

Кроме того, исследования поведения пользователей социальных медиа С. Шенона 2018-го года показали, что люди не обязательно противостоят сомнению, и алгоритмы также являются манипулируемыми. Поэтому чье-то политическое убеждение не всегда определяется алгоритмами. В то же время готовность людей к обсуждению на этих платформах может быть нарушена из-за того, что они могут бояться психологических и социальных санкций за выражение непопулярных идей в своих эхо-камерах. Похоже, что требуется больше информации о том, куда данные с цифровых платформ переносятся, как они будут использоваться, каковы последствия таких действий. Исходя из вышеизложенного, нам также необходимо иметь больше информации о потенциальных ареалах обусловленного интереса. Критически важно понимать, как они работают и каковы последствия подобной алгоритмизации основных платформ онлайн-общения.

Выводы. Таким образом, анализ деятельности компаний Google и Facebook – глобальных менеджеров медиаконтента – дает основания считать,

что современные технологии формирования персональных ареалов обусловленного пользовательского интереса оказывают существенное влияние на виртуальное коммуникативное медиаполе. Они перераспределяют потоки пользовательской и сервисной информации, что в конечном итоге изменяет условия виртуального медиавзаимодействия, которое накладывает ограничения среды на формы участия в нем. Как следствие, формы участия практически напрямую зависят от программных алгоритмов площадок электронных сервисов.

Проблема может быть более сложной, чем кажется, и является одним из важнейших направлений дальнейших гуманитарных исследований, которые помогут более точно описать «устойчивую невидимость интеллекта социальных сетей», проследить конкретные каналы (механизмы) влияния на формирование общественного сознания и управления им. Нужно также понимать, что украинское общество уже интегрировано в эти пространства и подвержено тем же эффектам, что и все глобальное медиа-сообщество. Контроль над потоками информации – это контроль над социализацией, социальными и политическими трендами, экономическими ориентирами, мемами и фокусом социальных интересов. Современной Украине необходимы новые концепции виртуальной и медийной безопасности для обеспечения большей самостоятельности и способности обеспечить в полной мере демократические свободы своим гражданам.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Allan P. This Graphic Explains 20 Cognitive Biases That Affect Your Decision-Making. 2015. URL : <https://lifehacker.com/this-graphic-explains-20-cognitive-biases-that-affect-y-1730901381>.
2. Constine, J. 2.5 billion people use at least one of Facebook's apps. 2018. URL : <https://techcrunch.com/2018/07/25/facebook-2-5-billion-people/>.
3. Facebook. Facebook Ads Manager. 2019. URL : <https://www.facebook.com/business/tools/ads-manager>.
4. Facebook. Справочный центр: Как работает лента новостей. 2019. URL : https://ru-ru.facebook.com/help/1155510281178725/?helpref=hc_fnav.
5. Garrett, R. Echo chambers online?: Politically motivated selective exposure among Internet news users. 2009. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1083-6101.2009.01440.x>.
6. Highfield, T. Social Media and Everyday Politics. 2016. URL : <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/download/7386/2045>.
7. Internet live stats. Google search statistics. 2019. URL : https://www.internetlivestats.com/google-search-statistics/?source=post_page-----.
8. Metz, C. How Facebook Knows What You Really Like. 2012. URL : <https://www.wired.com/2012/05/facebook-open-graph>.
9. O'Farrell, C. Michel Foucault. 2005. URL : <https://rauli.cbs.dk/index.php/foucault-studies/article/view/899/916>.

10. Pariser, E. The filter bubble: What the internet is hiding from you. London, England: Penguin group. 2011. URL : https://books.google.co.il/books/about/The_Filter_Bubble.html?id=-FWO0puw3nYC&redir_esc=y.

11. Pasquale, F. The black box of society: The secret algorithms of control money and information. 2015. URL : <http://raley.english.ucsb.edu/wp-content/Engl800/Pasquale-blackbox.pdf>.

12. Pew Research Center. Facebook Top Source for Political News Among Millennials. 2015. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/06/01/political-news-habits-by-generation/>.

13. Ressa, M. A. How Facebook algorithms impact democracy. 2019. URL: <https://www.rappler.com/newsbreak/148536-facebook-algorithms-impact-democracy>.

14. Timmerman, M. The political effects of algorithms: a look at Facebook and Google. 2019. URL : <https://www.digitmagazine.com/papers/political-effects-algorithms>.

15. Whatstat.ru. Рейтинг каналов YouTube. 2019. URL : <https://whatstat.ru/channels/top100>.

16. Лайфхакер. Как узнать какие данные о вас собирает Google и избавиться от слежки. 2019. URL : <https://lifehacker.ru/slezhka-google/>.

5. Garrett, R. Echo chambers online?: Politically motivated selective exposure among Internet news users. 2009. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1083-6101.2009.01440.x>.

6. Highfield, T. Social Media and Everyday Politics. 2016. URL: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/download/7386/2045>.

7. Internet live stats. Google search statistics. 2019. URL: https://www.internetlivestats.com/google-search-statistics/?source=post_page-----

8. Metz, C. How Facebook Knows What You Really Like. 2012. URL: <https://www.wired.com/2012/05/facebook-open-graph/>.

9. O'Farrell, C. Michel Foucault. 2005. URL: <https://rauli.cbs.dk/index.php/foucault-studies/article/view/899/916>.

10. Pariser, E. The filter bubble: What the internet is hiding from you. London, England: Penguin group. 2011. URL: https://books.google.co.il/books/about/The_Filter_Bubble.html?id=-FWO0puw3nYC&redir_esc=y.

11. Pasquale, F. The black box of society: The secret algorithms of control money and information. 2015. URL: <http://raley.english.ucsb.edu/wp-content/Engl800/Pasquale-blackbox.pdf>.

12. Pew Research Center. Facebook Top Source for Political News Among Millennials. 2015. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/06/01/political-news-habits-by-generation/>.

13. Ressa, M. A. How Facebook algorithms impact democracy. 2019. URL: <https://www.rappler.com/newsbreak/148536-facebook-algorithms-impact-democracy>.

14. Timmerman, M. The political effects of algorithms: a look at Facebook and Google. 2019. URL: <https://www.digitmagazine.com/papers/political-effects-algorithms>.

15. Whatstat.ru. Рейтинг каналов YouTube. 2019. URL: <https://whatstat.ru/channels/top100>.

16. Лайфхакер. Как узнать какие данные о вас собирает Google и избавиться от слежки. 2019. URL: <https://lifehacker.ru/slezhka-google/>.

REFERENCES:

1. Allan, P. This Graphic Explains 20 Cognitive Biases That Affect Your Decision-Making. 2015. URL: <https://lifehacker.com/this-graphic-explains-20-cognitive-biases-that-affect-y-1730901381>.

2. Constine, J. 2.5 billion people use at least one of Facebook's apps. 2018. URL: <https://techcrunch.com/2018/07/25/facebook-2-5-billion-people/>.

3. Facebook. Facebook Ads Manager. 2019. URL: <https://www.facebook.com/business/tools/ads-manager>.

4. Facebook. Spravochnyj centr: Kak rabotaet lenta novostej. 2019. URL: https://ru-ru.facebook.com/help/1155510281178725/?helpref=hc_fnav.

Technologies of formation of personal areas of conditional interest: the political aspect

Milov I.S.

Postgraduate Student
of the Department of Political Science
of the Faculty of International Relations,
Political science and Sociology
of Odessa I.I. Mechnikov
National University
Frantsuzkyi bulv., 24/26, Odesa, Ukraine

In the conditions of the development of the modern technological sphere, there is an increasing interest in understanding digital and virtual mechanisms of public political participation. One of the most relevant in this regard is the problem of filtering and sorting information in the innovative virtual communication media field. Since the information environment is the dominant factor influencing individual political participation, we single out the two most influential companies that control filtering and aggregation of most of this space – Google and Facebook. The absolute majority of the human population uses their services and services, falling under the influence of their tools and technologies. These companies own databases that store information about all of our activities, movements, interests, activities, and behavior. On a commercial basis, they offer anyone who wishes to promote and popularize their ideas and goals by selecting the most sensitive to this information among users, based on the previously collected above-mentioned data. This article analyzes a number of algorithms for collecting information in the Google and Facebook space, and specifically, its filtering tools and the resulting interest spaces created as a result of its redistribution. The author attempted to comprehend the influence of such spaces on the political participation and political rhetoric of society, as well as to explore strategies for social mobilization and immobilization using these technologies. The basic views and approaches of researchers on the problem of interest to us are analyzed in order to determine the methodological basis for predicting the effects of the development of such technologies. In the context of the outlined perspectives Some elements of the Ukrainian political experience of using technologies and algorithms for improving media, its share in the implementation of political will are considered. Defining the relevance of this problem in the political process of Ukraine, the author focuses on one of its segments, in particular, ensuring its own media security, which requires the government and society to develop a strategy in finding solutions to serious strategic challenges.
Key words: public opinion forming technologies, areas of conditional interest, echo-camera, Google, Facebook.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 3

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *І. Стратій*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 9,20. Ум.-друк. арк. 8,37.
Підписано до друку 03.06.2019. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.